

SLOVAKIAN HISTORY
Pre-Publishing version
2004, May 29th

Obsah

- A1. Úvod
- A2. Veľkosť krajiny
- A3. Dejiny teritória
- B1. Príchod Slovanov
- B2. Osídlenie oblasti
- B3. Jedno prastaré meno - tót
- B4. Lojalita proti sebe
- B5. Rodia sa národy
- B6. Slovenské etnické územie
- B7. Národné symboly – erb s dvojkrížom
- B8. Panslavizmus a austroslavizmus
- B9. Náboženská a administratívna samospráva pod uhorskou korunou
- B10. Maďarská revolúcia a boj za slobodu
- C1. Slovenské žaloby
- C2. Asimilácia
- C3. Národnostný a školský zákon
- C4. Tri stredné školy a Matica slovenská
- C5. Černová
- C6. Tragédia v Šuranoch
- C7. Komjatice
- D1. Krátky pohľad na dejiny ľudu do r. 1918
- D2. V prvej Československej republike (1920-1938)
- D21. Vnútorne pomery
- D22. Situácia Maďarov
- D23. Politické predstavy Slovákov
- D3. Prvá Slovenská republika (1939-1945)
- D4. Naposlady v Československu (1945-1992)
- D41. Asymetrický model
- D5. Rozchod
- D6. Slovenská republika (1993-)
- E1. Podmienky a výhľady spolužitia
- E2. Obraz budúcnosti

A1. Úvod

Ak sa chceme zaoberať dejinami Slovákov, chtiac-nechtiac musíme náš pohľad zamerať na dve oblasti. „V slovenskej historiografii sa už dlhší čas ustálil predmet dejín Slovenska: Sú to dejiny súčasného slovenského teritória, kombinované s dejinami slovenského etnika.” (Kováč, Dušan: Dejiny Slovenska, Lidové noviny, Praha 1998; 5.) Po prvé, musíme načrtnúť dejiny oblasti, ktorá sa od r. 1918 oficiálne nazýva Slovenskom. To je najskôr predmetom nášho skúmania, veď väčšina Slovákov tu žije už dlhšiu dobu s inými národnými spoločenstvami. Potom si povieme niečo o dejinách Slovákov. Toto je nutné rozlíšenie, lebo vznik slovenského národa a neskôr vytvorenie vlastnej štátnosti neprebehlo vo vzduchu-prázdne, ale v každom prípade pôsobili naň mocensko-politické diania tak v Karpatskej kotline, ako v Európe, veď toto teritórium bolo jedno tisícročie organickou súčasťou

Uhorského kráľovstva, ale zároveň bolo ústrednou časťou Európy, kde sa Východ so Západom stretával nielen v mieri, ale aj v konfliktoch.

A2. Charakteristika krajiny

Toto územie sa do r. 1918 volalo politicky neutrálnym menom Horniaky, ktoré zaberajú severnú časť Karpatskej kotliny. Jej plocha je 66.400 km² (Bulla Béla – Mendöl Tibor: A Kárpát-medence földrajza [Geográfia Karpatskej kotliny], Lucidus, Bp. 1999²; 247., 268.). Väčšiu, západnú časť dnes zaberá nový štát, Slovenská republika, ktorá vznikla 1. januára 1993. Východná časť patrí do Ukrajiny a Rumunska. K Slovensku patrí okrem väčšej časti Horniakov na juhozápade, severná časť Malej podunajskej nížiny a severná časť Matúšovej zeme a Žitný ostrov, na východe severná časť Pobodrožia. Táto plocha zaberá 49.035 km², počet obyvateľov podľa posledného sčítania ľudu, je 4, 6 miliónov. 86% tvoria Slováci, 9,7% Maďari. Zhruba dve tretiny sú katolíckmi. Skoro 10% tvoria ateisti. 6,2% sa hlási k evanjelikom.

Hranica s Českou republikou má dĺžku 252 km. S Poľskom 547, s Ukrajinou 99 km. S Maďarskou republikou má najdlhšiu hranicu (669 km). Hranica s Rakúskom meria 106 km. Melódia Slovenskej hymny je ľudová pieseň, ktorú nájdeme tak v maďarskom, ako v slovenskom folklóre (Nemcsik Pál: Zenei köztudat és nemzetiségi politika [Hudobné vedomie a národnostná politika], Zeneműkiadó, Bp. 1979, 76-77.). Slovenská republika, ktorá existovala medzi rokmi 1939-1945 bola celkom vazalom Hitlerovej Tretej Ríše.

A3. Dejiny teritória

V geologickom novoveku, teda v treťohorách sa vytvoril Karpatský oblúk a krajina vtedy získala svoj dnešný tvar. Karpaty dominujú západnej, severozápadnej a severnej časti predmetnej oblasti. Ďalej pokračujú juhovýchodným smerom, ale už mimo oblasti dnešného Slovenska.

Južnú časť teritória tvoria tri zemepisné krajinné oblasti. Jednou z nich je Žitný ostrov s ústiami severojužne situovaných údolí. Túto oblasť doposiaľ obývajú zväčša Maďari. Nasledujúca sa rozprestiera v oblasti južných kotlín, novohradskej, gemerskej a abovskej. Tretia je na južnom okraji Podkarpatskej Rusi s ústiami tamojších údolí. Aj v týchto oblastiach žijú Maďari v značnom počte. Podkarpatská Rus, ako pojem do povedomia sa dostala, keď túto oblasť pripojili k Československu. Do tej doby nemala meno, veď bola súčasťou Horniakov. Ako je všeobecne známe, táto oblasť je dnes súčasťou Ukrajiny. Tu žije podľa oficiálnych štatistík 8.000 Slovákov.

Ak je severozápadná, severná a severovýchodná hranica Slovenska prirodzená zemepisná čiara, južná a východná hranica je umelo vytvorená, ktorá okrem časti Dunaja na západe, nemá oporu v zemepisných podmienkach, až na krátku časť Ipľa. „Karpatská kotlina [viac ako 300.000 km²] tvorí zemepisnú jednotku, ktorá sa líši od každej inej európskej oblasti, ma svojský ráz, ktorá sa zrodila z nádherného boja prírodných síl. Jednotnosť veľkej kotliny, zemepisná harmónia je skutočným ukázkovým príkladom samobytnej oblasti. V nej rôznorodé krajinotvorné a formujúce faktory: skladba zeme, jej reliéf, podnebie, systém vodných tokov, porast a so všetkým tým spolu kultúra tvoriaci a umelé prostredie formujúci človek sa ztaval a zocelil do takej jednoty, ktorej podobnú na našej Zemi nenájdeme ani jednu“. (Bulla Béla – Mendöl Tibor 19.)

Niekdajšie hranice žúp nikde nesledovali neskoršie štátne hranice. Svojské regionálne samosprávne jednotky Uhorského kráľovstva do prvej svetovej vojny nemali obdobu v Európskych krajinách. Napokon aj na dnešnom Slovensku sa používajú historické názvy žúp, ako regionálne názvy jednotlivých oblastí, veď tieto vznikli na základe prirodzeného vývoja.

Podmienky života na Horniakoch doteraz závisia od geografických daností. Rieky, údolia smerujú na juh, resp. sa rozširujú týmto smerom, až na Dunajec a Poprad, ostatné toky patria do povodia Dunaja.

Teda táto oblasť gravitovala vždy smerom k ústrednej časti Karpatskej kotliny, tvorila jej organickú súčasť a štiepila sa na osobitné politické jednotky len vtedy, ak do toho zasahovali vonkajšie politické sily. Až v XX. storočí došlo k rozparcelovaniu tohto územia medzi rôzne štáty. Tieto hranice rozdelili túto geografickú a hospodársku jednotku málo priechodnými hranicami bez toho, aby tam žijúce obyvateľstvo – Slováci, Rusíni-Ukrajinci, Nemci, Maďari, Moravania, Poliaci alebo Rómovia – sa mohli v referende rozhodnúť pre jednu z alternatív. Toto rozdrobenie viedlo po r. 1918 k zníženiu životnej úrovne. Došlo prerušeniu viacstoročných, ba tisícročných medziľudských a výrobných vzťahov. A čo je najhoršie, Karpatská kotlina bola rozdrobená natoľko, že jej jednotlivé časti sa ľahko stali korisťou nacistickej, a po nej prichádzajúcej sovietskej hegemonie.

Podľa Francois Fejtöa, Rakúsko-Uhorská „Monarchia nevybuchla sama od seba, lebo oproti neodškriepiteľným odstredivým silám pôsobili v nej aj závažné dostredivé sily, lebo rozparcelovanie Monarchie bolo už rozhodnuté poldruha roka pred koncom vojny, a deštrukcia mala aj inú alternatívu: federalizáciu. A na toto riešenie sa aj na viedenskom dvore javila ochota. O osude Strednej Európy nerozhodoval tu žijúci ľud, ktorého sa nikto neopýtal. Na ruinách Monarchie vzniklé štátne útvary neboli národné štáty, ani demokracie.“ (François Fejtő: Requiem pour un empire défunt – Historie de la destruction de l'Autriche-Hongrie, Lie Dommun, 1988)

„V Trianone a potom bolo uhorské kráľovstvo celkom nezmyselne zničené... Hlavných vinníkov poznáme: volali sa Masaryk, Beneš, Goga a Tileu...“ (Kučera, Rudolf: Kapitoly z dejín strednej Evropy, ISE, Praha 1992²; 91.) Tu žijúce národy odklonila z hlavného prúdu európskeho vývoja a len teraz, na začiatku XXI. storočia je nádej, že za niekoľko desaťročí aj táto oblasť bude schopná – spolu so Slovenskom – sa stať takou súčasťou spojenej Európy ako ostatné, v šťastnejších podmienkach sa vyvíjajúce regióny.

Horniaky sú obývané od doby kamennej. V dobe bronzovej a železnej, ako aj v laténskej nepreukazujú podstatný rozdiel v týchto kultúrach od ostatných častí Karpatskej kotliny. Svoju populáciu získavala z Anatólie, z egejskej oblasti a z Balkánu. Na miesto migrujúcej populácie sa zas prisťahoval prebytok pravekých civilizácií, ktoré sa neskôr rozšírili aj do ostatných oblastí Európy (Farkaš, Zdenek: Koleso a záprah v praveku Slovenska, Tatran, Bratislava 1984; 11-13.; Kálicz Nándor: Agyag istenek [Hlinení bohovia], Corvina, Bp.1980; 47.; Götz László: Keleten kél a Nap [Slnko vychádza na východe] I-II., Püski, Bp. 1994).

V oblasti, ktorá sa neskôr nazývala Slovenskom sa usadili zo strednej Ázie prichádzajúci Skýti (p.n.l. 500-12), ktorí sa miešali sa tu usídlenými Keltmi (p.n.l. 350-12). Rimania sa dlhšiu dobu zdržali len po čiaru Dunaja (Limes romanus), ktorí do tejto oblasti naposledy vnikli r. 375.

Obdobie sťahovania národov základným spôsobom ovplyvnilo antropologický charakter oblasti neskoršieho Slovenska. Aj keď sa etnické pomery v XIX. a XX. storočí zmenili v prospech Slovákov. Dokazuje to aj fakt, že dnešní Slováci nepreukazujú odlišný antropologický charakter od Maďarov, ktorí si v podstatnej miere zachovali antropologické znaky svojich predkov, prišli do Karpatskej kotliny v IX. storočí (Henkey Gyula: A Kárpát-medence népeinek etnikai embertani képe [Antropologický obraz ľudu Karpatskej kotliny], MIÉVSZ, Levica 1993; Joó István: Törökös örökség [Turecké dedičstvo], In: Magyar Nemzet Magazin 2002.VIII.17., 25.).

Rôzne germánske kmene (Kvádi, Vandali, Gepidi) sa stali pánmi Horniakov spolu s iránskym jazykom hovoriacimi Sarmatmi a starotureckým jazykom hovoriacimi Húnmi. Kvádi ovládali predmetné územie od r. 21 po 406 n.l. Počas hunskej nadvlády táto populácia

zostala namieste až do r. 489. Ich časť odišla s Vandalmi smerom na západ na začiatku V. storočia. Ale aj neskôr zostali zlomky germánskej populácie v Karpatskej kotline.

V r. 375 sa Karpatskej kotline objavili Huni, ktorí vládli v tomto teritóriu od r. 379 do r. 454. Po smrti ich veľkokniežaťa Attilu (455) väčšina populácie zostala vo svojich sídlach.

Kvádov okolo r. 406 nasledovali Góti (406-489) a Longobardi (489-561). Poslední z nich sa čoskoro stávajú susedmi Avarov, neskôr po spustošení krajiny odchádzajú do Severného Talianska, kde Lombardsko pripomína ich niekdajšiu existenciu. Ich teritórium obsadia Avari.

Avari sa stali pánmi Karpatskej kotliny na 237 rokov (568-805/822) a znamenali určitú stabilitu vo víre sťahovania národov. Aj keď bol ich kaganát zničený, po strate politickej moci, podstatná časť avarskej populácie zostala namieste a dočkala sa príchodu Staromaďarov. Archeologické nálezy z X. a XI. storočia potvrdzujú. „že v Zadunajsku a na južnom Slovensku, ba aj v časti Zátisia populácia avarského obdobia sa dočkala príchodu Maďarov a splynula s populáciou doby Árpádovcov...“ (Éry Kinga: A Kárpát-medence embertani képe a honfoglalás korában [Antropologický obraz Karpatskej kotliny v období zaujatia vlasti]; In: Kovács László (red.): Honfoglalás és régészet [Zaujatie vlasti a archeológia], Balassi, Bp. 1994; 218.). Avari a Maďari – podľa niektorých odborníkov – hovorili rovnakým jazykom.

Podľa prameňov, sa Slovania objavili po prvý raz v okrajových oblastiach Karpatskej kotliny po deštrukcii Avarského kaganátu, na prelome VIII. a IX. storočia (Püspöki Nagy Péter: A tények erejével [Silou faktov], Püski, New York 1985; 13., 40).

To súvisí s tým, že Slovania tvorili pešiacтво avarskej armády a usadili ich na periférii svojho kaganátu. Takýmto spôsobom vytvorili okolo seba živý „obranný val“ – teda Slovania tvorili vojenskú silu v systéme trávnatých ochranných pásov –, ktorý môže zachytiť prvý nápor nepriateľa (Gözt László: Keleten kél a Nap I., Püski, Bp. 1994; 226-27.). „Za veľkolepé usadenie Slovanov v strede Európy sú zodpovední predovšetkým Avari.“ (Hunnivári Zoltán: A kavar kérdés új megvilágításban [Kavarská otázka v novom poňatí], 2000; 13.) V dobe avarskej Slovania upaľovali svoje mŕtvoly. Na území dnešného Slovenska zo spracovaných 4.113 hrobov je 44 (1,07%) žiarových (Püspöki 1985, 39.). Starí Slovania, ktorí sa objavili na periférnych oblastiach dnešného Slovenska sa za niekoľko storočí asimilovali. V Matúšovej zemi zhruba po Nové Mesto nad Váhom, v povodí Hrona po Hronský Beňadik, ďalej po čiaru Levice-Lučenec-Rimavská-Plešivec-Bánréve-Edelény, teda po Börzsöny, Cserhát, Mátru, oblasť Bukových hôr a okolia, Novohradskú a Gemerskú kotlinu, ako taktiež v Abovskej kotline na sever, až po čiaru Prešova, na severovýchode po čiaru Trebišov-Užhorod-Mukačevo. „Tu totiž Maďari postavili systém trávnatých ochranných hraničných pásov na konci X. storočia. (...) Systém vlastníctva, zakladajúci sa na kráľovských donáciách, obrábanie pôdy a v jeho záujme všade sa uplatňujúce zemepánske osídľovanie, a potom pomaly teritoriálne vytváraný systém žúp, ktorý sa prispôboval ku životodarným kotlinám..., znamenal pre život tu na severe, v Turci, Orave, Liptove, Spiši celkom nový rámeč, aj pre doposiaľ vo voľnom zväzku žijúcu slovanskú populáciu, ktorá sa v prvom rade zaoberala pastierstvom, lovom, rybárstvom. Títo našli svoje miesto v novom poriadku, a pred XIX. storočím o túžbe odtrhnúť sa od maďarského národa, odlúčiť sa, nemôže byť ani reči.“

Podľa svedectva miestnych názvov, na Horniakoch existuje mnoho iránskych, pečenežských, kumánskych, úzskych, avarských a samozrejme maďarských pomiestnych názvov (Blaskovics József: Régi török eredetű helynevek Szlovákiában [Miestne názvy tureckého pôvodu na Slovensku] In: Hungarian Past-Magyar Múlt 3 /Sidney/ 1974, 1-14.; Some Toponyms of Turkic Origin in Slovakia, In: Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae /Bp./ 1973, č. 27, 191-99., Néhány mátyusföldi falunév érdekes múltja [Niekoľko názvov dedín v Matúšovej zemi so zaujímavou minulosťou], In: Népművelés /Bratislava/ 1969, č. 8, 5-6., Népművelés 1969, č. 9, 18-19.)

B1. Usídlenie Slovanov

Objavenie sa Slovákov na javisku dejín sa zvykne spájať s franským kupcom Samom, ktorý vraj vybudoval ríšu medzi rokmi 623-658 (Ťažký, Ladislav – Zrubec, Ladislav: Vykopaná pravda, SALUS, Bratislava 1997; 48-51). „podnes nenapadá, že by sa mala realita franského kupca Sama skôr hľadať v židovských kupeckých postavách onej doby [v VII. storočí], teda akéhosi Samuela...“ (Karbusický, Vladimír: Bájne, mýty, dejiny, Mladá fronta, Praha 1995; 79.) Druhá časť Fredegarovej kroniky, ktorá vznikla medzi rokmi 640-660, spomína Sama. Autorove údaje však nie sú hodnoverné. Podľa všetkého Fredegar získaval informácie od franských kupcov, ktorí precestovali Strednú Európu (Encyklopédia Slovenska II., Bratislava 1978, 116.).

Musíme spomenúť aj Veľkomoravskú ríšu. Tento výraz použil G. A. Meerheim r. 1781 bez toho, aby spomenul pôvodný zmysel pojmu. Byzantský cisár písal svoje poznámky v X. storočí. Pod pojmom „veľký“ sa rozumela pôvodná resp. krajina pôvodu, alebo materská krajina. Autentické záznamy spomínajú len Moravu/Moraviu (Havlík, Lubomír E.: Kronika o Velké Moravě, Jova, Brno, 1992; 268., 305., 333.), ktorá existovala medzi rokmi 833/880 a 894, a v jednom období sa rozšírila aj na západnú časť Horniakov, po čiaru rieky Hron. Tento nie príliš dôležitý štátny útvar neskôr slúžil na legitimáciu Československa (Havlík 327.), kde mali žiť Slováci a Česi v spoločnom štáte. Ani najnovšie výskumy nepotvrdzujú jednoznačne slovanský ráz tohto štátneho celku. Meno Morava pravdepodobne pochádza z predoázijského slova „mar-“ pán. A potom, v moravských sídlach nájdené obydlia majú analógie v Strednej Ázii. Od európskeho sa odlišuje oblečenie veľmožov, vrátane obuvi, ktorá sa podobá vtedy nosenej na južnom pobreží Kaspického mora. Iránskeho typu boli ozdoby na gombíkoch a klenotoch, ktorých analógie nájdeme v oblasti Iránu a Kaukazu. Moravské kone, ošípané a kozy boli stredoázijského typu a hlaholské písmo, ktoré bolo jedným zo základov slovanského písomníctva, je čiastočne východného typu. Všetky tieto údaje poukazujú na takú oblasť pôvodu, kde Slovania nežili. Na komplikovanosť etnogenézy poukazuje, že jeho tvorcovia pochádzali od strednej a prednej Ázie, po východnú, strednú a juhovýchodnú Európu, ktorú tvorili iránske, baltské, finugorské a staroturecké národy (Havlík 324., 325.). Mená moravských kniežat tiež nie sú slovanské. Meno Priwina súvisí s latinským privignus (ľavoboček), a meno Moi-mar (Mojmír) poukazuje na severo-iránsko-sarmatský pôvod (Havlík 85.).

V kronike v VI. storočí žijúceho Jordanesa a Prokopia sú Slovania lokalizovaní na sever od Karpát a nespomínajú ich ani pri Dunaji. Na ranný výskyt Slovanov „doposiaľ... sme nenašli ani najmenšiu stopu. Napriek tomu, že naše pramene spomínajú celý rad mien národov pri Dunaji, medzi nimi sa ani náhodou nevyskytuje také meno, pod ktorým by bolo možné bez pochyb hľadať Slovanov...“ (Kniezsa István: A szlávok őstörténete [Prehistória Slovanov], In: Szekfű Gyula (red.): A magyarság és a szlávok [Maďari a Slovania], Lucidus, Bp. 2000²; 18., 23.) Ako konštatuje František Bokes: „O jestvovaní a osudoch Slovákov [po zániku Veľkomoravskej ríše.], žijúcich najmä na sever od Dunaja, nemáme takmer správ.“ (Dejiny Slovenska a Slovákov, SAVU, Bratislava 1946, 53. – ďalej Bokes 1946). Ranné české kroniky (Kosmasova a Dalimilova Kronika /XII. stor.; 1314/) tiež nie sú vhodné aby vniesli svetlo do tohto problému, svoju tematiku (toposy) prevzali zo starozákonného, germánskeho, starogréckeho a nie z ľudového prostredia. Slúžili dynastickým cieľom a k vytvoreniu stredovekého českého národného povedomia. Sú to epické diela, ktoré išli v šľapajach vtedajších európskych vzorov. Tento rozprávačský štýl sa stal neskôr predchodcom tak literatúry ako aj historiografie (Karbusický 9., 44., 55., 62., 65., 179.)

B2. Osídlenie oblasti

Osídlením Karpatskej kotliny Maďarmi v IX. storočí, sa táto oblasť stala integrálnou súčasťou Uhorského kráľovstva a v jeho podmienkach sa vyvíjala až do r. 1918. Kráľ svätý Štefan organizuje inštitúcie západného kresťanstva a to umožňuje ľudu žijúcemu pod jeho žezlom, aby sa integroval do Európy a po tisíc rokov sa tam aj zachoval. Ako je známe, tento trend sa prerušil tragicky po r. 1918, keď mierové diktáty z okolia Paríža toto teritórium rozdrobili a pridelili ho rôznym, novým štátnym útvarom.

Severná, vysočinami, horami, pralesmi pokrytá časť Horniakov, bola nadobro neosídlená. Len 40%-nú plochu dnešného Slovenska tvorí rovina. Nízke hory (301-800 m n.m.) tvoria 45% plochy. Zbytkových 15% (801-2655 m n.m.) tvoria stredne vysoké hory a veľhory (Vlastivedný slovník obcí na Slovensku I., Veda, Bratislava, 1977; 12-13.). Teda 60% plochy tohto teritória bola pri vytvorení Uhorského kráľovstva nevhodná pre osídlenie. „Lesnaté, vysoké hory po príchode Maďarov a ešte po dve storočia, teda medzi rokmi 900-1100 boli celkom neobývané.

Vieme to odtiaľ, že vo všeobecnosti sa v tejto dobe medzi jednotlivými... krajinami vynechávali veľké, štáty rozdeľujúce, neobývané medze pre ochranu, s výnimkou miest, kde veľtoky aj tak vytvárali prirodzenú ochranu.“ Tak to bolo aj v prípade hraníc Čiech s Nemeckom, Poľska s Ruskom a inde. „Ešte aj v r. 1132 podľa správ dobových pisateľov medzi Uhorskom... a Poľskom bol veľký les a trvalo niekoľko dní, pokiaľ sa vojsko Boleslava II. dostalo k Slanej. Podľa maďarských kroník, okolo r. 1135 písaná časť popisuje okolie Slanej... za posledné miesto, za hranicu Uhorska.“ (Karácsonyi János: Történelmi jogunk hazánk területi épségéhez [Historické právo na zachovanie celistvosti našej vlasti], Szent István Társulat, Bp. 1921; 24-26.).

V období usadenia sa Maďarov došlo k vedomému vsídlovaniu, „aby určité remeslá, druhy obživy“, ktoré „boli nepostrádateľné pre udržanie chodu štátu, musí [panovník] zabezpečiť zo zahraničia a do vlastného sociálno-hospodárskeho života začleniť. (...) Ale vlastné vsídľovanie... má začiatky v storočí zaujatia vlasti, v období náčelníkov... neberúc ohľad na Hunov, Pečenehov a Izmaelitov..., naše kniežatá začali s regulárnym vsídľovaním a do okolia neskorších baníckych miest povolali niekoľko tisíc banských robotníkov z Čiech.

Že dobrovoľne vsídľovaní prišli len preto, lebo nádejali sa pre lepšiu vlasť, pre výhodnejšie živobytie, ako doma, je samozrejmé, veď inak by boli zostali doma.“ (Acsády Ignác: A telepítés történelmünkben [Vsídľovanie v našej histórii], In: Uj Magyar Szemle /Bp./ 1900 september; 330.) Uplatnili sa tri princípy, čím sa tento trend stal prítlačivým: výhodné hmotné podmienky, sloboda osoby a svedomia. „Z dvoch svetov... nepretržite sa valili húfy prisťahovalcov: zo západu, už z najrôznejších kútov rímsko-katolíckeho sveta a z mnohých štátov severu, východu a juhu, ktoré žili mimo rímskej cirkvi, ba vo väčšine neboli ani kresťanské.“ (Acsádi 331). Naše župy sa vytvorili „vnútorným, imanentným vývojom“. (Kristó Gyula: A vármegyék kialakulása Magyarországon [Tvorba žúp v Uhorsku], Magvető, Bp. 1988; 9.). Veď v centrálnych oblastiach už sa v XI. storočí vytvárajú, nie tak v okrajových oblastiach. Pozrime sa stručne na vznik týchto žúp, idúc od západu pod východ. Prešporská župa vznikla pri Dunaji, je najzápadnejšou časťou neskoršieho Slovenska. Nitra ju nasleduje v severozápadnom smere. Trenčianska župa ležala na severozápadnej hranici krajiny, preto pomerne skoro, na prelome XI/XII. storočia sa reorganizuje na župu, aby odrazila útoky prichádzajúce zo západu (Kristó 350.). Orava sa v rokoch po r. 1330 osamostatnila od Zvolenskej veľžupy a započne vývoj župného zriadenia aj tam (Kristó 381.). Severná časť Oravy sa zaľudní goralmi poľského pôvodu len v XVI. storočí (Karácsonyi 26.). Liptov – a s ním spolu aj Turiec – pôvodne tvoril časť Zvolenskej veľžupy. Teda aj to naznačuje, že prvý z nich bol zaľudnený neskoro a na župu sa pretvoril v prvej tretine XIV. storočia. (Kristó 377.). Do Spiša vsídlení maďarskí kopijníci, ktorí vykonávali pohraničnú službu, ešte na začiatku XIV. storočia sa volali gemerskí strážci, čo znamená, mali zabezpečiť ochranu Gemerskej župy, ležiacu od Spiša južne. Spiš vo svojom názve skrýva maďarské

slovo 'szép' (pekný). Nemecké a slovenské meno (Spiš, Zips) pochádza z maďarčiny. Na župu sa formoval na prelome XII/XIII. storočia (Kristó 390., 393.) Veľžupa zvaná Nová pôvodne siahala do oblasti troch neskorších žúp. Nás bude teraz zaujímať len Šariš, lebo ďalšie dve (Abovská a Hevešská) neležia na hranici. Táto župa vznikla zhruba na prelome XIII/XIV. storočia (Kristó 399., 409.). Zemlín mohol vzniknúť niekedy v dobe Svätého Štefana, ale jej severné, okrajové oblasti sa osídlili veľmi neskoro (Kristó 411-12.). Väčšina teritória Užskej župy dnes je súčasťou Ukrajiny. Aj táto sa formovala skoro, z obdobného dôvodu, ako Prešporská. Jej zriadenie mohli súriť nájazdy Úzov s Pečenehov (Kristó 415.).

Do Uhorského kráľovstva v XI. storočí prichádzali Židia, Mohamedáni, Bulhari a Taliani. Títo boli vo väčšine obchodníci, a tak tvorili najmobilnejšiu časť populácie. Migráciu podporovali aj križiacke výpravy. Prichádzali pútnici pod vedením kňazov a zostali tu. Manželkou Svätého Štefana sa stala Gizela, bavorská princezná. Zo susedného bavorského kniežactva prichádzali hufne nemeckí prisťahovalci. V r. 1051 z územia biskupstva v Liege (Belgicko) utekali skupiny pred hladom do Uhorska, ktoré našli domov v okolí Jágru, na južnom okraji Horniakov. „Pretože kráľovská moc poznala bezhraničnú hodnotu ľudskej masy a vedela, že je to najvyššie žriedlo sily štátu, ktorý sa teda oplatí a je potrebné všetkým možným spôsobom zveľaďovať. Kráľovskú moc od počiatku viedla zdravá populačná politika, ktorú ani náboženské, ani národnostné hľadisko neobmedzovalo pri svojom uplatnení. Veď bolo tu pôdy pre milióny“, a jej hodnotu „dával na nej žijúci človek...“, a čím viac ľudí žilo na nej, tým mala vyššiu cenu.“ „Takto samozrejme národnostný, ba náboženský obraz v XI. storočí sa stal v najväčšej miere polyglotným a strakatým.“ Nábožensky boli rímskokatolíci a pravoslávni, mohamedáni a židia. „Čo sa týka národností, boli medzi nimi Maďari, vnútroštátni Slovania, rôzni zahraniční Slovania, Kumáni, Pečenehovia, Bulhari, Taliani, Gréci, z rôznych provincií pochádzajúci Nemci a Francúzi, teda etnografický obraz Európy v malom sa odzrkadľoval na etnografických pomeroch vlasti.“ V období Štefana II. sa usadila časť s Maďarmi príbuzných Kumánov a Poľovci. Z Flámska, zo stredného Porýnia a z okolia Mohanu prišli do Spiša a Sedmohradska Nemci. Béla III. raz usídlil viac ako 300 rakúskych rodín (Ac nádý 334-39.).

Vývoj ranného stredoveku preruší vtrhnutie Mongolov do Karpatskej kotliny (1240), čo prináša so sebou značný počet ľudských obetí. Uhorskí králi na nahradenie strát populácie povolávajú ľudí zo zahraničia – hlavne z nemeckej jazykovej oblasti – a dávajú im privilégia, ktoré sa stávajú základom autonómie jednotlivých skupín populácie.

Objavenie sa predkov Slovákov na Hornej zemi v XIII-XIV. storočí, je dôsledkom prisťahovalectva. Od západu prichádzali Moravania a Česi, zo severu bieli Chorváti, Poliaci, Lužickí Srbi, od východu Rusíni a Malorusi. Na dnešný slovenský jazyk v každom prípade vplývali aj jazyky okolitých slovanských národov a aj podľa Jiřího Marvana, českého lingvistu, ktorý však vznik slovenského jazyka kladie do X. storočia (Na prahu slovenčiny, Veda, Bratislava 1999). Často diametrálne rôzne názory odborníkov signalizujú, že objasnenie etnogenézy Slovákov bude vyžadovať ešte značné úsilie. Vybrané analógie z európskej histórie nám ukazujú, k vytvoreniu spoločného etnického vedomia je potrebný spoločný štátny útvar. „Samotné «historické povedomie» je omnoho mladším zjavom – pochádza z doby vzniku prvých štátnych útvarov.“ (Karusický 36.) „Severná časť Karpatskej kotliny po príchode Maďarov čiastočne bola neosídlená, čiastočne bola riedko osídlená, teritoriálna diskontinuita sídiel vylučuje, aby sa medzi Slovanmi, od seba žijúci v značnej vzdialenosti, v malom počte, vytvorilo jednotné (slovenské) kolektívne vedomie. (...) Takto o slovenskom etniku v predmetnom období [rozumej: v stredoveku] nie je možné hovoriť.“ (Korai magyar történeti lexikon [Ranno-stredoveký historický lexikón], Bp. 1994, 652.) Vo všeobecnosti prijateľný, vedecký výsledok môžeme očakávať vtedy, keď lingvistika, archeológia, antropológia a pramene budú navzájom v súlade.

V každom prípade predkovia Slovákov maďarské slovo kalmár (obchodník) prevzali vo forme kolimár niekedy v XIV., či XV. storočí. To dokazuje, že Horniaky zásobovali tovarom maďarskí obchodníci (Moór Elemér: Kalmár; in: Magyar Nyelv 1962, 367.)

V XIV. storočí sa usadia Rusíni v Máramarošskej, Berežskej, Užskej a Šarišskej župe, teda do oblasti dnešného Východného Slovenska a Podkarpatskej Rusi. V r. 1412 kráľ Žigmund dal do zálohy Poľsku trinásť spišských miest, a tým sa začne vsídľovanie slovanskej populácie poľského pôvodu do severných krajov Uhorského kráľovstva, ktoré sa dotýka zďaleka nielen zálohovaných oblastí. Poľská správa pozostáva z toho, aby čím väčším počtom druhov daní postihla obyvateľov, čo viedlo k ochudobneniu a odsťahovaniu. Vymenovanie kňazov záviselo od krakovského biskupa, ktorý bol ochotný posielat' len Poliakov (Münnich Sándor: Igló város története [Dejiny mesta Igló], Schmidt József Könyvnyomdája, Igló 1896; 214-15., 255.). Tento kus zeme sa prinavrátil po administratívnej stránke len po 360 rokoch, v r. 1772, keď došlo k rozdeleniu Poľska.

V XV. storočí dochádza k husitskému vpádu z Poľska. Podporuje ich aj poľský kráľ, ktorý vábi uhorských veľmožov a vyššiu cirkevnú hierarchiu, aby s ním uzavreli pakt. Za to im sľubuje, „bez akéhokolvek výkupného vráti XIII zálohovaných miest, akonáhle s ním v prospech rozšírenia moci slovanstva uzavrujú úmluvu.“ Takto na Horniaky prichádza zas populácia českého, moravského a poľského pôvodu. „Ich cestu označuje od vpádu Tatárov neznáme plienenie. Po ich návšteve sú stovky kvitnúcich dedín zničené, vyľudnené a ľud údolia Váhu, Liptova, Turca, Niti zo dňa na deň žil svoj život v najväčšej neistote. Ani kamennými múrmi obohrané hrady a mestá neboli v bezpečí. Skalica, Trnava, Trenčín, Prešporok aj viackrát pretrpeli obliehanie.“ Počas vojen veľa nemeckých a maďarských rodín vyhubili, hlavne na Spiši a na západnej hranici. Mená starých maďarských a nemeckých rodov zmiznú z pozemkových kníh (Hóman Bálint – Szekfű Gyula: Magyar történet [Maďarská história], KMENy, Bp. 1936³, II., 397.; Münnich 195., 193). V r. 1548 sa usadzujú v severnom Uhorsku prchajúci moravskí anabaptisti, tzv. habáni.

Napriek celému osídľovaniu, obyvateľstvo Uhorského kráľovstva v stredoveku z 80% pozostávalo z Maďarov (Magyarország történeti demográfiája [Historická demografia Uhorska], Bp. 1963, 298.).

Pre dôležitosť Horniakov v rámci Uhorského kráľovstva je charakteristické, že zo siedmich kráľovských miest v XV. storočí, päť sa nachádza na tomto území (Prešporok, Trnava, Košice, Prešov, Bardejov). K týmto sa pričleňujú banícke mestá (Kremnica, Banská Štiavnica, Banská Bystrica...) Prirodzeným centrom západnej časti Horniakov sa stáva Prešporok, východnej časti Košice. Strednú časť ovládajú spomenuté banské mestá, ktoré prijali okrem Nemcov, významný podiel slovanskej populácie poľského pôvodu. Tieto mestá si svoj svojský ráz a hospodársku silu udržali do vyčerpania rudného bohatstva (XVIII. st.). Kráľovské mestá mali svoju samosprávu (právo voľby vlastného richtára a kňaza, samosprávy; súdnicstvo, autonómny hospodársky život v rámci cechov ap.) Podľa dnešných pojmov mali občania miest kolektívne práva.

Protestantizmus sa stáva v Karpatskej kotline faktorom v XVI. storočí. „[Na Horniakoch] v Nemcami husto obývaných mestách rozkvitne evanjelické vierovyznanie, vyžarujúce aj do okolia.“ Počas nasledujúcich sto rokov toto územie sa stane protestantským. A na toto obdobie sa kladie zosilnenie českého vplyvu. V XVII. storočí sa začína protireformácia. (Cywiński, Bohdan: A katolikus egyház Szlovákiában a kezdetektől 1948-ig [Katolícka cirkev na Slovensku od počiatkov do r. 1948], In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok Regnum 1995, č. 1-2; 264.). Český náboženský vplyv pozostával z toho, že slovenskí evanjelici až do najnovších čias ako liturgický jazyk používali češtinu a spolu s ňou česky písanú Kráľickú Bibliu. Preklad časti Biblie do slovenčiny bol vyhotovený až medzi r. 1829-32.

Situáciu komplikuje aj to, že Turci obsadia podstatnú, centrálnu a severovýchodnú časť Uhorského kráľovstva. Západná a severná časť krajiny sa dostane do rúk Habsburgovcov. Teda aj horniacki Slovania sa stanú poddanými Habsburgovcov, čo ich však neochráni pred nájazdmi a plieneniami Turkov. Uhorské kráľovstvo sa prakticky redukuje na široký pás, kam z juhu prichádza časť populácie spod tureckej nadvlády. Vo väčšine Maďari, ale aj južní Slovania. Turci obsadia niekoľko dôležitých pevností na južnom okraji Horniakov (Ostrihom 1543, Szécsény 1552, Fiľakovo, 1554, Vinohradov 1557, Jáger 1596, Nové Zámky 1663). Turci sa však v XVII. storočí odvážia aj vyššie. Zdaňujú a nivočia Považie až po Nové Mesto nad Váhom, Pohronie po Zvolen a na východe oblasti za Rožňavou (Kopčan, Vojtech: Turecké nebezpečenstvo a Slovensko, SAV, Bratislava 1986).

Pretože sa ani sultánovi, ani Habsburgovcom nepodarí rozšíriť moc na celé Uhorsko, krajina sa stane bojiskom, čo prinieslo so sebou plynulé nivočenie populácie. Toto sa týkalo hlavne Maďarov, vzhľadom na ich sídla.

Východná časť Horniakov, a jej centrum, Košice však medzi rokmi 1604-1711 s prerušeniami, je súčasťou Sedmohradského kniežactva, resp. sú jeho centrom. Ústredná časť kniežactva dnes je súčasťou Rumunska. Musíme spomenúť, že sedmohradské stavy, ktoré zasadali v Torde (dnes Turda), ako prvé v Európe vyhlásili náboženskú toleranciu (1543), ktorú postupne rozšírili na stále viac vierovyznaní (1552, 1558, 1563, 1568, 1573, 1579). To bola tá príťažlivá sila, ktorá protestantské obyvateľstvo Karpatskej kotliny postavilo priamo alebo skryto do polohy spojenca Sedmohradského kniežactva.

Turkov sa podarilo vyhnúť z krajiny až po dobytí hlavného mesta, Budína (1686). Ale vtedy si Uhorsko podriadili Habsburgovci.

Etnická pestrofarebnosť získala dôležitosť len v druhej polovici XIX. storočia, keď na scénu nastúpil nacionalizmus. Náboženská príslušnosť – okrem stavovskej – vtedy mala do polovice XIX. storočia oveľa vyššiu dôležitosť.

B3. Jedno prastaré meno - tót

Ako je vo všeobecnosti známe, slovenský jazyk patrí medzi indoeurópske, bližšie medzi západné slovanské jazyky tak ako jazyk poľský, český, lužicko-srbský (ich zlomky žijú vo východných oblastiach Nemecka, v okolí Drážďan a dnes v Sasku je ich jazyk druhým úradným jazykom), ako tiež už vymretý pomeránsky (v Meklenbursku a Pomeránsku) a polabský (žili na ľavej strane Labe).

Latinský jazyk nikdy nerozlišoval Slovákov. Severouhorských Slovanov volal vždy Sclavi, Slavus, Sclavorum, Sclavonicum, gentis Slavae, Slavicæ ap. Tieto podoby mien, a taktiež ich varianty zostali rovnako v dokumentoch, v horniackej latinskej literatúre, ako aj v slovníkoch (Hitel 1993, č. 8).

Najstarším menom Slovanov je Slověnin, množné číslo Slověne. Tak ich volala aj Nestorova kronika (Kniezsa István: A szlávok őstörténete [Prehistória Slovanov], In: Szekfű Gyula (red.): A magyarság és a szlávok [Maďari a Slovania], Lucidus, Bp. 2000; 6.) tak nazývali seba skoro všetci Slovania a časť Chorvátovej ešte aj v XVI. storočí Dnešné meno Slovákov tiež pochádza odtiaľ. Latinský výraz sclavus ‚otrok‘ sa zjavne preniesol na meno privečených slovanských otrokov do Rímskej ríše. Ich nemecké meno bolo Winde, windisch. Odtiaľ pochádza maďarské pomenovanie vend, ktorým sa nazývali Slovinci a lužickí Srbi. Toto meno: Venedi, Veneti, Vennedae sa používa na pomenovanie Slovanov už v klasickom staroveku. Je isté, že pôvodne neznamenal Slovanov. Teda aj tu sa stretávame s prenosom mena. Pôvodne mohol označovať Ilírov, ktorých miesto zaujali Slovania (Kniezsa 16-18.). Aj na Horniakoch sa stretávame s takýmto pomenovaním populácie. V Košiciach je dokumentovaná platea Sclavorum (1401), a tú istú ulicu volajú die Windische Gasse (1470), ako aj Totvtca (tótutca, 1539) (Halaga, Ondrej R.: Právny, územný a populačný vývoj mesta Košíc, MNV, Košice 1967; 24.).

S podstatným menom Slováč, ako s rodinným menom sa stretávame najskôr na Morave v prvej polovici XV. storočia, neskôr v Bardejove v r. 1444 (Encyklopédia Slovenska V., VEDA, Bratislava 1981, 274.), ale vtedy pod ním rozumeli ešte Slovana. Prípona –ák pochádza z českého jazyka. Severnú časť kráľovského Uhorska po prvýkrát r. 1512 nazvali Sclavoniou, teda Slavóniou, ale len na konci XVII. storočia je reč o tomto teritóriu ako o 'slovenskej zemi' (Kristó Gyula /red./: Korai magyar történeti lexikon [Včasný maďarský historický lexikón], Akadémia, Bp. 1994, 652-53.).

Čo sa týka pomenovania tót, „Len pre ten ľud zostalo meno *tót*, ktorí sami seba *Slovincamu* volali...“ Teda časť Chorvátov (Kaj-chorváti; Slavónsko volali Tótország), a časť Slovincov (pomiestne názvy to potvrdzujú: Tótkeresztúr, Tótszerdahely, a jeden cirkevný názov: tótsági főesperesség [tótsky hlavný dekanát]) (Kniezsa 19.).

Meno tót prešlo v maďarčine nasledujúcim fonetickým vývojom: taut–tout–toot–tót (Kristó Gyula 681-82.). Je spoločné s menom Germánov 'tuat', z ktorého vzniklo pomenovanie 'teuton' a neskôr sa z neho vyvinul 'deutsch' (Nemec). „Meno *tót* teda pochádza z jedného – bližšie neurčeného indoeurópskeho jazyka, v ktorom slovom *taut* buď nazývali seba, alebo svojho suseda. Ako sa toto slovo stalo menom pre Slovanov, nepoznáme. Je možné, že na Slovanov prešlo len neskôr, po odsťahovaní sa pôvodného ľudu *taut*... toto slovo nikdy nemalo urážlivý význam, ako ostatne ani dnes nemá.“ (Kniezsa 19.) Maďarský lingvista slovenského pôvodu to pripomína preto, lebo dnes Slováci žijúci na Slovensku považujú toto pomenovanie za pejoratívne a urážlivé. V dnešnom Maďarsku žijúci Slováci naproti tomu dodnes seba nazývajú Tótmí. „Pre severo-uhorskú zemiansku strednú vrstvu – ktorá čiastočne aj sama bola slovenského pôvodu a hovorila týmto jazykom – Tót v prvom rade znamenal poddaného, k nižšej ľudovej vrstve patriacu osobu. Tak sa pričlenila k názvu označujúcemu meno ľudu negatívna stereotypia a k nej sa pridružili pohŕdavé gestá. Pre Slovákov začínajúcich tvoriť národ bola podmienkou emancipácie zmena názvu ľudu v maďarskom jazyku.“ (Kiss Gy. Csaba: Doslov, In: Pechány 258-59.)

„Kaša nie je jedlo, tót nie je človek, – koľkokrát sme počuli túto jednako hlúpu, ako aj neľudskú vetu? ...v mladšom veku nie často a keď predsa, vtedy v žartovnom význame. (...) Dávno sme to počuli od všelijakých žartovných samopašníkovo – bez národnostného rozdielu. Predovšetkým samozrejme od takých, na rozkaz ktorých jeden Slováč alebo len z Horniakovo pochádzajúci človek nechcel vyprázdniť potrebný počet pohárov s vínom. Alebo už trpkéjšie od takého, ktorý sa cítil byť ukrátený, oklamáný nejakým spôsobom od horniackeho rodáka. ...kto to mohol vymyslieť...? ...ten maďarský nájomný nevoľník, ktorý sa vo svojej užšej dolniackej vlasti obával o svoj tamojší ešte skromnejší príjem od vlastného, ešte nižšími nárokmi pre neho nebezpečného slovenského potulného robotníka, ktorý s ním súťažil o zárobkové príležitosti.“ (Farkas Geiza: Egy csúnya közmondás vége [Koniec jedného škaredého príslovja]; Századunk 1930, 413-14.) Ján Csaplovics na prelome XVIII./XIX. storočia ešte nepociťoval pejoratívnosť tohto výrazu.

Jozef Škultéty, predseda Matice slovenskej, univerzitný profesor, historik a jazykovedec ešte v r. 1915 vystúpil proti tomu, aby výraz tót bol vyhostený. Vtedy v jednom článku poukázal na to, že Maďari a Slováci žijú spolu už dlhú dobu, preto je samozrejmé, že v maďarskom jazyku je jedno pomenovanie pre Slovákov: tót. Vymazanie tohto historického mena prináša so sebou okyptenie, veď predsa aj toto je dôkazom toho, že Slováci sú staroveký ľud. Odstránenie nie je potrebné, veď národy iní väčšinou nenazývajú jeho vlastným menom. Z Helénov sa stali Gréci, na Deutscha hovoria Nemci. „O nás Slováčoch Maďari hovoria: Tót nem ember (Slováč nie je človek), alebo Fogadd be a tótot, kiver a házadból. (Prijmi Slováka, vyženie ťa z domu), a preto bolo by nám azda treba zbaviť sa mena *tót*?“ Ale Švábi sa nevzdajú svojho mena, lebo švába pomenovali podľa nich, a ďalšieho nepríjemného chrobáka pomenovali rus. Rodinné meno Ľudovíta Štúra, 'štúr' znamená akéhosi odporného živočícha. „Meno je pritom ničím; meno je vôbec prázdny zvuk. Litery, slabiky, z ktorých sa jeho meno

skladá, ani nedodávajú, ani neodnímajú význam ani jednotlivému človeku, ani národu.“ (Jozef Škultéty: Za slovenský život, Matica slovenská, Martin 1998; 187. – článok: Tót-Slovák)

„Na neexistenciu slovenského národa poukazuje aj vznik a história samotného slova slovak. [„Slovenské územie (tak ako územie celého Uhorska) bolo rozdelené do komitátov (do stolíc)... To spôsobilo, že slovenský jazyk, vyvíjajúc sa v rámci týchto stolíc, dlho nejavil zreteľné konvergetné črty, resp. tieto črty boli dlho rušené divergenciami vo vývine.“ (Slovensko – Kultúra I., Bratislava 1979, 33.).] Názov Slovak po Bernoláka, teda po koniec XVIII. storočia neoznačoval dnešný slovenský národ. To len Bernolák ho začal používať pre etnikum žijúce v severnom Uhorsku, na dnešných Slovakov. (...) Dnešný obsah, význam nadobudol len vďaka Štúrovi [v tisícosemsto]štyridsiatich rokoch. Predtým dnešných predkov Slovakov volali Uhrata (vo význame: ľudia z Uhier, napr. Dalimil), nazývali ich slavus, tót, Wende, der Windische, Bohemoslavus atď. Slovo slovak sa vyskytuje po prvýkrát v r. 1495, ale nie je celkom isté, či znamená Slovakov. Jeden český slovník, Lactifer, v r. 1511 hovorí o Slovakoch, čo sa vzťahuje bezpochyby na dnešných Slovakov. Ale to je jediný istý údaj. (...) Neskôr, vo všeobecnosti Slovanom hovorili Slováci; tak figuruje toto slovo celkom po Bernoláka, ktorý vtedy zúžil jeho význam na Slovakov. Aj gramaticky znamená Slovana... Tak isto slovo Slovensko tiež neznamenovalo pôvodne dnešné Slovensko. V r. 1786 M. Semian ho už pozná, ale používa ho na označenie Slavónska (Dalmácia, Chorvátsko). V dnešnom význame sa po prvýkrát vyskytuje u Dobrovského v r. 1809. V Bernolákovom slovníku však rovnako značí Slovensko a Slavónsko. Slovenskí spisovatelia ho tiež takto užívajú. Nakoniec ho Štúr ustáli výlučne na dnešné Slovensko.” (Vájlok Sándor: A szlovak önállóság kezdetei [Začiatky slovenskej samostatnosti]; In: Magyar Szemle /Bp./ 1994, č. 3, 324.)

B4. Lojalita proti sebe

Národ ako výraz je skoro rovnako starý ako európska písomnosť. Ale pojem natio má pramálo spoločného s tým, čo pod výrazom národ dnes rozumieme, lebo vtedy neznamenal viac, ako spoločenstvo privilegizovanej komunity šľachty. Každý bol najskôr členom niektorej cirkvi, po druhé vazalom niektorého dominusa, po tretie rytier, mešťan, alebo sedliak, po štvrté poddaný niektorej koruny a len po piate Francúz, Nemec alebo Maďar, i keď vedomie etnickej spolupatričnosti neodškriepiteľne existovalo.

Európske národy sa čiastočne vytvorili už v X. storočí a počas stredoveku vystupujú ako dostatočne ohraničené a typické jednotky, teda sa tvoria v rámci štátnych útvarov. Vytvárajú sa okolo dynastií pred XVIII. storočím. Tak ako taliansky, francúzsky, anglický, nemecký a španielsky, ako český, poľský, maďarský, ruský, chorvátsky, srbský a bulharský.

V Európe predtým, v tridsaťročnej vojne bojovali Nemci proti Nemcom, vyhnanie Turkov sa odohralo pod záštitou kresťanstva, v XVIII. storočí dynastie bojovali medzi sebou. Rozdiel bol len v tom, že obyvateľstvo severnej a západnej Európy žilo po stáročia v uzavretých a stabilných štátnych rámcoch. Tak spoločná história vytvorila nevyspelé vedomie spolupatričnosti, čo posilňovalo aj to, že štátne a jazykové hranice boli zhruba totožné. V ostatnej Európe mongolský nájazd, a turecké panstvo tomuto organickému vývoju zabránilo. Ale predsa ako vzor, západoeurópsky model bol žiadúcim cieľom. Veď iný neexistoval.

Rolu dynastií na konci XVIII., resp. na začiatku XIX. storočia prevezmú masové hnutia. Odvtedy je treba byť lojálnym nie k panovníkovi, ale k národu. Aj v rámci Uhorského kráľovstva dochádza k národnému prebudeniu. V Habsburskej ríši, ktorej súčasťou je aj Uhorsko, nevytvorí sa celý štátny rámec vyplňujúci rakúsky národ (Bibó 560-61.). Napriek úsiliu dvora, vedľa historických národov (ktoré dakedy disponovali samostatnou štátnosťou), sa prihlásili aj nové. „Slováci sú jednoducho v strednej Európe «národným Benjaminom».“ veď „Slováci sa nenarodili «znova» v 19. storočí, oni sa v 19. storočí narodili.“ (Peter Sýkora: Úvod do mytológie slovenského národa, In: Výber 1992, č. 17, 30.; Výber 1992., č. 18, 30.)

V prvej polovici XIX. storočia celú Európu ovládnu idey francúzskej revolúcie, ktoré v masovej podobe oživlia moderný nacionalizmus a šovinizmus. Pôvodne sa pod nacionalizmom rozumelo národné sebavedomie, patriotizmus, ale postupne sa spojil s podceňovaním iných národov. Rodiaca sa romantika oblieka vlastný národ do ušľachtilých a ideálnych vlastností oproti iným národom, voči ktorým bolo potrebné – či patrilo sa – byť minimálne nedôverčivým, odmietavým. Už veľmi skoro, na prelome XV/XVI. storočia u Ludovica Tubera, jedného dubrovničkeho mnícha sa stretávame s rasovou pýchou, ktorá sa spája s protimaďarským postojom, a slovenský Adam Kollár to v XVIII. storočí už len opakuje, oživuje a propaguje (Dümmerth: Dezső: Írástudók küzdelmei [Zápasy literátov], Panoráma, Bp. 1987, 252-53.). V prípade politika a publicistu Svetozára Hurbana Vajanského (1847-1916) žije ďalej tento postoj vo forme rasovej nadradenosti: „Keď vyššia kultúra potláča nižšiu (ako napríklad Nemci Poliakov v Poznani, Angličania – Indov), je to surovosť, krivda, nespravodlivosť, ale keď nižšia turecko-aziatska rasa [rozumej: Maďari] utláča vyššiu indoeurópsku, to je už do neba volajúce porušenie božích zákonov, odchýlka od priamej cesty rozvoja ľudstva – je to zločin proti civilizácii vôbec“ (Московские новости [Moskovskie novosti] 1908.VIII. 24., In: Vajanský, Svetozár Hurban: Listy z Uhorska, Matica slovenská, Martin 1977, 77.)

Francúzsky model národa dával rovnítko medzi územie štátu a obyvateľstvo. Kto žije vo Francúzsku, je Francúz bez ohľadu na materinský jazyk. Túto koncepciu pociťovala aj maďarská politická elita ako vlastnú, lebo táto stála k nej najbližšie. V Uhorskom kráľovstve Svätá Koruna symbolizovala krajinu, jej ústavný poriadok, ktorá sa skladala z nerozlučného teritória krajiny, z kráľa, zemanov a kňazov, bez ohľadu na ich materinský jazyk. Tí poslední tvorili Natio Hungarica. Tento výraz pôvodne znamenal „pochádzajúci z Uhier“, neskôr dostal význam „uhorský národ“, a neskôr „maďarský politický národ“, ktorého členovia od r. 1848, resp. 1867, pri kráľovi sú všetci voliči krajiny. Teda členom maďarského politického národa bol každý bez ohľadu na rasu, náboženstvo, materinský jazyk. Učenie o Svätej Korune považovali za najvyššiu garanciu ústavnosti, samostatného štátneho útvaru resp. právneho štátu (Kocsis István: A Szent Korona tana [Náuka o svätej korune], Püski, Bp. 1995, 6.).

Zdrojom konfliktu sa stalo to, že Slováci prevzali nemecký model, veď národne sa uvedomujúca evanjelická časť formujúcej sa slovenskej inteligencie študovala na nemeckých univerzitách. Nemci odlišne od Francúzov, nežili v jednom štáte. Takže pre nich francúzska predstava bola nepoužiteľná. Teda oproti štátnemu národu, prijali predstavu kultúrneho národa. Prehlásili: každý po nemecky hovoriaci človek je príslušníkom nemeckého národa. Táto koncepcia nadhodnotila jazyk a jej cibrenie a rozvíjanie, resp. rozširovanie považovala za prvoradú úlohu. Dovtedy sa už rozhodlo, že hornouhorskí Slovania nie sú „vetvou“ českého národa, ale tvoria osobitú entitu. To vytvorilo určité napätie medzi slovenskými katolíkmi a evanjelikmi, veď poslední z nich ako liturgický jazyk používali češtinu a boli naklonení tomu, aby považovali horniackych Slovanov za súčasť českého národa. Pretože Slovákov bolo málo, začali uvažovať o zomknutí sa všetkých slovanských národov, čo viedlo priamo k myšlienke panslavizmu (k tejto otázke sa ešte vrátíme). Tento trend však nevznikol sám od seba, ale bol kyslým plodom machinácie viedenských dvorných kruhov.

Habsburgovci sa v XVI. storočí dostali na uhorský trón, ale celú krajinu mohli prevziať len po vyhnaní Turkov začiatkom XVIII. storočia. Prvým Habsburgovcom na uhorskom tróne bol Ferdinand I. 19. januára 1527 sľúbil nasledovné: „V budúcnosti maďarský jazyk a maďarský národ (ktorý na poli kresťanstva si získal veľké zásluhy) všetkými silami a schopnosťami budeme podporovať.“ Potom čo prevzali krajinu, chceli ju bezo zbytku včleniť do svojej ríše. Vytvorili tajný cisársky archív, okolo ktorého zoskupili dobre platených historikov, aby vedecký výskum postavili do služieb štátneho absolutizmu. R. 1771 napr. dali poverenie na to, aby sa našli historické dôvody na rozdelenie Poľska, ale aj na spochybnenie ústavnosti Uhorského kráľovstva. Viedenská tajná polícia v r. 1808 použila

provokáciu, keď cez túbingské kníhkupectvo Cotta vyhlásila konkurz na uznanie maďarčiny za úradný jazyk. Dúfali, že takto získajú protiargumenty. Ale súbeh a protimaďarské výpady oficiálnej tlače prebudili maďarskú sebadôveru a parlamentné zasadnutia na začiatku XIX. storočia objasnili svoj štátprávny vzťah voči Habsburskému dvoru. Vyhlásili, že Uhorsko nie je podrobenou krajinou, ako to tvrdia podplatení viedenský historici, teda nemôže sa s ňou zaobchádzať ako s podriadenou provinciou. „Politika Habsburgovcov, ktorá si vytýčila za cieľ podriadenie, stala sa však živnou pôdou pre neustávajúce nezhody a nepokoje, počas ktorých sa Maďari stali ‚rebelským‘ živlom monarchie. (...) Preto bola potrebná aj historiografia, aby intelektuálnymi prostriedkami bolo možné vykynožiť z Maďarov spomienku na slobodu a nezávislosť. Pomocou násilného potlačenia jazyka sa dalo dúfať, že celkom splynú s ostatnými národmi ríše, aby nielen ich sloboda, ale aj ich existencia skončila. (...) Poštvanie Nemaďarov proti Maďarom v krajine však viedlo k nepredvídaným následkom. Politické vedenie Habsburskej monarchie voči sebe vyvolalo také nacionalistické sily, ktoré pravda nikdy nesiahli k zbrani voči nej, ako Maďari, ale ktoré po prvej svetovej vojne započali účinnú akciu. Došlo k rozdrobeniu starého mnohonárodnostného Uhorska, ale rozpadajúci sa rámec pochoval pod sebou aj trón Habsburgovcov.“ (Dümmerth 246-47., 262-61., 264., 266-67.)

B5. Rodia sa národy

Ako sme poukázali, okolo vzniku slovenského národa je ešte veľa nevyjasnených otázok. Príliv rôzneho slovanského etnika do Uhorského kráľovstva samozrejme prispel k posilneniu, ak nie k usídleniu slovanského etnika v severných regiónoch kráľovstva.

Podľa historika, ktorý je zástancom continuity Slovanov od 6. storočia: „Uhorský štát... vytvoril vonkajšie podmienky na formovanie Slovákov ako samostatného národa, lebo od ostatných blízkyh západných Slovanov ich oddelil štátnou hranicou. (...) ...príliš krátka existencia Veľkej Moravy podľa všetkého nevytvorila u jej obyvateľstva trvalejšie spoločné etnické povedomie, začlenenie... do arpadovského Uhorského kráľovstva vytvorilo vonkajší rámec na to, aby sa zo Slovanov... formovali etnickí Slováci.“ (Dušan Kováč: Dejiny Slovenska, 2001, 33.) Čo však trvalo storočia.

V Uhorskom kráľovstve v XV-XVI. storočí sa prejavia prvé etnické nezhody, ktoré pramenia z toho, že v mestách Nemci nechcú prijať do svojich cechov a sídiel iných (Prešov 1451, Banská Bystrica 1481, Bardejov, Krupina 1508, Kremnica 1519, Trnava 1551), pritom dochádza aj k násilnostiam. Panovník vo všetkých prípadoch nariadi, aby práva boli rozšírené aj na občanov s iným materinským jazykom. Niektoré mestá sa len s nechudou podriaďujú panovníkovej vôli. Riešenie tejto otázky čaká na sedmohradské knieža Štefana Bocskaiho. Jeho rozhodnutia potvrdí prešporský snem. Článok č. 1608/13., resp. č. 1609/44. zrovnoprávni Maďarov a Slovanov (nevynímajúc Čechov, Moravanov a Poliakov) s Nemcami (Tibenský, Ján: Chvály a obrany slovenského národa, SVKL, Bratislava 1965, 20-21.;25-26)

V polovici XIX. storočia vybuchla nezhoda medzi maďarskou politickou elitou a Habsburgovcami, na čo bolo viacej príkladov od počiatku XVII. storočia. V r. 1619 na jednom viedenskom rokovaní, na ktorom sa zúčastnili vysokopostavení štátni úradníci, pápežský nuncius a zahraniční diplomati, došlo k zaujímavému rozhodnutiu. Uznesenie cisár podpísal a jeho realizáciou poveril knieža Wallensteina. „Zvlášť mu kládol na srdce, aby začal každého od dvanásteho roku života vyvražďovať, kto hovorí po maďarsky, tým málo zostávajúcim pri živote nech vytrhnú vlasy a čelo nech im označia pomazaním smolou. (...) Ak by však vojna trvala dlhšiu dobu, do častí krajiny, ktorú Maďari nechali opustenú, je treba vsídlit' cudzincov.“ V XVII-XVIII. storočí úsilie viedenskej vlády ovládali dve charakteristické snahy: násilná anulácia starých právnych slobôd a vsídľovanie cudzincov na miesto maďarského obyvateľstva. Vyššie citovaný dokument sa stal známym na jednaní stavov v r. 1811/12 (Dümmerth 217-20.).

Snahy o získanie slobôd viackrát viedli k protihabsburským povstaniam počnúc Bocskaim, cez Gabriela Bethlena, Juraja Rákócziho I., Imricha Thökölyho a Františka Rákócziho II., ktorí v jednej osobe spravidla boli aj sedmohradskými kniežatami a väčšiu časť teritória dnes označovaného ako Slovensko, ovládli (1604-1711).

Ako sme mohli vidieť, protimaďarská a rozdeľujúca politika cisárskeho dvora vyvolala národnostné nezhody a ich dôsledkom sa vytvoril slovenský národ v XIX. storočí – po prvýkrát v hlave úzkej intelektuálnej vrstvy. „Často sa opakuje konštatovanie, že práve v rokoch meruôsmych sa zrodil slovenský národ. Ak by to mala byť pravda, potom tento národ dostal do vienka riadnu dávku schizofrénie.“ – poukazuje Ladislav Szalay na slovensko-maďarské konflikty, ktoré od r. 1848 vzťah oboch národov otravujú (Slovenské pohľady 11/1989, 72.). Je neodškriepiteľným faktom, že s vytvorením kolektívneho národného vedomia v širokých vrstvách ľudu sa dá počítať od týchto čias. „V Uhorsku tu zostávajúci, respektíve sa sem po stáročia prisťahovávajú nemaďarské etniká, ktoré sa stali národmi cez etnické, jazykové, kultúrne, teritoriálne, neskôr politické, hospodárske kolektívne formy, sa postupne dostali v 19. storočí k národným programom.“ – konštatuje všeobecné ponaučenie v maďarskom preklade citovanej Kováčovej práce historik László Szarka.

Vznikol slovenský národ a jeho aspirácie gravitovali k národnoštátnej forme. Škoda, že sa splnili na úkor iných.

B6. Slovenské etnické územie

Slovenské, alebo severné slovanské etnické územie sa časom menilo. Časť obyvateľstva a prisťahovalci (Moravania, Poliaci, Rusíni, ale z juhu Srbi a Chorváti, Maďari a Nemci) taktiež splynuli s predkami Slovákov. Náboženské pomery tiež dopomáhali tomu. Veď medzi prichádzajúcimi len v kruhu Moravanov, Čechov a Nemcov stretávame protestantov, ktorých predovšetkým domáci evanjelickí Slovania časom asimilovali. Župné zriadenie a zemepisná členitosť nedovolili vytvoriť samostatné kolektívne vedomie. Jazyk ľudu, dnešné slovenské nárečia sa takým spôsobom odlišujú od seba, že Záhorák by sa veľmi ťažko dorozumel s Hutorákom, keby nepoznal spisovný jazyk. Spôsobila to izolovanosť a roztrieštenosť tých oblastí „ktoré zemepisne boli od seba vždy vzdialené a javili sklon k osobitnému vývinu, z národného hľadiska nežiadúcemu (východné Slovensko).“ (Bokes, František: Vývin predstáv o slovenskom území v 19. storočí, Matica slovenská, Martin 1945, 9. – ďalej: Bokes: Vývin)

O nejakom horniackom slovanskom etnickom teritórii do konca XVIII. storočia existovali len veľmi hmlisté predstavy. „*Slovensko* ako meno teritória, resp. krajiny sa počas celého stredoveku v prameňoch neobjavuje. Prvý údaj, ktorý severné Uhorsko nazýva slovanskou zemou, pochádza z r. 1512 a ukazuje formu *Sclavonia* (teda Slavónia) (a nie Slovensko), avšak na konci 17. storočia už môžeme čítať o *slovenskej zemi*.“ (Korai magyar történeti lexikón, Bp. 1994, 653.)

Medzi Slovákami a ich predkami sa však dlho nevytvoril pojem ohraničeného územia. Na západe a severe tvorila prirodzenú hranicu hranica kráľovského Uhorska, ktorá bola zároveň aj zemepisnou. Na východe a juhu prirodzená hranica neexistovala a horniacka slovansko-maďarská etnická hranica sa počas stáročí pomaly posúvala smerom nadol. Pokiaľ v Európe sa na konci XVIII. storočia nevytvorili moderné národy, do tej doby jazykovej odlišnosti neprisudzovali zvláštnu dôležitosť a nemala organizačnú silu, či magickú príťažlivosť. Ohraničenie slovenského etnického územia bolo do tej doby nemožné, kým prvé včítania ľudu nezisťovali aj materinský jazyk (1880). Dovtedy boli k dispozícii viac-menej len čiastkové, či subjektívne údaje, ale nie systematické a všetky aspekty zahŕňajúce podklady. Prvoradým sa ukázalo etnografické hľadisko, čo je prirodzené, veď ako sme na to poukázali, Slováci – vzhľadom na špecifickosť ich vývoja – predtým nedisponovali so štátnosťou, na ktorú by sa mohli oprieť pri určovaní hraníc. Určenie slovenského etnického

území sa objavuje prvýkrát u Jána Csaplovicsa (1819; uverejnené v r. 1829), potom u Pavla Jozefa Šafárika (1842), ktorý sa neopieral o oficiálne štatistiky, ale o vlastné údaje, či na informácie, ktoré zozbierali jeho spolupracovníci. Druhé vydanie jeho práce vyšlo s finančnou podporou peterburskej Akadémie. Pritom však nebral do úvahy materinský jazyk mešťanov (Bokes: Vývin 13.), čo viedlo k maximalistickým predstavám. Podľa neho v plnej miere žili Slováci v nasledujúcich župách: v Trenčíne [v skutočnosti 95%], v Turci [75%], na Orave [95%], v Liptove [95%], vo Zvolene [95%], vo väčšine žili v Nitre [75%], na Spiši [55%], v Šariši [70%], v Tekove, v Zemplíne, v Gemeri a Honte [všade nad 50%]. V Prešpurskej, Novohradskej a v Abojvskej len v menšej miere (Bokes: Vývin, 14.). Územná autonómia by bola bývala možná bez problémov na území Liptova, Oravy, Zvolena a Trenčína – hovorí Gabriel Viktor. – Na tomto území žila asi štvrtina slovenskej populácie. Ak k tomuto územiu pridáme tie župy, v ktorých obyvateľstvo bolo viac ako z polovice slovenské (Nitra, Turiec, Šariš, Tekov, Spiš, Hont) v rámci autonómneho územia by boli žili v r. 1848/49 skoro dve tretiny Slovákov (Viktor 38-39.).

V r. 1840 došlo prvýkrát k vyznačeniu slovenského územia, ale nedošlo k predostretiu tejto práce panovníkovi. Až počas udalostí v r. 1848/49 sa koncipovali slovenské požiadavky, ktorým sa dostalo podpory aj od dvora (viď kapitolu B10.). Gróf Kolowrat, člen viedenskej vlády a niektoré české kruhy posmeľovali slovenských vodcov v ich protimaďarských aktivitách (Bokes 1946, 150.).

Pred očami slovenskej elity visel obraz slovenskej nezávislosti, alebo aspoň možnosť vytvorenia autonómneho územia. Táto snaha začala vytýčením slovenského etnického územia na národopisných mapách v prvých desaťročiach XIX. storočia. Potom keď sa protimaďarská časť slovenskej inteligencie – pomocou nezanedbateľného príspevku rakúskej reakcie – so zbraňou v ruke obrátila proti maďarskej borbe za slobodu, ich vodcovia zvolávali ľudové zhromaždenia (Martin: 29.I.1849., Dolný Kubín: 7.II., Liptovský Mikuláš: 12.II.), kde vyhlásili oddelenie Slovenska od Uhorska (Maďaria). Osoby Hurbana a Štúra sa dotkneme neskôr (kapitola B10.). Prvý z nich rokoval o odlúčení Slovenska, druhý z nich v Liptovskom Svätom Martine jednal o tom, ako by povstal spolu so Srbmi, Rusmi a Poliakmi proti Maďarom, čiže proti legitímnej vláde.

Po niekoľkých pokusoch, došlo 10. mája 1848 k prvému verejnemu vyhláseniu požiadavky autonómneho slovenského územia v Žjadostiach slovenského národa. Podľa tejto predstavy by bolo bývalo územie Uhorského kráľovstva rozdelené podľa národností. Na Slovensku by mohli byť veliteľmi Národnej gardy len Slováci, služobným jazykom by bola výlučne slovenčina a v štátnej správe by boli zamestnaní len „verní synovia národa“ Odrodilstvo by bolo trestané ako zrada na národe, či vlasti. (Kto by bol býval rozhodoval nezaujato a objektívne v danej veci!?) Teda požadovali vytýčenie etnickej hranice a výlučnosť slovenského jazyka v rámci tohto územia, zrejme predpokladajúc aj presun obyvateľstva. Scotus Viator (Seaton Watson) niekoľko bodov tohto slovenského dokumentu označil za „očividný nezmysel“ (Bokes 1946.; 167., Viktor 38.).

Žiadosť odovzdala 28-členná delegácia 19. marca 1849 v Olomouci cisárovi Františkovi Jozefovi, v ktorom požadovali administratívno-právne odčlenenie Slovenska. Petíciu podpísali aj reprezentanti troch žúp (Turiec, Nitra, Zvolen). Intrigy cisárskeho dvora sú aj v tomto prípade zjavné, pretože slovenských vodcov podporoval rakúsky generál Götz. Knieža Windischgraetz naproti tomu považoval Slovákov za nedôveryhodných (Bokes: Vývin 22.). V žiadostiach sa hovorilo o troch miliónoch Slovákov, čo je prehnaný údaj, veď podľa výkazu pripraveného cisárskou vládou sa vedelo o 1.822.730 Slovákoch na území uhorskej koruny. Hurban, Štúr a Hodža sa obrátili na viedenský dvor s novou žiadosťou (13.IV.1849), v ktorej upozorňovali na vojenskú dôležitosť „Slovenska“ pre Rakúšanov. Argumentovali tak, že ak vznikne samostatné Slovensko, Maďari stratia svoj vplyv v Uhorsku. To samozrejme bola príjemná muzika pre rakúske absolutistické snahy.

Po potlačení maďarskej revolúcie vyššie uvedené požiadavky 22. augusta 1849. slovenskí predstavitelia zopakovali. Počas absolutizmu predostreli predstavitelia Slovákov tento svoj plán ešte raz začiatkom februára 1861 cisárskemu ministrovi vnútra prostredníctvom Hurbana, ktorý bol dôverníkom ministra vnútra. Potom 12. decembra 1861 Štefan Moyzes, banskobystrický katolícky biskup predostrel vo Viedni, v hlavnom meste Habsburskej monarchie, Memorandum národa slovenského, ktorý požadoval vytvorenie Hornouhorského slovenského okolia. Predmetné územie by bolo zostalo integrálnou súčasťou Uhorského kráľovstva, úradným jazykom by bola bývala slovenčina, s určitými výnimkami. Okolie by disponovalo vlastným parlamentom, administratívnou a súdnou mocou, ktorá by bola podriadená ústrednej uhorskej správe. Ich úradným a rokovacím jazykom by bola slovenčina (Bokes 1946, 167., 231-4.; Bokes: Vývin, 22-23., 27., 34., 40-41.). Aj táto predstava sa však dostala do rozporu s Učením o Svätej korune, ktorá jasne deklarovala, že územie Uhorska je jednotné a nedeliteľné. Druhý, ťažko prekonateľný problém znamenal výlučné používanie slovenčiny na takom území, kde vo veľkom počte žili Maďari, Nemci a Poliaci.

O Štúrovi musíme povedať, že jeden člen srbskej kniežacej rodiny, Michal Obrenović bol jeho celoživotným mecénom. Srbský despota sa nechcel zmieriť s tým, že jeho rodina v r. 1842 stratila srbský trón. Zjavne ho chcel získať späť, ale mohol mať aj aspirácie v Uhorsku lebo v Ivanke pri Dunaji si kúpil statok. Potom, čo sa vrátil z Peterburgu, kde jednal s cárom o veci maďarskej revolúcie, slovenskému povstaniu poskytol 60.000 forintov a zmenu na kúpu 900 pušiek. Potom cestoval Štúr do Olomouca k cisárovi a odovzdal spomínané žiadosti, ktoré požadovali vytvorenie Slovenského veľkokniežactva. Aby legendárne skúpi Obrenovićovia dávali nezištne peniaze bez zadných úmyslov na jedno povstanie bez protislužby, je ťažko predstaviteľné. Vynára sa teda opodstatnené podozrenie, že Štúr preto chcel vykrojiť z Uhorska územie Slovenského veľkokniežactva, aby ako agent srbského despota, ktorému bol zaviazaný, vytvoril pre neho jeden prázdny trón.

Neskôr vznikali ďalšie koncepcie o ohraničení slovenského Okolia, ale medzi slovenskými intelektuálmi nedošlo ku konsenzu. Tieto sa vytvárali na základe etnografických, zemepisných alebo hospodárskych predstáv. Aj z kruhov blízkych dvoru vznikali rôzne návrhy (gróf János Majláth /1786-1855/, gróf Emil Dessewffy /1812-1866/, Leopold Rousseau D'Happoncourt, **Ludwig Rosenfeld /1804-1869/**). Franz Hanrich, neskorší prešporský prokurátor počas Bachovho absolutizmu, odovzdal Pamätný spis grófovi Stadionovi, rakúskemu ministrovi vnútra (28.III.1849), v ktorom rozdelil územie obývané Slováckmi do troch kategórií. Do prvej zadelil Trenčín, Oravu, Turiec, Zvolen, Spiš a Šariš, kde by bola úradným jazykom slovenčina. Ostatné severouhorské župy by boli rozdelené podľa jazyka – toto územie by bolo malo plochu 28.337 km² –, pre Slovákov žijúcich v ostatnej časti krajiny by boli vytvorili osobitné okresy.

Pre cisársky dvor boli tieto snahy vítané, ba v r. 1848-49 uzrela svetlo aj predstava o rozdelení Uhorského kráľovstva na etnickom princípe, ale tieto snahy nikdy neprekročili prah plánovania. Tieto boli zaujímavé pre dvor potiaľ, pokiaľ oslabovali maďarskú revolúciu a kým pomocou cárskych bajonetov sa nepodarilo maďarský odpor zlomiť. Ale svoj účel splnili, i keď nie tak, ako si cisársky dvor predstavoval. Ani sa im nesnívalo, že to, čomu chceli za každú cenu zabrániť, pustili von z fľaše: rozkúskovanie krajiny a postrach separatizmu.

Jeden neskorší, na neúspech odsúdený, bol aj plán Jozefa Hložanského, ktorý – poriadne nadhodnotiac počet slovenskej populácie – počítal v r. 1868-70 so 4 miliónmi Slovákov. Chcel vytvoriť Biele Uhorsko pre Slovákov s tromi miliónmi obyvateľov. Zostal však aj v slovenských kruhoch nepriechný. Pravdepodobne pre ireálne a prehnane požiadavky, veď predpokladané územie by bolo malo plochu 60.000 km². (Dnešné Slovensko má plochu 49.035 km².)

Rozdelenie krajiny na národnostné celky bolo neúspešné aj preto, lebo nie všade existovala jasne vymedziteľná etnická línia, ktorá by bola vylúčila, aby v oblastiach jednotlivých národností nezostali iné (hlavne Nemci a Maďari). V prípade Slovákov opierajúc sa o etnografické údaje, by bolo vzniklo také územie, ktoré by z hospodárskeho hľadiska, za daných podmienok bolo bývalo životaneschopné. Ak by boli brali do úvahy hospodárske a iné predstavy, v podstatnej miere by boli anektovali neslovenskú populáciu, čo by vytvorilo chaotické a nekontrolovateľné podmienky, nehovoriac o nespokojnosti.

Komplikovanosť situácie vyjadruje aj nasledujúca tabuľka. Slováci žili v 28-30-ich župách zo 63-och v Uhorsku v relatívnom počte vyššom ako 1%, v nasledujúcom pomere:

Pomerne zastúpenie (%)		1-10	10-20	20-30	30-40	40-50	50-60	70-75	75-90	90-100	
Slovenský materinský jazyk	1891 (počet)	12	1	4	1	3	2	2	1	4	
		21					9				
	1910 (počet)	10	2	4	2	1	3	2	3	1	
		19					9				

V najväčšom počte žili Slováci v severovýchodných župách.

B7. Národné symboly – Erb s dvojitém krížom

Keď sa vytvorilo kolektívne vedomie medzi úzkou skupinou slovenskej inteligencie v prvých desaťročiach XIX. storočia, je samozrejmé, že tieto snahy sa rozšírili aj na oblasť tvorby národných symbolov. Ľudovít Štúr, vedúca osobnosť vytvárajúcich sa Slovákov so svojimi spolupracovníkmi „v r. 1848 vytvorili z uhorského štátneho znaku s dvojitém krížom a troma vrchmi predpísanou heraldickou rekonštrukciou“ slovenský erb (Püspöki Nagy Péter: A magyar címer pályatársai: A cseh(szlovák) és a lengyel államcímer [Súputníci maďarského erbu: česko(slovenský) a poľský štátny znak], In: Ivánfi Ede: Magyarország címerei [Erby Uhorska], Maecenas, Bp. 1989, 158.). Len farbu trojvária zmenili zo zelenej na modrú, čo odpovedá slovanským farbám. Slovanské krajiny dodnes užívajú ako národné farby červenú, modrú a striebornú, vynímajúc Poliakov, Bulharov a pred r. 1918 Čechov. Tento symbol sa objavil ako erb plánovanej autonómnej slovenskej oblasti (1861), neskôr na stanovách Matice slovenskej (Vrteľ, Ladislav: The national emblem of the Slovak Republic, Slovak Information Agency, Bratislava 1996, 3; Butvin, Jozef – Kostický, Bohumír – Vartíková, Marta: Dejiny Slovenska slovom i obrazom II., Martin, b.u.r., 47.)

Malý erb Uhorského kráľovstva na červenom pozadí, na zelenom trojvária zobrazuje strieborný kríž. Na minciach Vladislava I. uhorského kráľa (1440-1444) vidíme prvýkrát uhorský malý erb v takej podobe, ako ho dnes v Maďarsku používajú (Bertényi Iván – Diószegi István – Horváth Jenő – Kalmár János – Szabó Péter: Királyok könyve [Kniha kráľov], Officina Nova, Bp. 1993; 77.). Na pravej strane zvislou čiarou deleného erbu vidíme rodinný erb Árpádovcov: striedajúce sa pásy červenej a striebornej farby (V heraldike sa strany označujú obrátene.) Pásy a vĺsky spočiatku nemali symbolický zemepisný zmysel. S erbom, resp. s jeho zložkami ako symbolom riek sa stretávame prvýkrát v jednej listine Vladislava II. (1490-1516) r. 1496: v erbe Slavónska dva strieborné pásy už symbolizujú rieky Sávu a Drávu. V kráľovskej kancelárii sa prejavil tento spôsob nazerania aj v prípade erbu Uhorska: v kráľovskej listine o rozšírení erbu Košíc z r. 1502 strieborné pásy erbu krajiny už vysvetľuje ako štyri najznámejšie rieky: Dunaj, Tisa, Dráva a Sáva.” Takto István Werbőczy, ktorý pracoval v jurisdikcii kráľovského dvora, prevzal tento spôsob výkladu do svojho Tripartita (1514), ktorá bola zbierkou zákonov krajiny. „A pretože Werbőczyho práca do r. 1848 bola «bibliou» uhorského zemanstva, stotožnenie štyroch strieborných pásov

s hlavnými riekami sa rozšírilo v širokom okruhu... V štátnom znaku sa spôsob nazerania, ktorý videl územie, neskôr sa prejavil aj v novom ponímaní troch vrškov: jeden portugalský autor, Anton Macedo v r. 1687 trojvršie vysvetľoval ako symbol troch najväčších hôr (nehovorí, ktoré to sú), až v XVIII. storočí vzniklá uhorská heraldická spisba rozumie pod trojvrším Tatry, Fátru a Matru.” (Bertényi Iván: Kis magyar címertan [Malá maďarská heraldika], Gondolat, Bp. 1983; 78-80.) Tento geografický pohľad Slovákom vnukol tú nesprávnu myšlienku, že jedna časť uhorského znaku symbolizuje Slovensko, lebo pod Matrou existuje niekoľko slovenských dedín, a Tatry a Fatra leží na slovenskom etnickom území. Spomínané tri hory ohraničuje Slovensko. Tento mylný názor prežíva dodnes. V jednej heraldickej práci sa dočítame pod jedným obrázkom: „Malý znak Uhorského kráľovstva (19-20 st.) so symbolmi Dolnej a Hornej Uhorskej krajiny“ („The small emblem of the Hungarian Monarchy (19th – 20th cent.) with the symbols of Lower and Upper Hungarian Lands” Vrteľ, Ladislav: The national emblem of the Slovak Republic, Slovak Information Agency, Bratislava 1996, 2.)

Dvojitý kríž Slováci spojili s legendou príchodu kresťanstva zásluhou dvoch gréckych bratov a misijných biskupov Konštantína (827-869; rehoľné meno Cyril) a Metóda (občianskym menom Michal alebo Manuel; 813/815-885). „Príchodom Konštantína a Metóda sa dovtedy používaná kresťanská symbolika obohatila o motív dvojitého kríža. I keď nepoznáme nijaké vyobrazenie, ktoré by pochádzalo z čias, keď tu pôsobili, a na ktorom by bol aj dvojitý kríž, je nepochybné [!?!], že príchod a rozšírenie tohto symbolu vo Veľkej Morave súvisí s ich činnosťou.” – domnieva sa paradoxne a nelogicky najnovšia slovenská odborná literatúra (Vrteľ, Ladislav: Na troch vrškoch biely kríž, Archa, Bratislava 1990; 7.).

Tento výklad nepočíta s tým, že dvojitý kríž je byzantským symbolom a nemal náboženský ráz. Symbolizoval neobmedzenú moc cisárov Byzancie (Székely György: A kettős kereszt útja Bizáncból a latin Európába [Cesta dvojitého kríža z Byzancie do latinskej Európy], In: Ivánfi XVI.) Takže títo dvaja misionári by sa boli sotva odvážili „garanciou víťazstva cisárov“ (Székely 107.) zvestovať vieru, veď ich poslanie neslúžilo svetským cieľom. To dokazuje aj diadém pochádzajúci z Byzancie, ktorý našli v Nitre v XIX. storočí a zobrazuje dvojitý kríž. To nie je náboženský, ale politický symbol. (...as being not uniquely a religious, but also a political symbol.“, Vrteľ, Ladislav: The national emblem of the Slovak Republic, Slovak Information Agency, Bratislava 1996, 7.) Tento symbol dostáva jednoznačný náboženský charakter až v XI. storočí (Szilárdfy Zoltán: A kettős kereszt [Dvojitý kríž], In: Hofer Tamás (red.): Magyarok Kelet és Nyugat közt [Maďari medzi východom a západom], Balassi, Bp. 1996; 67.) Objavenie sa dvojitého kríža v uhorskom znaku sa dá vysvetliť vplyvom Byzancie, ale aj tak, že v Sedmohradsku, ktoré bolo súčasťou kráľovstva, v dobe vytvorenia danej symboliky vládli Gyulovia. Zvuk Gy (Ď) v maďarskom rúnovom písme označovali dvojitým krížom (‡), a tak sa v erbe objavujúci symbol mohol označovať Sedmohradsko.

Keď po r. 1918 vznikol nový štát, Československo, spojil do jedného štátneho celku niekoľko krajín – Čechy, Moravu, Sliezsko, Slovensko a Podkarpatskú Rus. „V správe Ústavného výboru Národného zhromaždenia sa vtedy [1920] uvádzalo: «K tomu sluší poznamenať, že Slovensko, ktoré nikdy nebolo samostatným štátom, nikdy tiež nemalo samostatného znaku a že to, čo sa za znak Slovenska vo všeobecnosti pokladá, je podľa bežného heraldického učenia vlastne znak starého Uhorska, vyňatý z niekdajšieho znaku uhorského v poslednej dobe pozmenený tým, že tri vrchy pôvodne zelené, dostali modrú farbu. Keď však teraz zákonom, znak takto upravený bude prehlásený za znak Slovenska, nie je prekážkou, aby za taký znak bol všeobecne uznávaný.»“ (Pavlíček, Václav – Hřebejk, Jiří: Ústava a ústavní řád České republiky I., Linde, Praha 1994, 74.)

Tak sa erb dostal do československého stredného znaku. Keď vznikol prvý Slovenský štát (1939-1945), stal sa štátnym znakom s tou zmenou, že použili formu gotického štítu. Po

druhej svetovej vojne ešte do r. 1960 bol v platnosti, ale potom vytvorili iný, „socialistický“ znak, ktorý sa používal do r. 1990. Tento bol heraldicky bezcenný. Potom sa vrátili k starému symbolu a ten sa dostal aj do znaku Česko-slovenskej federatívnej republiky (1990-92). Od 1. januára 1993 vznikla samostatná Slovenská republika a stal sa jej oficiálnym symbolom.

B8. Panslavizmus a austroslavizmus

Panslavizmus vznikol analógiou na nemecké a talianske zjednocujúce snahy. Mnohí nevideli pre malý a neznámy slovenský národ možnosť vytvorenia samostatného politického priestoru. Tak vznikla idea všeslovanského zomknutia sa. Výraz panslavizmus sa po prvýkrát vyskytuje v diele Ján Herkeľ'a: *Elementa universalis linguae Slavicae e vivis dialectis eruta et sanis logicae principiis suffulta* (Egyetemi Nyomda, Budín 1826), ako idea literárneho zomknutia sa („Unio in Litteratura inter omnes Slavos, sive verus Panslavismus“ – Literárna jednota medzi všetkými Slovanmi, teda panslavizmus) (Maťovčík, Augustín: Príspevok životu a dielu Jána Herkeľ'a; Historické štúdie IX, Bratislava 1964, 5.; Gecse Géza: Bizánctól Bizáncig [Od Byzancie po Byzanciu], Interetnica, Bp. 1993, 7.)

„Slovanská zomknutosť v rámci Habsburskej ríše je jedna možnosť, veď slovenské národy tvoria väčšiu časť krajiny a Maďari žijú v najmenšej časti Uhorského kráľovstva, preto aj ich jazyk zmizne.“ – tento názor Adama Františka Kollára (1763), riaditeľa viedenskej dvornej knižnice prevzal známy nemecký vedec, August Ludwig Schlözer (1771), a od neho zase filozof Johann Gottfried Herder (1791) (Dümmerth 205-208.). Táto neopodstatnená veštba vyvolala v Uhorsku značný ohlas, aj v okruhu tvoriacej sa slovenskej inteligencie, ktorá vyrastala na Herderovi: Maďari teda vyhynú. „...jedným základným pilierom austro-slovanskej predstavy sa stala teória vypravená Adamom Kollárom, dosajúc medzinárodnej autority od Schlözera a Herdera, sa jej so záujmom chopil prebúdzajúci sa nacionalizmus domácej slovenskej inteligencie. Tak vznikol plán, aby bremeno Habsburskej monarchie oproti Maďarom spočinulo na slovanských národoch. (...) Austroslovanská myšlienka vyklíčila teda zo spoločného semena ako Herderova veštba o vyhynutí Maďarov: z okruhu Kollára a viedenskou vládou štátne podporovaných ostatných historikov.“ (Dümmerth 153-54.) Táto predstava však zostala na úrovni túžob. Slovenská inteligencia v Rakúsku síce navzájom bola v kontakte, neskôr aj v politickom živote spolupracovala, ale austroslovanské predstavy vytesnila myšlienka panslavizmu. Avšak ňou spôsobená škoda dodnes je postihnuteľná: rozsiahla nenávisť voči Maďarom, alebo v lepšom prípade ich odmietanie.

Ján Kollár, básnik, evanjelický farár v Pešti, vo svojej zbierke *Slávy Dcéra* (1824) bohyňa Sláva je vodcom a patrónom v panslavizme zjednotených národov, ktorá obdarúva verných Slovanov a vyberanými mukami trestá zvrhlých Nemcov, ktorí sú národom Antikrista, a Maďarov. V Panslávii, ktorá sa rozprestiera od česko-nemeckého pohraničia, od Krkonôš po Ural, od Tatier po Čierne hory, bude sa ozývať zaznávaný jazyk Slovanov. Na tomto území žije 60-80 miliónov slovanského národa, ktorý bol nespravodlivo zatlačený do úzadia európskeho vývoja. Kollár vidí slovanskú budúcnosť a veľkosť zemepisne a číselne – hovorí Václav Černý. Ale táto masa sa konečne prebudila a bude zle s ich utláčateľmi! Autor sa opije od tejto myšlienky (Hóman Bálint–Szekfű Gyula V., 353.). „Pokiaľ *Slávy dcéra* formuluje panslavizmus, je len rozvádzaním Herderových názorov o Slovanoch. S ňou nakoniec v Kollárovi zomrel básnik!“ „...tridsať rokov bude snovať veľkolepú pavučinu panslovanského mýtu z myšlienok, z ktorých videl Nemcov žiť nemeckú filozofiu nemeckej národnej jednoty a nenávisti k Francúzsku.“ I keď bol jeho panslavizmus politicky celkom nevinný čo sa týka úmyslov, „bol však politickým nebezpečím.“ (Václav Černý: Vývoj a zločiny panslavizmu I., II., in: *Střední Evropa* 33/1993, 109.; 34/1993, 94.) To je „ideový“ základ citového politizovania a nenávisti.

Vedúcou silou vŕseslovanského zomknutia by bolo cárske Rusko. Teda všetci Slovania by mali byť poddanými cára. To hlása už Štúr verejne vo svojom poslednom diele, v ktorom radil, aby Slováci prevzali ruský jazyk a ortodoxiu. V tejto práci hovorí aj to, že Habsburská monarchia je odsúdená na zánik a opakuje svoje protimaďarské prehlásenia (Das Slawentum und die Welt der Zukunft, Moskva 1867, Petrohrad 1909; Ľudovít Štúr: Slovanstvo a svet budúcnosti, SIMŠ, Bratislava 1993; 72-73., 85., 115., 131., 134., 135., 139., 143-45., 146., 148-49., 150., 159., 168-173.).

B9. Náboženská a administratívna samospráva pod uhorskou korunou

V Uhorskom kráľovstve žili v novšej dobe okrem Maďarov Cigáni, Chorváti, Nemci, Rumuni, Rusíni, Srbi, Židia a Slováci vo väčšom počte. Ich situácia bola po cirkevnej, tak po administratívnej, či samosprávnej odlišná. **Cigáni** žili roztrúsení po celej krajine, často vandrovali a ich etnické povedomie nebolo na takej úrovni, aby formulovali svoje požiadavky. V ich prípade k tomuto došlo až v XX. storočí.

Situácia **Chorvátov** bola najusporiadanejšia, čo malo historické príčiny. R. 1102 si zvolili za panovníka uhorského kráľa v osobe Kolomana a pod známou právnou úpravou Pacta Conventa „vytvorili ukázkovo pevný verejno-právny vzťah. Naše neskoršie spoločné štátne inštitúcie, napriek medzičasovým debatám... a s prechodnými zlomami (1848-1849)“, keď sa Chorváti pod vplyvom úspešnej manipulácie viedenského dvora postavili proti maďarskej borbe za slobodu, „do začiatku XX. (1918) úspešne spolupracovali.“ Toto pozitívnej hodnotil začiatkom roka 2000 aj Stipe Mesić chorvátsky prezident, ktorý je právnikom: „Keby onoho času, v dobe Kolomana Pacta Conventa nejestvovala, Chorváti by boli zmizli z nášho kraja. Dohoda umožnila posilnenie a zachovanie obidvoch národov na križovatkách dejín.“ (Pecze Ferenc: Az európai alkotmánytörténet és a nyolc évszázados magyar-horvát államközösség fejlődése [Európske dejiny ústavnosti a osem storočí trvajúci vývin maďarsko-chorvátskeho štátneho zväzku] (1102-1918), Hunyadi Szövetség, Bp. 2001, 7., 229.) Po rakúsko-uhorskom vyrovnaní, keď sa Habsburská ríša transformovala na dualistické súštie, čo sa odzrkadlilo aj v oficiálnom názve krajiny (Rakúsko-uhorská monarchia, 1867), sa Maďari dohodli s Chorvátmi. V r. 1868 došlo k chorvátsko-uhorskému vyrovnaniu (zák. čl. XXX.), ktorý zabezpečil pre Chorvátov ďalekosiahlu autonómiu. Tento zákon bol neskôr niekoľkokrát pozmenený (1880, 1881, 1882, 1889). K ich zmene musel tak isto ako uhorský, aj chorvátsky snem pozitívne a spoločne rozhodnúť. Vo veciach vnútorných, náboženských, školstva a spravodlivosti Chorváti rozhodovali samostatne v súlade so všeobecnými právnymi normami monarchie. Veliaci jazyk chorvátskej armády bol chorvátsky. Populácia bola na konci XIX. storočia zhruba z 90% chorvátska, zvyšok tvorili Srbi a Slováci. Relatívny počet Maďarov tvoril 2-3%, Nemci 4-5% (Pallas Nagy Lexikona IX., 1895, 392., 397-98.).

Situácie ostatných národností boli iné práve preto, že sa ich komunity vytvorili vsídľovaním, resp. privandrovaním na územie Uhorska, netvorili podľa vtedajšej paradigmy historické národy, veď ku krajine sa nepripojili s územím a neuzavreli zmluvu o tomto akte.

Prisťahovanie **Rusínov** do severovýchodných častí krajiny sa začal nebadane. R. 1396 však už prichádzali hŕfne, pod vedením podolského kniežaťa Teodora Koriatoviča. Oni boli spočiatku pravoslávni, ale r. 1692 pristúpili na úniu a tak sa stali gréckokatolíckmi, čo znamenalo, že pri zachovaní svojej pôvodnej liturgie, uznali rímskeho pápeža za svoju hlavu. Od r. 1771 dostali samostatnú mukačevskú cirkevnú provinciu. Ich autonómny život prebiehal v cirkevnom rámci.

Hromadný prŕliv **Rumunov** sa začal po tatárskom vpáde do juhovýchodných oblastí kráľovstva, do Sedmohradska (1242-43). **Srbi** sa objavili v XIII. storočí v južných oblastiach krajiny (Srém), keď ich na Kosovom poli Turci porazili (1389). Uhorský panovník Štefanovi Lazarevičovi daroval mohutné územia v oblastiach, ktoré boli najviac ohrozované, aby

podnecoval boj proti Turkom. Už aj vtedy sa mnohí usídlili v Uhorsku, ale po porážke Srbska Turkami (1459) posilnili prvú vlnu ďalšie migrujúce skupiny. Pre porobených Srbov jednotu znamenala pravoslávna cirkev. V r. 1686, keď Budín bol oslobodený spod Turkov, 35.000 srbských rodín sa uchýlilo do krajiny pred tureckým protiútokom. V XVI. storočí sa hlava obnovenej srbskej pravoslávnej cirkvi presťahovala do Uhorska, do Karlovacu. Cisár v r. 1690, resp. v r. 1691 im zaručil cirkevnú autonómiu (Hévizi Józsa: Területi és egyházi autonómia, mint a kollektív jogok gyakorlásának szintere a történeti Magyarországon [Územná a cirkevná autonómia, ako dejisko praxe kolektívnych práv v Uhorsku] Bp. 1995, 17-18.).

V prípade Rumunov a Srbov sa stala ich cirkevná autonómia organizačnou silou národného života. Táto populácia bola ortodoxného vierovyznania a táto cirkev sa vyznačovala tou zvláštnosťou, že sa organizovala na jazykovom základe. Časť Rumunov sa neskôr stala grécko-katolícka (1700), tak ako Rusíni. Panovník r. 1701 reguloval právne postavenie novej cirkvi. R. 1868 uznal uhorský snem právnu samostatnosť rumunskej ortodoxnej cirkvi a jej samosprávu považoval za rumunskú 'národnú' cirkev. Tak rumunská Tribuna vychádzajúca v Sibiu v r. 1885 mohla právom písať: „Vec nášho školstva je pod dobre chráneným štítom cirkvi bez zasahovania štátu.“ (Hévizi 14-16.)

Situácia **Nemcov** bola taktiež odlišná od ostatnej populácie, veď žili skoro po celej krajine vo väčších-menších skupinách, hlavne v mestách. Od konca XVIII. storočia už nemali možnosť prílivu populácie. Svoj autonómny život žili na Spiši a v Sedmohradsku. S poslednou z nich sa nezaobráame, lebo sa netýka územia neskoršieho Slovenska.

Spišskí Sasi prišli z rôznych nemeckých jazykových oblastí okolo polovice XII. storočia. O storočie neskôr vznikol spolok 24 spišských miest, ktorý vytvoril Universitas Saxonum (Spoločenstvo Sasov), ktorý kráľ v r. 1271 dekrétom potvrdil. R. 1370 kráľ ich zozbierané práva znovu potvrdil. R. 1876, po zavedení jednotnej verejnej správy, ich autonómia zanikla. Územie spoločenstva sa stalo súčasťou Spišskej župy (Hévizi 11-12.).

Postavenie **Slovákov** bolo celkom odlišné od vyššie spomínaných národov. Zhruba 82% boli rímskokatolíci, 4%-á gréckokatolíci (čo bolo dôsledkom toho, že časť Rusínov asimilovali), 14% tvorili evanjelici (ich posilnili asimilovaní Nemci). Väčšina Maďarov bola taktiež rímsko-katolíckeho vyznania, ale časť zbytku sa pripojila ku kalvínskej forme reformácie. Členovia evanjelickej cirkvi boli Nemci, Maďari a Slováci. Katolíkov tvorili Maďari, Slováci, Chorváti, Nemci. Gréckokatolícku cirkev, ktorá sa organizovala nezávisle, tvorili predovšetkým Rusíni a Rumuni. Reformovaná cirkev bola vlastne maďarskou až do obdobia po r. 1945.

Reformácia považovala za dôležité, aby sa bohoslužby vykonávali v materinskom jazyku. Od tejto výzvy sa katolícka cirkev nemohla dištancovať. Po tridentskej synode založenom trnavskom seminári (1619) požadovali, aby pedagógovia poznali maďarský, horniacky slovanský a nemecký jazyk. Arcibiskup Péter Pázmány nariadil, aby v horniackych slovanských dedinách sa každú nedeľu kázalo v materinskom jazyku ľudu. Vlastné apológie dal preložiť do tohto jazyka. Používali pritom nárečie z okolia Trnavy, ktoré sa neskôr spomína ako „jezuitský slovenský jazyk“. V tomto jazyku sa vydávali spevníky a liturgické texty, ale aj slovníky (Hévizi 20.). Prímas slovenského pôvodu, Sándor Rudnay, arcibiskup a kardinál, na základe rozhodnutia synody, ktorá nariadila vydať Bibliu v jazykoch uhorských národností, dopomohol k prekladu do slovenského jazyka, ktorej prvá časť vyšla v r. 1829, a druhá v r. 1832 (Lexikón slovenských dejín, SPN, Bratislava 1997, 97.). R. 1850 panovník vymenoval troch slovenských biskupov. Štefana Moyzesa do Banskej Bystrice, Ladislava Záborského na Spiš, Štefana Kolarčika na čelo rožňavskej diecézy. Taktiež János Scitovszky, ktorý bol slovenského pôvodu, sa stal prímasom Uhorska, a od r. 1853 kardinálom (Lexikón 108.).

Pre evanjelických Slovanov nebol problém bohoslužieb v materinskom jazyku, pretože táto protestantská cirkev požadovala používanie materinského jazyka tak isto, ako aj to, aby kňazi kázali v jazyku ľudu. Obvykle sa kázalo vo všetkých troch spomenutých jazykoch. Avšak liturgickým jazykom slovanských bohoslužieb bola biblická čeština. Evanjelická cirkev na miestnej úrovni fungovala ako autonómna cirkevná pospolitosť. Jej dôležitou danosťou bolo, že evanjelickí Slováci žili predovšetkým v severovýchodnej časti krajiny (Orava, Liptov, Turiec, v západnej časti Zvolenskej župy, v severnej časti Novohradu a Gemera, v južnej časti Trenčianskej župy, v severozápadnej časti Nitrianskej župy) (Polányi Imre: A szlovák társadalom és polgári nemzeti mozgalom a századfordulón [Slovenská spoločnosť a občianske národné hnutie] /1895-1905/, Akadémia, Bp. 1987; 123.).

Kňazom sa dostalo dôležitej roly pri vytváraní a formovaní národného povedomia, veď oni boli v bezprostrednom kontakte so širokými vrstvami roľníkov. V druhej polovici XIX. storočia bola väčšina škôl pod cirkevnou správou. Politizujúcu inteligenciu tvoril zväčša kňaz a učiteľ (Polányi 123.). Univerzalizmus katolíckej cirkvi bránil asimilácii, počet maďarských evanjelikov nebol v takej prevahe, aby túto cirkev mohli využiť pre asimilačné ciele.

B10. Maďarská revolúcia a boj za slobodu

Maďari sa teda snažili získať nezávislosť a na jar r. 1848, keď po celej Európa vzbĺkli plamene bojov za slobodu, v Uhorsku sa to podarilo mierovou cestou, ale toto obdobie trvalo len veľmi krátko. Panovník vymenoval prvú uhorskú vládu, ktorá začala pracovať. Dvor však predsa len nebral vážne svoje sľuby a poslal vojská na porazenie revolúcie, ktorá tak sa zmenila na boj za slobodu. V politickom boji cisársky dvor nedbal, akých prostriedkov použije. Inteligenciu národností – ktorej zaslepená politika sa už aj skôr postavila proti Maďarom – sa snažil využiť vo svoj prospech, ba keď ani takto nedosiahol vytúžený cieľ, pozval cárské intervenčné vojsko (1849), aby svoje záujmy dosiahol. Národnostiam pritom sľúbil všetko, ale nič nesplnil.

Vedúca úloha pri tvorbe slovenského národného povedomia padla na luterána Ľudovíta Štúra (1815-1856), ktorý sa stal prvým úspešným kodifikátorom slovenského spisovného jazyka (1846). Štúr nebol vhodný na túto politickú úlohu, pretože už začiatkom r. 1840 nesúhlasil s tým, aby sa nadviazali styky s Maďarmi, ba fanaticky všetko odmietal, čo je maďarské (Bokes 1946, 156.; Viktor, Gabriel [Szalay, Ladislav]: 1848-1849 legendája a szlovák történetírásban [**Legenda meruôsmych rokov v slovenskej historiografii**, Bratislava 1999, 151-54.]). Po tom, čo 2. apríla 1848 sa postavil proti Lajosovi Kossuthovi, ústrednej osobnosti maďarskej revolúcie, vo svojej viedenskej reči Nemcov, Maďarov a Rusov označil za nepriateľov slovenskej národnosti. Vo svojom vystúpení na Myjave išiel ešte ďalej (19.IX.1848), keď vyhlásil nezávislosť Slovákov od Maďarov. Vypovedal poslušnosť vláde. Každého, kto by sa spolochoval s Maďarmi, nazval nepriateľom a zradcom slovenského národa (Bokes 1946, 177.). V danej situácii to sotva bolo múdre rozhodnutie, veď väčšina Slovákov stála na strane maďarskej revolúcie, resp. borbe za slobodu, nehovoriac o tom, že to bolo poburovanie a vlastizrada. Aspoň 100.000 Slovákov bojovalo a strane maďarskej revolúcie (Spira György: A magyar forradalom 1848-49-ben [Maďarská revolúcia v r. 1848-49], Bp. 1959, 352.). Štúr, Hodža a Hurban s podporou viedenskej vlády verbovali dobrovoľníkov. Medzi nimi boli Slováci v nepatrnom počte. Netvorili ani 8%. Ich časť boli domáci kopaničiari, ktorí boli ochotní rabovať a odnieť všetko čo videli, a potom zmiznúť aj s lupom. Ostatní boli viedenský tuláci, povaliači a deklasované vrstvy (Viktor 72-73.; Pechány Adolf: A magyarországi tótok [Slováci v Uhorsku], Felsőmagyarország, Miskolc 2000², 218., Pechány: Dejiny uhorského boja za slobodu r. 1848-49, Bp. 1903, 84.). O Milanovi Miloslavovi Hodžovi musíme poznamenať, že v r. 1848 v Prahe vydal pod pseudonymom Der Slowak jednu prácu (Beiträge zur Beleuchtung der slawischen Frage in Ungarn), o ktorej

Scotus Viator (R. W. Seton-Watson) napísal, že „knihá nad mieru prudká, čo je snád odpustiteľné, ale bez všetkého zmyslu preto, čo je rozumné a možné. Jej nemčina je biedna.“ (Scotus Viator: Národnostní otázka v Uhrách, Brno 1913; 515.)

V Uhorsku z dislokovaných peších plukov dal najviac dôstojníkov revolúcii košický 34., zvolenský a prešporský 2. pluk. Z týchto jednotiek viac ako sto dôstojníkov bojovalo na strane honvédov. Je to dôkaz toho, že obyvatelia Horniakov – Maďari, Slováci a Nemci –, boli vnímaví voči sľubom a výdobytkom revolúcie bez ohľadu na národné špecifiká a požiadavky. Nedali sa zmiast' neznašanlivým, vždy zbraňami sa vyhrážajúcim nacionalizmom, či cisárskym dvorom umelo podnecovaným panslavizmom. V jednej, vo Viedni vydanéj a rozširovanej piesni, všetky slovanské plemená vyzývali po jednom na povstanie proti Maďarom, pričom sa mali spojiť s Rusmi, čo by pre nich malo priniesť slobodu a civilizáciu (Rapant, Daniel: Slovenské povstanie 1848-49 II./2., Martin 1948, 123.) Museli počkať len sto rokov, aby sa o „pravde“ tejto predstavy presvedčili.

Tvorba občianskej spoločnosti vtedy znamenala, že privilegizované vrstvy – šľachta a duchovní – stanú sa rovnými s ostatnými občanmi krajiny. Šľachta a kňazi – povediac dnešnou terminológiou – disponovali kolektívnymi právami, ktoré idea rovnosti a rovnakého znášania ťarchy (daní) nemohla akceptovať. Súčasník nechápal. Ak sa teraz jednotlivé nespravodlivé práva zrušia, prečo by mali vytvárať nové, ktoré odporujú hlásaným zásadám? Územná autonómia sa zdala byť pre maďarskú politickú verejnú mienku taktiež neprijateľná, veď zrušenie samostatného štatútu Sedmohradska zabezpečilo jednotu krajiny. Bolo by porušením tejto zásady keby sa teraz Uhorsko delilo na etnické územia. Na druhej strane toto by bývalo z praktického hľadiska nepriechodné, veď v krajine neexistovali etnicky izolované oblasti, ktoré by bolo možné rozdeliť zemepisnými hranicami. To by bolo možné len za cenu presídlenia, či vysídlenia obyvateľstva. Noviny Figyelmező 12.IV.1849 neodobrili „fantastický“ nápad, ktorý inšpiroval cisársky minister vnútra Stadion, aby národnostne čisté provincie boli vytvorené cestou výmeny obyvateľstva (Rapant, Daniel: Slovenské povstanie 1848-49 III/1., Bratislava 1956, 421.) Veď obyvatelia požadovaných žúp na Orave, v Liptove, v Trenčíne a Zvolene boli z 95% Slováci, v Nitre a Turci len 75%, v Šariši 70% a na Spiši 55% (Viktor 38-39.).

Neskoršie národnostné aspirácie na riešenie národnostnej otázky kombinovali s územnými predstavami niekedy tak, aby hranice žúp boli pozmenené v súlade s etnickými pomermi a požadovali takú supremáciu pre vlastný jazyk, aký chceli Maďarom odoprieť (Bokes 1946, 262-66.). Menšinová vodcovia XIX. storočia v prvom rade nepožadovali národnostné práva – na aké vo vtedajšej Európe by sme celkom zbytočne hľadali príklad –, ale chceli vlastné územie, kde by vládli (Hóman Bálint–Szekfű Gyula V., 558., 567.).

C1. Slovenské obvinenia

Konflikty medzi Slovákmi a Maďarmi začali koncom XVIII. storočia, neskôr pokračovali v XIX. a XX. storočí a dodnes pretrvávajú. Tieto sa však v počiatku dotkli len slovenskej elity, široké ľudové masy ich prakticky nebrali na vedomie, resp. s rozširovaním všeobecného vzdelania sa stávali stále v širšom okruhu známe, a negatívne ovplyvňovali vzájomný vzťah oboch národov. V masovej miere sa rozšírili až po r. 1918. Podľa slovenského jazykovedca, Ľudovíta Nováka „...pokým ide o maďarčinu, veľmi mnoho zavinila Čechmi až príliš umele pestovaná nenávisť proti všetkému maďarskému, ktorú nenávisť všetkými možnými prostriedkami vstěpovali i do slovenskej mládeže, čo študovala už pod ich vedením. Tak sa stalo, že i mnohí tí, čo pôvodne boli slušní bilingvistí, túto znalosť v ďalšom svojom vývine utratili, keďže maďarčinou pre svoje nacionálne, niekedy až šovinistické presvedčenie pohrdli a viacej sa v nej aktívne necvičili...“ (Novák, Ľudovít: Jazykovedné glosy k československej otázke, Matica slovenská 1935, 316.). Česi totiž museli nejakým spôsobom odôvodniť, prečo Slovensko – kde oni žili v minimálnom počte – bolo

potrebné pripojiť k Čechám a Morave. Zdôvodňovali to predovšetkým tým, že asimilácia slovenského národa by viedla k národnej záhube Slovákov a Česi ich zachránili. „...osudom Slovákov sú – Maďari.“ – tvrdí literárny historik a politik Rudolf Chmel – „Práve preto je historické vyrovnanie s nimi také naliehavé, vskutku osudové.“ (Chmel, Rudolf: Moja maďarská otázka, Kalligram, Bratislava 1996, 10.).

Po rakúsko-uhorskom vyrovnaní maďarské učebnice písali o Slovákoch v sympatickom tóne: „**Slováci** žijú masovo v severnom Uhorsku. Je to ľud pobožný, pilný a šetrný. Keď si chce zabezpečiť chlieb, vstúpia do služieb na Dolniakoch počas žni a mlatby. Bez obilia Dolniakov nemôžu vyžiť. Sú **obyvateľmi hôr**, zaoberajú sa hlavne chovom oviec, remeselným spracovaním dreva. Ak sa doma nenájde práca, Slovák-drotár, plátenkár, košíkár a sklenár pochodí poľ sveta. Ich ženy z ľanu, z konope tkajú plátno a pekne vyšívajú. S Maďarmi žili po stáročia v porozumení.“ (Albrecht István – Jovicza I. Sándor – Máté János: Földrajz az elemi népiskolák V. osztálya számára [Zemepis pre V. ročník ľudových škôl], Singer és Wolfner, Bp. b. u. r.)

Obžaloby slovenskej publicistiky a historiografie spomínajú predovšetkým asimiláciu. Podľa tejto domnienky, Maďari chceli odnárodniť ostatné národy krajiny, teda chceli ich zbaviť materinského jazyka. Ostatné body obžaloby sú oproti tomuto druhoradá, predovšetkým sa vypočítavajú nástroje asimilácie. V meruôsmych rokoch, v období boja za slobodu, Maďari nechceli uznať slovenský národ a nechceli mu zabezpečiť kolektívne práva. V druhej polovici XIX. storočia zavreli ich tri stredné školy a ich kultúrnu organizáciu, Maticu slovenskú. Na začiatku XX. storočia v Černovej „maďarskí žandári“ zavraždili niekoľko slovenských sedliakov. Dodnes sa praniejú prijaté národnostné a školské zákony. Maďari sa nevedeli zmieriť s územným usporiadaním po prvej svetovej vojne a dodnes sa snažia o revíziu. Po r. 1938 počas jednej demonštrácie na Maďarsku prisúdenom území zastrelili jedno hluchonemé dievča a v r. 1939 zaútočili na práve vzniklú Slovenskú republiku. Týmito obvineniami sa zaoberáme v nasledujúcich kapitolách. Najskôr však sa budeme venovať otázke asimilácie.

C2. Asimilácia

Národnostná príslušnosť bola pre väčšinu ľudí novotou, veď predtým bol rozhodujúci rámec štátu, resp. osoba panovníka. Skoro do konca XIX. storočia sa zdala byť príslušnosť k spoločenskej vrstve, či náboženská orientácia dôležitejšia ako národnosť. To dokazuje aj nasledujúci citát sčítacieho komisára pri sčítaní ľudu po vzniku prvej Československej republiky: „S najväčšou dychtivosťou sme čakali odpoveď na otázku o národnosti. «Ste Slovák?» Nechápvavý pohľad. Až na jednu obec všade odpovedali: «Hutorím po slovensky i po maďarsky» «Nepýtam sa ako hutoríte. Ale či ste Maďar či Slovák.» To bolo obyčajne dlhé vyjednávanie. Človek mal slovenské meno, deti hovorili po slovensky, tvár slovenská [!?] – a nevedel, či je Slovák či Maďar. (...) Často znela strašná odpoveď: «A to šicko jedno! Keď bude dobre medzi Maďarami, som Maďar, keď medzi Čechami, som Slovák.»

Toto «šicko jedno» sme počuli tak často a vo všetkých obciach, že sa nám stala takmer všeobsahujúcou charakteristikou východného Slovenska. Ak obchádzate jednu obec a potom druhú a tretiu a všade počujete «to šicko jedno», pocítite nad tými ľuďmi väčšiu hrôzu ako nad zasvätencami smrti.“ (Peroutka, František: Budování státu I. /1918-1919/, Lidové noviny, Praha 1991², 135)

Ján Csaplovics (1780-1847), slovenský etnograf vo svojej práci Ethnographia Slavorum in Hungaria (Etnografia Slovanov v Uhorsku; pod Slovanmi rozumie Slovákov), na mnohých miestach dokazuje, že na začiatku XIX. storočia Slováci získavali všade priestor, okrem svojho etnického priestoru. Tri kapitoly venuje tejto otázke vo svojej práci, ktorá zostala v rukopise a len nedávno bola vydaná. Nemci tak na Spiši, ako vo Zvolenskej župe, či v Gemeri sa poslovenčujú. Len nemecké rodinné mená a miestne názvy svedčia o niekdajšej národnosti tu žijúcich ľudí (Čaplovič, Ján: Etnografia Slovákov v Uhorsku, SPN, Bratislava

1997, 20-21.). Maďarské obce – píše – ako v Turci, tak v Tekove, v Gemeri, Honte a Zvolene sa poslovenčujú. Ale aj dnes v Maďarsku sa nachádzajúcom Miškovci a Tokaji, Debrecíne a Kecskeméte je to tak, ba dnes k Ukrajine ležiacom Užhorode sa Slováci vzmáhajú. „Poznám veľa dedín v Tekove, ktoré sa z maďarských stali slovenskými, ale nenájdete v našej župe ani jednu, ktorá by sa zo slovenskej zmenila na maďarskú.“ Alebo: „Je mrzuté vidieť (ja vravím: chvalabohu – hála istennek! [chvalabohu]) keď tu viaceré obce – medzi nimi historicky slávne, a – kmeňové maďarstvo... sa len nedávno zmenilo na Slovákov, a denne sa premieňa, niet nikoho, kto by dozeral na postavenie hrádze tomuto črevotoču.“ „Beda tej maďarskej alebo nemeckej obci, kde sa usídlia [Slováci], lebo príslušníkov iných národov potlačia.“ Ale niekde sa aj Srbi poslovenčujú. (Čaplovič 22-23, 235.). Zo Slovákov sa stávajú Maďari len zo vsídlencov mimo slovenského etnického územia, ktorí sa usadili v Békéšskej, Pešťskej, Sabolčskej či Vesprímskej stolici (Čaplovič 23-25.). V inej svojej práci píše o Rusínoch, že čiastočne sa poslovenčujú, a čiastočne pomadařujú. (Čaplovič, Ján: O Slovensku a Slovákoch, Tatran, Bratislava 1975, 85.).

Musíme považovať za dôkazový materiál údaje o migrácii obyvateľstva, aby sme rozhodli, či skutočne dochádzalo k zámernej asimilácii v Uhorsku, kde Nemaďarov chceli odnárodniť. Od r. 1720 disponujeme so štatistickými údajmi. Z dnešného hľadiska prijateľné údaje o sčítaní ľudu však máme len od r. 1880. Podľa maďarského sociológa, Oszkára Jásziho, medzi rokmi 1787-1900 sa pomadařilo zhruba 2. 800.000 Nemaďarov. V r. 1900 to tvorilo 16,7%-a populácie, ktorých väčšina bola potomkom vsídlencov. Totiž, v XVIII. storočí (do r. 1787) do krajiny prišlo 2. 830.000 cudzincov. Tí vtedy tvorili 35,5%-a populácie. Hľadiac na vnútorné etnografické pomery, tvorili polovicu Nemaďarov (Jászi Oszkár: A nemzetiségké kérdések és a nemzetiségké kérdések [Vznik národných štátov a národnostná otázka], Bp. 1912; 379.). Osídľovanie súviselo s tým, že po vyhnaní Turkov z územia Uhorska bola krajina po stopäťdesiatročnom tureckom panstve spustošená. Obyvateľstvo bolo vykynuté. Terkami obsadené rozsiahle kraje sa vyľudnili. Zaľudňovacia politika Habsburských cisárov sledovala ten cieľ, aby získala čo najviac daňových poplatníkov. V r. 1850 sa obnovil pomer z r. 1720 medzi Maďarmi a ostatnou populáciou, čo znamená, že vsídľovaná populácia v oblastiach obývanými Maďarmi sa pomadařovala, v slovenských a iných oblastiach sa poslovenčovala, resp. splynula s majoritnou národnosťou. Teda každá uhorská národnosť sa rozmnožila vďaka prirodzenej asimilácii vsídľovanej populácie.

Nasledujúca tabuľka prehľadne vyššie povedané názorne zhrňa (v %-ách):

rok	Maďari	Ostatní
1720	45, 0	55, 0
1787	29, 0	71, 0
1850	44, 0	56, 0
1869	44, 4	55, 6
1880	46, 5	53, 5
1890	48, 5	51, 5
1900	51, 4	48, 6
1910	53, 1	46, 9

(Jászi 377.)

Podľa tejto tabuľky, sa zveľadili Maďari v rokoch 1720-1910 – teda skoro za dvesto rokov – o 8,1%. Toľko stratili Nemaďari za predmetné obdobie. Toto súviselo čiastočne s tým, že väčšina Maďarov žila v centrálnej časti krajiny, čo prinášalo so sebou hospodárske výhody oproti prihraničným regiónom, na druhej strane ich prirodzený prírastok bol vyšší, ako celoštátny priemer. Teda táto relatívna územná expanzia sa nedá pripísať v celej šírke na vrub asimilácie.

Na konto posilnenia meštianskej vrstvy sa dá pripísať počas modernizácie, keď za 2,7-krát kratšiu dobu, relatívny prírastok Slovákov v Československu (1921-1991) bol 20,5%.

Medzi rokmi 1787 a 1867 nedisponovalo Uhorské kráľovstvo prakticky žiadnou autonómiou v rámci Habsburskej ríše, takže o úradnej maďarizačnej politike bez materiálnych nástrojov a ideových zdrojov, nemôžeme hovoriť. V r. 1787 až 1850 sa asimilovalo 1. 700. 000 občanov medzi Maďarov. Medzi rokmi 1850 až 1900 len 1. 120.000 ľudí sa pomadžarčilo (Jászi 379.). teda oveľa menej, ako predtým, napriek tomu, že v r. 1867, po rakúsko-uhorskom vyrovnaní, Uhorské kráľovstvo zase disponovalo vlastnou vládou a zákonodarným zborom.

Ak údaje, ktoré máme k dispozícii, usporiadame do tabuľky v slovensko-maďarskej relácii, môžeme sa presvedčiť že obvinenia sú neopodstatnené. Nasledujúca tabuľka zahŕňa údaje o počte Slovákov a Maďarov medzi rokmi 1840 až 1910 v Uhorsku (bez dvoch oblastí – Chorvátska a Slavónie, ktoré vtedy boli súčasťou Uhorska, ale tam Slováci skoro vôbec nežili), resp. v rokoch 1921 až 1991 na Slovensku. Tieto dve množiny údajov porovnávame medzi sebou. Keby sa ich hodnoty nemenili, znamenalo by to, že k asimilácii nedochádzalo. V opačnom prípade zmena odhaľuje asimiláciu. Musíme však upozorniť na dva javy. Pri porovnaní musíme brať ohľad na to, že kým v prvom období väčšina Slovákov nedisponovala s vykryštalizovaným národným sebedomím, takže na začiatku tohto obdobia otázka národnej príslušnosti bola skôr ľahostajná a vôbec nemala morálnu dimenziu, či nebola otázkou svedomia, ale po prvej svetovej vojne sa stala prvoradým faktorom. Z týchto čísiel samozrejme nie je možné vyčítať rozdiel medzi nútenou, resp. nevedomelou, či prirodzenou asimiláciou. „Zmeny v percentuálnom pomere národností nie sú len následkom asimilácie, ale sú zjavom zložitým. Značný vplyv mal a má prirodzený prírastok, u jednotlivých národností rozličný. (...) Na iných miestach účinkoval vzrast mesta, založenie priemyslu, výstavba železníc, letovísk, a najmä málo vyvinuté národné povedomie, takže ľudia pod vplyvom rozličných činiteľov sami menili národnosť.“ (Hromádka, Ján: Všeobecný zemepis Slovenska, SAVU, Bratislava 1943, 111.)

„Stavovská spoločnosť... sa väčšinou neasimiluje, presnejšie: neasimiluje sa s celým spoločenstvom, ale s jednotlivými kastami, skupinami. Asimilácia s celým spoločenstvom sa začína až v buržoáznej spoločnosti, a v plnej šírke prebieha len v beztriednej spoločnosti. (...) Uhorská spoločnosť druhej polovice 19. storočia sa nachádzala práve v štádiu prekonávania feudalizmu; na tomto stupni ustrnula, bola teda úzko a parciálne asimilujúcou spoločnosťou. Inde, ako v chatrných centrách uhorskej buržoázie... k asimilácii ani nedošlo“ (István Bibó: Bieda východoeurópskych malých štátov, Kalligram, Bratislava 1996, 322-23.) Teda tieto idey sa nedotkli širokých mas. „Bolo by to aj ťažké, lebo vtedy len malá časť sedliackej populácie disponovala nejakým národným povedomím.“ (Polányi 91.)

Uhorské Kráľovstvo				Slovensko			
Rok	Slováci	Maďari	Pomer Maďarov k Slovákom	Rok	Maďari	Slováci	Pomer Slovákov k Maďarom
	v tisícoch				v tisícoch		
1840	1. 684	4. 807	2, 9	1921	651	1. 953	3, 0
1850	1. 704	4. 586	2, 7	1930	585	2. 851	4, 9
1870	1. 817	6. 163	3, 4	1950	355	2. 985	8, 4
1880	1. 855	6. 404	3, 5	1961	519	3. 560	6, 9

1890	1. 897	7. 358	3, 9	1970	552	3. 879	7, 0
1900	2. 002	8. 589	4, 3	1980	560	4. 317	7, 7
1910	1. 946	9. 698	5, 0	1991	567	4. 512	8, 0

Počet Slovákov v rokoch 1840-1991 sa teda zväčšil 2,67-krát v období, keď len krátku dobu (1939-45) disponovali vlastným štátom.

V nasledujúcej tabuľke porovnáme zmenu populácie Slovákov a Maďarov v minoritnom, a potom v majoritnom postavení.

Uhorské kráľovstvo		Slovensko	
Pomeraná zmena (%)		Pomeraná zmena (%)	
V minoritnom postavení			
Rok	Slováci	Rok	Maďari
1840	100	1921	100
1850	101	1930	90
1870	108	1950 ¹	55
1880	110	1961	80
1890	113	1970	85
1900	119	1980	86
1910	116	1991	87
V majoritnom postavení			
Rok	Maďari	Rok	Slováci
1840	100	1921	100
1850	95	1930	115
1870	128	1950	153
1880	133	1961	182
1890	153	1970	199
1900	179	1980	221
1910	202	1991	231

^{1/} Musíme poznamenať že v r. 1950 bol počet Maďarov preto taký nízky, lebo ešte pôsobili protimaďarské retorzie a mnohí sa neodvážili priznať skutočnú národnosť.

(Prameň: oficiálne štatistiky)

Počet Slovákov za 70 rokov, v minoritnom postavení, vzrástol o 262.000 (16%). K tomu musíme brať ohľad aj na to, že medzi rokmi 1871 a 1914 z územia dnešného Slovenska odišlo zhruba 650.000 Slovákov, z nich pol milióna do USA (Encyklopédia Slovenska V., VEDA, Bratislava 1981; 281.). Teda skutočný vzrast bol vyšší (viac ako 50%). Počet Maďarov za také isté obdobie, taktiež v minoritnom položení klesol o 13%. „Je isté, že za 150 rokov pred rokom 1921 sa jazyková hranica slovensko-maďarská napriek všetkému politickému útlaku menila skôr v prospech Slovákov. Z 319 osád pri tejto hranici ich 73 zmenilo svoju národnosť a z toho 49 v prospech Slovákov.“ (Häfler–Korčák–Kráľ: Zeměpis Československa, Praha 1960; 236.).

Teraz si prezrime celkové údaje, rozdeliac ich na neskoršie územie Slovenska a ostatnú časť Uhorského kráľovstva.

S pomedzi slovenských obcí v druhej polovici XIX. storočia:

Obce sa	pomaďarčili	ponemčili	pojuhoslovančili	porusínčili	Spolu
Na teritóriu dnešného Slovenska	42	11	1	2	56
V ostatných oblastiach	53	4	-	-	57
V celej krajine spolu	95	15	1	1	113

Poslovenčené obce v druhej polovici XIX. storočia:

Obce	Maďarské	Nemecké	Rusínske (ukrajinské)	Srbochorvátske	Rumunské	Spolu
	Obcí bolo					
Na teritóriu dnešného Slovenska	42	18	173	-	-	233
V ostatných oblastiach	16	1	13	3	2	35
Spolu v celej krajine	58	19	186	3	2	268

Dohromady teda Slováci za pol storočia „stratili“ 113 obcí, ale 268 „získali“. (Polányi 91.)

„Na prelome storočí [1900] len 7% horniackej slovenskej populácie hovorilo na nejakej úrovni po maďarsky. (...) Tento pomer do r. 1910 sa skoro vôbec nezmenil.“ (Polányi 46.) Teda Slovákovi nehrozilo žiadne krajné nebezpečenstvo. Hlavným problémom bolo, že „úroveň vedomostí a vzdelania slovenských más, pre absenciu stredných a vyšších škôl v materinskom jazyku, uviazol“ (Polányi 47.).

Nesmieme pritom zabudnúť, že len malá časť škôl bola v štátnych rukách, kde by bolo bývalo možné asimiláciu vnucovať.

Pomerný počet jednotlivých typov škôl prezentujeme v nasledujúcej tabuľke:

Rok	1870	1880	1886	1890	1897	1900	1903	1904	1907
Štátne	0, 0%	1, 7%	4, 4%	4, 8%	8, 4%	9, 6%	11, 2%	12, 1%	14, 1%
Obecné	3, 5%	10, 5%	10, 9%	11, 6%	10, 6%	10, 4%	9, 7%	8, 8%	8, 4%
Cirkevné	96, 5%	86, 6%	83, 6%	82, 3%	79, 6%	78, 4%	77, 3%	77, 3%	75, 7%
Súkromné	0, 0%	1, 1%		1, 4%		1, 7%	1, 3%		1, 8%

(Mikó Imre: Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika [Národnostné právo a národnostná politika], Optimum, 1989², 431.; Popély Gyula: I. A Felvidék iskolaügye a dualizmus éveiben [Školstvo na Horniackoch v dobe dualizmu], In: Irodalmi Szemle /Bratislava/ 2003, č. 2, 80.)

Už v občianskych pomeroch a potom za tzv. socializmu sa asimilácia Maďarov urýchlila. Vzrast Slovákov o viac ako 100% sa nedá vysvetliť prirodzeným prírastkom, veď prírastok Maďarov na Slovensku bol zhruba rovnaký. To potvrdzuje aj fakt, že dnes je na Slovensku desať najfrekventovanejších rodinných mien maďarských:

Priezvisko	Počet nositeľov daného priezviska
Horváth, Horvát	30. 100
Kovács, Kovač	29. 500
Tóth, Tót	20. 900
Nagy, Naď	20. 000
Balázs, Baláž	14. 500
Molnár	11. 000
Balogh, Balog	11. 000
Lukács, Lukáč	9. 900
Szabó, Sabo	-

Štatistika pritom neberie na vedomie spôsob písania mena (slovensky, maďarsky, alebo ináč) (Sme 2001.V.3., 3.). Niektoré rodinné mená sa natoľko udomácnili medzi Slovákmi, že ich už bežne ani nepovažujú za mená maďarského pôvodu, ako napr. Baláž (Balázs slov. Blažej), Balog (slov. ľavoruký), Lukács (slov. Lukáš), Kovács (kováč) ai. Nehovoriac o tom že medzi slovenskými rodinnými menami sa nájde aj niekoľko starotureckého pôvodu (napr. Kačir – tur. mulica).

Prepočítané oficiálne údaje na dnešné územie Slovenska sú nasledovné:

Rok	Slováci	Maďari	Nemci	Česi	Rusíni/Ukrajinci	Židia	Rómovia	Spolu
1910	1. 686. 712	896. 271	196. 958	7. 556	97. 051			2. 945. 039
1921	1. 952. 368	650. 597	145. 844	72. 635	88. 970	73. 628	8. 035	3. 000. 868
1930	2. 251. 358	592. 337	154. 821	121. 696	95. 359			3. 222.594
1940 ¹	(2.329.939)	(954.220)	(138.981)	(3.024)	(95.773)	(74.441)	(37.100)	(3.633.478)
1950	2. 982. 524	354. 532	5. 179	40. 365	48. 231			3. 432. 639
1961	3. 560. 216	518. 782	6. 259	45. 721	35. 435			4. 167. 425
1970	3. 878. 904	552. 006	4. 760	47. 402	38. 980			4. 523. 110
1980	4. 317. 008	559. 490	2. 918	57. 197	36. 850			4. 975. 516
1991	4. 511. 679	566. 741	5. 629	57. 310	30. 784		80. 627	5. 255. 739
2001	4. 614. 854	520. 528	5. 405	46. 968	35. 015		89. 920	5. 379. 237

Rok	Slováci	Maďari	Nemci	Česi	Rusíni/Ukrajinci	Židia	Rómovia	Spolu
1910	57,3	30,4	6,7	0,3	3,3			100
1921	75,0	21,7	4,9	2,4	3,0	2,5	0,3	100
1930	69,9	18,3	4,8	3,8	3,0			100
1940 ¹	64,1	26,3	3,8	0,1	2,6	2,1	1,0	100
1950	86,9	10,3	0,2	1,2	1,4			100
1961	85,4	12,4	0,2	1,1	0,9			100
1970	85,8	12,2	0,1	1,0	0,9			100
1980	86,8	11,2	0,1	1,1	0,7			100
1991	85,8	10,8	0,1	1,1	0,6		1,5	100
2001	85,8	9,7	0,1	0,9	0,7		1,7	100

(Prameň: História /Bratislava/ 2002. č. 6., . 9.)

¹ 31.I.1941. bolo vykonané maďarské a 15.XII.1940 slovenské sčítanie ľudu. Tieto údaje sme spočítali. Pri maďarskom sčítaní sa bral do úvahy materinský jazyk. Vtedajšia Slovenská republika mala menšie územie. Preto údaje plochy pričlenenej k Maďarsku viedenskou arbitrážou bolo potrebné pripočítať k údajom vtedajšieho Slovenska, aby sme zahrnuli celé územie dnešného Slovenska. Tieto údaje však oficiálne nikdy neboli sprístupnené. Židov, Čechov a Rómov uvádzala len slovenská štatistika. (Prameň: Popély Gyula: Népfogyatkozás [Úbytok ľudu], Regio, Bp. 1991; 124.; Hromádka, Jozef:: Všeobecný zemepis Slovenska, SAVU, Bratislava 1943; 114.)

C3. Národnostný a školský zákon

Na tieto dva niekdajšie zákony dodnes diametrálne odlišne nazerá slovenská a maďarská historiografia. Väčšina Slovákov si myslí, že tieto zákony boli prijaté s cieľom ich odnárodnenia. Táto mienka sa mohla zakoreniť len preto, lebo sa neanalyzuje text zákona, ale nekriticky sa preberajú predpojaté dobové národnostné stanoviská, ktoré sú odmietavé.

Jozef II. svojim nariadením z 11. mája 1784 zaviedol vo svojich krajinách nemčinu ako úradný jazyk. Jednorečový štát bol ideálom osvieteného absolutizmu. Rakúskeho cisára viedli k tomu pragmatické, štátoorganizačné a spravovacie úvahy. Vlastne ani nepochopil, a ani ho nenapadlo, že takto porušuje národné/národnostné práva, či sa dotýka najsvätejších citov. Mŕtvy latinský jazyk nahradil živou nemčinou. Uhorský snem nemohol proti tomu urobiť nič, pretože panovník stavy nezvolával. Až len zákonný článok 1792.VII. rozhodne, že v uhorských školách sa vyučuje maďarčina ako riadny predmet „aby týmto spôsobom po uplynutí určitej doby rámci hraníc krajiny vo verejnej správe sa umiestnili len takí, ktorí okrem iných, v poriadku vykonaných štúdiách sú schopní sa preukázať vysvedčením pedagógov, že poznajú aj domáci jazyk.“ Ani jazyk cirkví, ani diplomacie nebol maďarský.

Aby sme mohli porovnať situáciu v Uhorsku, v krátkosti sa pozrime na ostatné štáty, ako túto otázku riešili.

„**Francúzsky Konvent** v r. 1792 kvalifikoval národnostné jazyky ako zbytok barbarstva predošlých storočí, a chcel použiť všetky potrebné prostriedky, aby čo najskôr zmizli.“ Vo Francúzsku počas revolúcie si len štvrtina obyvateľstva rozumela navzájom, lebo existoval taký silný rozdiel medzi nárečiami a jazykmi. Konvent v r. 1793 prehlásil, že jazyky, ako bretónsky, baskický, nemecký, taliansky a flámsky, sú jazyky vonkajších nepriateľov a vnútorných rebelov, a preto je potrebné ich vykynožiť.

XIX. storočie ľudstvo obdarovalo snahou o rozumnú jazykovú uniformitu s povinným všeobecným vzdelávaním. V **Rusku** panslavistická ideológia požadovala absolútnu jednotu jazyka a náboženstva všetkých Slovanov, do čoho Danilevskij pojal aj porušenie Slovanov žijúcich mimo Ruska. Nechtiac aj darvinizmus podoprel tieto mienky. Ak je v živočíšnej ríši prirodzený boj medzi druhmi a to, že silnejší víťazí, vtedy aj medzi národmi má právo vládnutia silnejší (socialdarwinizmus). Nemecký kancelár Bülow odôvodňoval politiku praktizujúcu voči Poliakom tým, že slabé národy musia uznať, že vládnucci národ uplatňuje svoju vlastnú vôľu. Česi v rámci Rakúsko-uhorskej monarchie aj preto nemohli realizmus (Rakúsko-česko-maďarský) presadiť, lebo Nemecko a Rusko protestovalo (1871). Báli sa toho, že Poliáci potom budú taktiež požadovať autonómiu (Diószegi István: Úlló és kalapács [Kovadlina a kladivo], Bp. 1991, 14, 26-37.).

Veľká Britániu viazala únia k Walesu (od 1538), Škótsku (od 1707) a Írsku (od 1801). Všetkým trom krajinám vládli z Londýna. Jazyk vlády a štátnej správy bol anglický. Vybudovaný školský systém – hoci používanie gaelskeho a cimrijského jazyka výslovne nezakazoval – preferoval vyučovanie v anglickom jazyku. „Tieto obmedzujúce nariadenia v Írsku boli spájané s takými diskriminačnými opatreniami, ktoré boli známe len v mimoeurópskej koloniálnej politike.“ Štruktúra impéria do prvej svetovej vojny zostala taká, aká bola v dobe vzniku únií. **Belgicko** po r. 1830 nič sa nestarajúc o flámov, dalo francúzštinu na úroveň štátneho jazyka. **Rakúšania** po r. 1850 chceli germanizovať celú Habsburskú ríšu. **Rumunsko** po r. 1859 zrušilo židom ich štátne občianstvo. Lebo ústava z r. 1866 uznala za rovnoprávných len kresťanov. Je dôležité poznamenať, že v r. 1880 v Uhorsku chodilo 200.000 detí do základných škôl s vyučovacím jazykom rumunským, zatiaľ čo v kráľovskom Rumunsku – kde žilo trikrát toľko Rumunov – len 120.000. Rumun Gheorghe Barițiu v r. 1861 povedal nasledovné: „Popieram, že medzi národmi je nenávisť. Nenávisť, nevraživosť a žiarlivosť neexistuje medzi národmi, len medzi klikami, oligarchiou a privilegizovanými triedami.“ Rumun Alexandru Vaida-Voevod hľadiac na obdobie pred prvej svetovej vojny prehlásil: „V Uhorsku sme neboli otroci, v rukách sme mali štít práva, ktorý bol právom aj pre Rumunov. Dnes s nami zaobchádzajú tak, ako s nejakým mimoprávnym živlom.“ (Adevarul 11,XII.1923) **Rusko** po r. 1863 zakázalo vyučovať v poľskom, ukrajinskom, bieloruskom a litovskom jazyku. Zákaz používania materinského jazyka platil všeobecne okrem domácností. **Pruská vláda** po r. 1864 chcela urobiť z Dánov dobrých Nemcov. Jazykové nariadenie z r. 1888 zo škôl vykázalo dánsky vyučovací jazyk. R. Poliakov, ktorí nemali pruské domovské právo, hŕfne vyhostili z krajiny. V r. 1886 prijali taký zákon, ktorý pomáhal osídľovanie nemeckých sedliakov na zakúpených poľských statkoch. Roku 1887 nariadením zlikvidovali poľské školské vyučovanie a ešte rok predtým vykázali poľštinu z verejnej správy a súdництва (Diószegi 14., 18.,19., 25., 30., 33.).

Uhorská národnostná politika išla inou cestou. V r. 1849, v Európe ako prvá prijala nasledovania hodný národnostný zákon, i keď nemohol vstúpiť v platnosť, lebo maďarská revolúcia a boj za slobodu bol potlačený.

Po rakúsko-uhorskom vyrovaní (1867) Uhorské kráľovstvo dostalo vlastnú vládu v rámci Rakúsko-Uhorska. Zákonný článok 1868:XLIV. „o rovnoprávnosti národností“ konštatoval: „Ponevác veškerí občania Uhorska už dľa základných zásad ústavy tvoria

v politickom ohľade jeden národ, nerozlučiteľne jednotný národ uhorský, ktorého je každý občan vlasti, bár by ku ktorejkoľvek národnosti patrilo, rovnoprávnym údom;” Úradným jazykom ústredných štátnych orgánov a legislatívnej vrchnosti je maďarčina, „zákony tvoriť sa budú v reči maďarskej, vydajú sa však v hodnovernom preklade aj v rečiach všetkých ostatných v Uhorsku bývajúcich národností“ (citujeme aj v ďalšom hodnoverný slovenský preklad tohto zákona; §. 1.). Jazyk národností sa môže používať vo vnútornej agende legislatívnych vrchností a v písomnom styku medzi sebou, na nižšom stupni verejnej správy a na súdoch. Zápisnice legislatívnej vrchnosti „povedú sa v úradnej reči krajiny; môžu sa ale vedľa tejto viesť aj v každej z oných rečí, ktorú si aspoň jedna pätina právomocnosť zastupujúceho sboru alebo výboru za zápisničnú reč praje.“ (§. 2.) Legislatíva sa s vládou stýka v maďarčine, „môžu však vedľa tejto v stĺpci užívať ktorýkoľvek z oných rečí, ktorú vo svojich zápisniciach užívajú. Medzi sebou užívať môžu buď reč štátnu, alebo jednu z oných rečí, ktorá kroz právomocnosť tú, na ktorú sa písomnosť upravuje, dľa druhého odstavca prijala sa za zápisničnú reč.“ (§. 4.)

„Každý obyvateľ krajiny užívať môže... a) pred súdcovstvom vlastnej obce svoju reč materinskú; b) pred sudcovstvom inej obce, pojednávacú, alebo zápisničnú reč patričnej obce; c) pred súdom vlastnej ochodze pojednávacú, alebo zápisničnú reč vlastnej obce; d) pred inými súdy [súdmi]... užívať môže zápisničnú reč tej právomocnosti, ku ktorej patričný súd patrí.“ (§. 7.)

„...vyslyšanie, vypočúvanie svedkov, hliadku a iné sudcovské činy, prevedie sudca v pravotných, v mimopravotných jako aj v kriminálnych záležitostiach v reči pravotiacich sa stránok; poťažne vyslyšaných osôb; pojednávacie zápisnice pravôt ale povedie v tej reči, ktoré v spoločnom usozumení volia si pravotiace sa stránky zo zápisničných rečí právomocností.“ Sudca „povinný je vysvetliť poťažne tlumočiť dať stránkam dôležitejšie listiny pravoty, jestli tieto sostavené by byly v takej reči, ktorú jedna alebo druhá z pravotiacich sa stránok nerozumie.“ „Sudcovský výrok vynesie sa v reči zápisnice pojednávania; sudca však povinný je oznámiť, poťažne doručiť ho každej stránke v tej reči, v ktorej ho ona žiada, na koľko reč tá tvorí jednu zo zápisničných rečí tej právomocnosti, ku ktorej sudca patrí.“ (§. 8.)

„Cirkevné súdy samy určujú svoju pojednávacú reč.“ (§. 10.)

„Cirkevné obce môžu bez urazenia práva svojích cirkevných vrchností, dľa ľúbosti určiť reč vedenia svojích matrík a vyrizovania [vybavovania] cirkevných svojích záležitostí, taktiež určiť môžu dľa ľúbosti... vo školách svojích naukosdelnú reč.“ (14.) „Vyššie cirkevné sbory a mocnosti ustanovia samy svoju poradnú, zápisničnú, pojednávaciú a so svojími cirkevnými obcami dopisovaciú reč. Keď by táto nebola úradňou rečou štátu; predostrú sa zápisnice z ohľadu štátneho naddozorstva v hodnovernom preklade, aj v štátnej úradnej reči.“ (§. 15.)

Jazyk národností je možné používať vo vnútornej agende a v korešpondencii medzi sebou, na nižšom stupni verejnej správy a súdov. „**Ponevác je však zdar vyučovania, z ohľadu obecnej osvety a dobropytu, aj najhlavnejším cieľom štátu, povinný je tento v štátnych učebných ústavoch o to sa starať, aby občania ktorejkoľvek národnosti vlasti, ktorí vo väčších hromadách spolu bývajú, vzdelávať sa mohli v blízkosti nimi obývaných vidiekov vo svojej materinskej reči až potiaľ, kde začína sa vyššie akademické vzdelanie.**“ (§. 17.) Navyše zabezpečí súkromným osobám, obciam a cirkvám právo na to, aby mohli zakladať národnostné školy, kultúrne a hospodárske spolky.

Tento zákon ďaleko predbehol svoju dobu a s liberálnou veľkorysostou reguloval predmetnú otázku. Aj keď nariadenia národnostného zákona neskôr sa nie vždy dodržiavali vo všetkých oblastiach bezo zbytku, bol dobrým základom na to, aby sa jazyková rovnoprávnosť uplatnila v každej oblasti verejného života. Národnosti sa však snažili o autonómiu, a Habsburská moc na konci XVIII. a v prvej polovici XIX. storočia tieto

predstavy podporovala v záujme podlomenia maďarskej moci. Preto ich tento zákon nemohol uspokojiť.

Pod zákonom, ktorý sa nazýva Lex Apponyi, sa rozumie návrh zákona o ľudových školách (zák. čl. 1907:XXVI a XXVII.). Minister kultúry Albert Apponyi predložil tento zákon preto, lebo chcel zabrániť tomu, aby sa národnostná inteligencia dostala pod vplyv politiky cudzích mocností, ktoré sledovali svoje vlastné ciele, a aby sa neodcudzila od maďarskej kultúry a štátových predstáv. Medzi iným nariadila povinné vyučovanie maďarského jazyka. (Od r. 1918 sa v maďarských školách na Slovensku povinne vyučuje slovenský jazyk, proti čomu nikto nič nenamieta.)

18. § zákona 1907:XXVII. hovorí: V cirkevných školách „je možné slobodne zvoliť za vyučovací jazyk buď jazyk štátny, alebo stanoviť materinský jazyk detí, pričom v poslednom prípade je samozrejme potrebné bezpodmienečne dodržiavať platné a účinné právne nariadenia týkajúce sa vyučovania maďarského jazyka. Kde neexistuje škola s maďarským vyučovacím jazykom, tam v cirkevných základných školách, kde sú stále chovanci s maďarským materinským jazykom, alebo takí s nemaďarským materinským jazykom, ktorých rodič alebo tútor požaduje vyučovanie v maďarskom jazyku: minister kultúry môže nariadiť; aby pre nich bol používaný maďarský jazyk ako vyučovací jazyk, ak ich počet dosiahne dvadsať, alebo počet všetkých zapísaných chovancov dosiahne 20%, pre nich je potrebné bezpodmienečne maďarčinu používať ako jazyk výuky. Ak počet zapísaných žiakov aspoň z polovice má maďarský materinský jazyk, je jazykom výuky maďarčina; ale udržiavateľ školy sa môže postarať o to, aby po maďarsky nehovoriaci chovanci sa zúčastňovali na vyučovaní aj vo svojom materinskom jazyku.“

Zákon ďalej nariadil, aby sa maďarčina v školách s nemaďarským vyučovacím jazykom – po predchádzajúcom dohovore s udržiavateľom školy – „podľa dohodnutého plánu a v predpísanom počte hodín bola vyučovaná v takej miere, aby deti s nemaďarským materinským jazykom po skončení štvrtého ročníka svoje myšlienky vedeli zrozumiteľne vyjadriť v maďarčine živým slovom i písomne.“ (Párkányi L. József: Mindenáron történelem – Megjegyzések a szlovák nyelvtörvény indokolásához [Za každú cenu história – poznámky k odôvodneniu slovenského jazykového zákona]; Magyar Nemzet 1996.I.31., 16.)

C4. Tri stredné školy a Matica slovenská

Slováci si založili tri cirkevné stredné školy. R. 1862 v Revúcej, v r. 1866 v Turčianskom svätom Martine a r. 1869 v Kláštore pod Znievom.

Zvolenská župa r. 1874 zaslala príspevek ministerskému predsedovi, v ktorom obžalovala všetky tri gymnáziá, že sa tam prevádza národnostné štváranie, „ktoré priamo je namierené proti integrite uhorského štátu.“ (60 sz./Közgy., In: Ruttkay László: A felvidéki szlovák középiskolák megszüntetése 1874-ben [Zrušenie horniackych slovenských stredných škôl v r. 1874], Dunántúl, Pécs 1939, 87.) K výzve sa pripojilo aspoň 26 municípií. Ministerský predseda sa obrátil na ministra školstva, aby vec predostrel pred ministerskú radu. Ten však ctiac cirkevnú autonómiu, požiadal predstaviteľov cirkví, aby vo svojich školách previedli štetrenie a vykonali potrebné kroky (Ruttkay 8.. 10.).

Gemerský evanjelický seniorát v Revúcej založil evanjelické gymnázium, ktoré po r. 1867 bolo rozšírené na vyššie gymnázium. Dozorný výbor školy potom bez povolenia seniorátu rozšíril gymnázium o učiteľský ústav. V r. 1867 boli dvaja profesori vzatí do väzby, pre rozširovanie listov s protivlasteneckým obsahom, ale na cirkevnú intervenciu, boli po niekoľkých dňoch prepustení. V r. 1868 požiadali školu, aby nevydávala len slovenské vysvedčenia, lež slovensko-maďarské, lebo na prijímačkách na univerzitu to spôsobuje potiaže. Toto dozorný výbor jednoznačne odmietol. Vtedy bolo doručené nariadenie ministra kultúry. Cirkevný výbor preskúmal situáciu. Vo svojej správe písal, že dozorný výbor školy si nectí autonómiu evanjelickej cirkvi, členovia pedagogického zboru v meruôsmych rokoch

bojovali proti maďarskej revolúcii a opatrujú hlbokú nenávisť voči maďarskému národu a vlasti. Verejne oslavujú Rusko, svojim žiakom zakazujú hovoriť po maďarsky a tancovať maďarské tance. Prísne ich strážia, aby sa nesobášili s Maďarmi. Profesor vyučujúci maďarčinu hodil na katedru maďarskú gramatiku so slovami: „Radšej budem prednášať mongolský jazyk, ako túto potupnú maďarčinu!“ Študenti zvyknú rušiť oslavy najväčšieho maďarského sviatku, 15. marec. Jeden pedagóg, absolvent školy sa vyhŕžal svojmu druhovi, že „do krajiny vniknú Rusi, a Maďarov povražia.“ Druhý zas vyhlásil, po tom, čo predniesol reč v maďarčine na jednom pohrebe: „Teraz si idem vypláchnuť ústa, lebo mi smrdia od maďarských slov.“ Všetko to má za dôsledok, že v Revúcej zanikol národnostný zmierny, diskusie sa zvrhli až k násilnostiam. Cirkevný dištrikt v r. 1874 dospel k názoru, že od gymnázia odoberie povolenie cirkvi, a pretože učiteľský ústav pôsobil bez povolenia, jeho vysvedčenia prehlasuje za neplatné. Vláda má len tú povinnosť, aby zobrala na vedomie rozhodnutie cirkvi a previedla zatvorenie školy (Ruttkey 12-26.; Bokes 1946, 271.).

V Turčianskom svätom Martine do r. 1863 jestvovala jedna maďarská evanjelická škola, ale pre nedostatok záujmu zanikla, veď úradným jazykom sa stala nemčina. R. 1866 vzniklo hnutie na otvorenie slovenskej strednej školy a tú turčiansky seniorát v r. 1868 prevzal pod svoju správu. Majetok predtým zanikléj školy tiež odovzdala novému nižšiemu gymnáziu bez toho, aby sa bola spýtala zakladateľov, či právnych nástupcov na ich mienku. Aj v tomto prípade na návrh vlády previedli vyšetrovanie, ktoré konštatovalo, škola nepôsobí v súlade s právami, štruktúrou a pravidlami evanjelickej cirkvi. S výukou boli spokojní, ale učiteľský zbor považovali za protimaďarský, nacionalistický. S úrovňou výučby maďarského jazyka neboli spokojní. Napriek tomu nepovažovali za nutné, aby boli vykonané nejaké rigorózne opatrenia. Avšak vytkli im, že majetok predtým zanikléj maďarskej školy odovzdali protiprávne. Aj to považovali za nesprávne, že v dozornom výbore zo 220-ich členov len dvanásť zastupujú evanjelickú cirkev. Nenavrhli zrušenie, ale reorganizáciu školy. Minister však kráľovi predložil návrh na zrušenie, argumentujúc vyššie spomínanými právnymi nezrovnalosťami. Kráľ v r. 1874 návrh udobril (Ruttkey 36-39., 52-58.).

V prípade katolíckeho gymnázia v Kláštore pod Znievom viedol vyšetrovanie príslušný katolícky biskup. Tu šetrenie nenašlo nijaké zvláštne nedostatky, aj výučbu jazyka považovali za vyhovujúcu, i keď sa im nepáčilo, že maďarčinu nevyučujú ako štátny jazyk, ale ho spomínali ako cudzí jazyk a že sa od maďarsky cítiacich občanov mesta izolujú. Úroveň výučby považovali za veľmi dobrú. „Kat. gymnázium v Kláštore pod Znievom chcel štát prevziať pod svoju správu, zabezpečiť slovenský vyučovací jazyk. Ale správca gymnázia meškal s odpoveďou, a aj vtedy kládol také požiadavky, ktoré minister kultu nebol ochotný prijať.“ (Pechány 230.). Nakoniec odvolávajúc sa na právne nezrovnalosti, aj túto školu zrušili (Ruttkey 61-76.).

Vo všetkých troch prípadoch vytkli profesorskému zboru šírenie panslavizmu, ktorý považovali za nebezpečný z hľadiska integrity krajiny (Ruttkey 53-54., 75.).

Matica slovenskú založili v r. 1863 na základe cisárskeho nariadenia. Podľa štatútu mala byť táto organizácia kultúrnym, vedeckým a umeleckým spolkom slovenského národa, ktorý mal v rámci neho šíriť vzdelanie. Ale politickými a náboženskými otázkami sa nesmela zaoberať (Bokes 1946, 238.). Vedenie organizácie však toto obmedzenie nebralo v úvahu a svoje politické aspirácie reprezentovalo takým nešťastným spôsobom, že to Maďarov urážalo a dráždilo. Vo svojich publikáciách písali s nenávisťou o maďarskom národe. Vo svojich vedeckých článkoch prepadli romantickému zveličovaniu a sledovali ten cieľ, aby slovenské obyvateľstvo odcudzili maďarskému národu a uhorskému štátu (Grünwald Béla: A felvidék, Ráth Mór, Bp. 1878, 66., 68.). Ich vodcovia v meruôsmych rokoch stáli na strane absolutizmu, teda bojovali proti Maďarom (niektorí z hodnostárov Matice boli profesormi na spomínaných stredných školách). Po tom, čo vláda nariadila vyšetrovanie a politické aspirácie videla preukázané, jej činnosť v r. 1875 pozastavila (Pallas Nagy Lexikona, Bp. 1896, 402.).

Vážnou netaktnosťou Matice bolo, keď poslala deputáciu na otvorenie záhrebskej univerzity (19.XI.1874). Nepripojila sa k delegácii ministra kultu, ale vystupovala tak, ako keby bola deputáciou osobitného slovenského dištriktu. „Maďarská tlač zazlievala Hurbanovo vystupovanie a Matica využila príležitosť, aby vykonala ešte silnejší výpad proti Maďarom. Všetko to prispelo k tomu, aby proti Matici zaviedli vyšetrovanie.“ (Pechány 230-31., Bokes 272-73.)

Nápad na vytvorenie Matice slovenskej poskytla Matica Srbská [po srbsky matica znamená včeliu kráľovnú], ktorá mala obdobné ciele a bola založená v r. 1826. Jej pôsobenie prebiehalo nerušene (Pallas, tamže.). Je preto očividné, že netreba pozastavenie činnosti Matice slovenskej apriori hľadať v protinárodnostných dôvodoch. Veď nerušene pracovala aj Matica hrvatska (od r. 1850) a dalmatská (od r. 1862) (Századok 1895, 183-186., 282-85.).

C5. Černová

Černová dnes už splynula s Ružomberkom. Miestni občania si svojpomocne postavili kostol, na ktorého vysviacku požiadali Andrej Hlinku, ružomerského plebána. Ten vo svojom rodisku vykonal veľa pre jeho výstavbu. Plány jednoloďového neogotického kostola, vypracoval Milan Michal Harminc a stavba bola realizovaná v rokoch 1905-07.

Hlinkova politická dráha sa začala v Rakúsko-uhorskej monarchii. On bol otcom slovenského politického katolicizmu, ktorý vykazoval zjavné nacionalistické črty. Vo voľbách r. 1906 podporoval „veľmi vehementne“ (Dušan Kováč) Vavra Šrobára. Preto sa musel zodpovedať pred súdom, lebo vo svojich plamenných predvolebných rečiach popudzoval svojich poslucháčov voči Maďarom. Poznajúc Hlinkov temperament a jeho v písomnej forme zachytené názory, obžaloba sa nezdá byť vôbec prehnanou. Preto Sándor Párvy, spišský biskup ho čiastočne (5.V.), neskôr celkom (18.VI.) suspendoval. Na to posledné došlo vtedy, keď vzniklo podozrenie, že za ružomerského plebána bol zvolený nie práve za najpočetnejších okolností. Párvy ho pred Vatikánom obžaloval zo simónie (predávanie sviatostí), teda špekulatívnym kupčením s duchovnými vecami, cirkevnými hodnosťami alebo statkami z dôvodu ziskuchtivosti (Vnuk, František: Andrej Hlinka, tribún slovenského národa, THB, Bratislava 1998, 23.). Hlinka využijúc čas, ktorý mal k dispozícii, vo svojej veci odcestoval do Viedne a do Ríma, potom sa zúčastnil na okružnej ceste po Čechách a na Morave, kde ho oslavovali ako hrdinu a martýra. Tam ho zastihla správa o černovskej tragédii. Ani tu nezostal neverný svojmu temperamentu a mal niekoľko nedomyšlených vyhlásení, za ktoré potom na neho vymerali ďalší trest. Koncom r. 1906 ho ružomerský župný súd odsúdil na dva roky za vyššie uvedené delikty. Trest si musel odsediť v Segedíne po 30. novembri 1907.

Hlinka po uzavretí prípadu (v Ríme pápež 14.III.1909 neudobril Hlinkovo odstránenie z ružomerskej fary) musel požiadať svojho biskupa o odpustenie. A aj to je dosť výrečným faktom, že ho Vatikán, keď ho československá vláda kandidovala na arcibiskupský stolec do Olomouca, odmietol. Ako dôvod bolo uvedené: „sacerdos turbulentus“ (búrlivý, rebelujúci kňaz) (Peroutka, Ferdinand: Budování státu II., Lidové noviny, Praha 1991², 798.).

Dedinčania chybné zhodnotili svoje možnosti, veď Hlinka v žiadnom prípade nemohol vysviacku ich kostola vykonať. Párvy poveril Martina Pazúrika, dekana z Liskovej, aby tento slávnostný akt vykonal. Ten však prišiel so slúžnym, Zoltánom Pereszlénym a trinástimi slovenskými žandármi, ktorých nacionálne historiografia registrovala. Pazúrika dedinčania poznali, veď viackrát sprostredkoval, aby Hlinka mohol vykonať tento obrad. Ale neskôr zmenil svoju mienku. Hlavný slúžny, Andaházy ho bez účinku napomínal, že nezodpovedá za dôsledky, on sa predsa držal len svojho. Potom nariadil Pereszlénymu, aby išiel so žandármi do Černovej. Občania chceli zabrániť vysviacke a obkolesili prichádzajúcich. Na prvom voze sediaci Veverica, okresný hajdúch – ktorý sa narodil v Černovej – ešte viac rozrušil masu svojou nafúkanosťou a arogantným správaním, keď začal bičovať okolostojacich. Podarilo sa

mu tak rozvášniť dav, že zákonite muselo dôjsť k tragédii. Potom, čo žandárskeho veliteľovi sa nepodarilo rozohnať dav, dal rozkaz k streľbe. Pätnásť ľudí prišlo o život a zhruba deväťdesiat bolo zranených. Hajdúch neskôr odmietol výpoveď pred súdom, lebo bol v príbuzenskom pomere s dvoma obžalovanými (Chmel, Rudolf: Moja maďarská otázka, Kalligram, Bratislava 1996, 170.; Vnuk 29-30.). Začiatkom marca 1908 bolo 40 obžalovaných odsúdených ružomerským súdom na tresty odňatia slobody od 6 mesiacov do 3 rokov. Šesť obžalovaných sprostil viny.

Neskôr Slováci obviňovali Pazúrika, že on je jedným zo spoluzodpovedných za tragédiu, lebo dedičania mu viackrát odkázali, aby nevysväcoval kostol, ale dekan bol neobľomný.

Ako vidieť, došlo k brutálnemu zásahu zo strany štátu proti odporujúcim sedliakom, v čom nehralo rolu žiadne národnostné hľadisko, veď išlo len o vysviacku. Robenie poriadku takýmto spôsobom v žiadnom prípade nie je šťastný a humánný, o tom niet čo diskutovať. Ale nesmieme stratiť zo zreteľa, že v Rumunsku v tom istom roku vypuklo posledné európske sedliacke povstanie. Vojsko zavraždilo 11.000 sedliakov. Začiatkom r. 1904 v Peterburgu viac ako 1.000 robotníkov bolo zmasakrovaných vojakmi. Ale aj za prvej Československej republiky žandári vo viacerých prípadoch použili zbraň proti štrajkujúcim robotníkom (medzi r. 1920-32 bolo zabitých 19 obetí rôznej národnosti). Černovská tragédia teda sama osebe nebola mimoriadnou udalosťou. Mimoriadnou ju urobil medzinárodný ohlas, ktorý hodnotil tragédiu ako národnostnú potýčku. To veľmi poškodilo reputáciu Uhorska, ale Černovčanom vôbec nič nepomohla.

V období monarchie štátne väzenie neznamenalo pre politických väzňov nejaké zvláštne muky. Hlinkova cela sa skoro vôbec neodlišovala od hocktorej kláštornej cely. Páter mohol slobodne čítať, modliť sa, dopisovať si a vykonávať inú intelektuálnu činnosť. Potom, čo si Hlinka odsedel 27 mesiacov a po cirkevnej línii sa tiež urovnali jeho spory, r. 1910 mohol vysvätiť kostol vo svojej rodnej vsi (Vnuk 36-38.). Keď ho potom československé úrady 12. októbra 1919 o polnoci, ako zvoleného poslanca zatkli a odviekli do Mírova na Morave za vlastizradu, segedínska štátna väznica sa mu zdala sanatóriom (Vnuk 52.).

Hlinkovo neskoršie verejné pôsobenie nebolo šťastné. V novinách, ale aj na kazateľnici mal antisemitské, protičeské a –maďarské vyhlásenia. Prezident Masaryk v jednom svojom telegrame dobre vystihol tohto kňaza-politika: „Váš podráždený a zlostný postup proti odporcom (zväčša domnelým) často mi vnucuje myšlienku, že nemáte srdce, že miesto neho máte druhú pečeň – taký ste zlostný a rozčúlený. Dokážte, že máte srdce, že necítite len nenávisť k tým svojim odporcom (opakujem zväčša domnelým) ale to svoje Slovensko in concreto, teda Slovákov a Čechov tiež aspoň trochu milujete. Na nenávisti a zlobe, verte nedá sa nič dobrého a trvalého vybudovať, preto Ježiš dal prikázanie lásky a to platí tiež v politike.“ (1929)

C6. Tragédia v Šuranoch

25. december 1938 sa v Šuranoch rozniesol chýr, že plebán na omši prednesie vzpružujúcu protimaďarskú kázeň. (Na sviatok narodenia Pána je to iste „vhodná“ téma.) Preto ku kostolu poslali vojakov a žandárov, ktorí okolo kostola vytvorili reťaz. (Aj to bol „výborný“ nápad ich tam poslať.) Keď ich z kostola vychádzajúci rozvášnený dav zbadal, ako sa na Vianoce „patrí“, začal do nich hádzať kamene. Jeden z nich trafil pod okom neskúseného veliteľa, od čoho sa celkom pomiatol a nariadil streľbu nie do vzduchu, ale do davu. Jedno mladé dievča, 17 ročná Mária Kokošová sa stala tragickou obeťou „spolupráce“ katolíckeho kňaza a brachiálnej moci. (Takto opísal udalosti Dr. V. Blaha, vtedajší obvodný lekár v Komjaticiach.)

Na odvetu vtrhli do redakcie bratislavského Magyar Hirlap „demonštranti“ vybavení sochormi a ručnými zbraňami, „odrezali telefónne káble a pred našimi očami odborne rozbili na prach celé redakčné zariadenie. Ani jedno pero, ani jeden písací stroj, ani jeden papier, ani

jedna stolička nezostala tam celá. Ale na druhý deň noviny predsa vyšli.“ – spomínal Rezső Szalatnai. Napriek tomu došlo k tejto provokácii, že grófká Lujza Esterházy písuc o tragédii zdôraznila: „Tak cítim, že hovorím zo srdca všetkých Maďarov na Slovensku. Keď prehlásim, že tragické šurianske udalosti nami do najväčšej hĺbky duše otriasli. ...tak vidím, že k Maďarsku pričlenená slovenská komunita, ako na Slovensku zostávajúca maďarská komunita má dôvod na nespokojnosť a to preto, lebo ich právne postavenie do dnešného dňa nebolo vyjasnené. Totiž právom mohli očakávať, tak tamojší Slováci, ako tunajší Maďari, že v zmysle viedenského rozhodnutia [rozumej: arbitráže] čo najskôr si zasadnú obe vlády a presne opíšu tie práva, ktoré každý zo štátov pre svoje menšiny mieni dať. (...) Od činiteľov obidvoch vlád stále počujeme, že dajú menšinám všetky práva –, ale konkrétne čo rozumejú pod všetkými právami, to do dnešného dňa nevieme.“ (Esti Ujság /Bratislava/ 11.I.1939) Grófká sa listom obrátila na niekoľkých maďarských osobností. Svojho brata, poslanca Jánosa Esterházyho súrila, aby verejne odsúdil brutalitu vojakov a žandárov. Ten však z taktických dôvodov nechcel tak urobiť, ale na patričných miestach dal priechod svojmu pobúreniu.

V Bratislave viseli všade čierne zástavy, pred Národným divadlom bol umiestnený symbolický katafalk s fakľami, ktorý pripomínal martýrium hluchonemej mladej devy. Slovenská tlač a rozhlas využili príležitosť na rozniecovanie protimaďarskej nenávisťi.

C7. Komjatice

18. decembra 1938 k Maďarsku pripojených Komjaticiach mládež oslavovala pod slovenskými vlajkami prvé slovenské parlamentné voľby. Maďarskí žandári za to pochytili obyvateľov aj so starostom a bezdôvodne ich zbili. Grófká Lujza Esterházy ihneď sadla na vlak, aby si overila správy slovenského rádia. Navštívila zodpovedného hlavného župana, ktorý pobúrene, ale bezmocne stál voči žandárom, lebo tvorili štát v štáte. Pretože sa grófká nevedela dovolať pravdy ani na žandárstve, informovala svojho brata, poslanca Jánosa Esterházyho. Ten telefonoval s maďarským ministrom vnútra, ktorý mu sľúbil promptné riešenie. Za dva dni do Komjatíc pricestovala komisia. Žandári sa museli ospravedlniť zbitému starostovi a vinníkov odvelili.

D1. Krátky pohľad na dejiny ľudu do r. 1918

Doposiaľ sme nehovorili o širokých vrstvách ľudu. O jeho vedomí a chovaní. Slovenský národ, ako sme mohli vidieť, sa rozvíjal a vyvíjal zo skoro neviditeľných prameňov. Prostredníctvom vytvorenia spisovného jazyka časom získal kolektívne vedomie, a to široké masy prijali. Dlhý, po stáročie trvajúci proces sa skončil takýmto spôsobom, ktorý sa urýchlil v druhej polovici XIX. storočia a čo sa týka podstaty, ukončil sa až v novom štátoprávnom usporiadaní po r. 1918.

Najstaršiu historickú minulosť osvetľujú do určitej miery legendy, mýty a časť ľudových rozprávok. Mýty zachovávajú určité slovanské prvky, bez osobitného slovenského svojrázu. Slovenské ľudové rozprávky sú zhodné s európskymi (Pechány 61-80.). V rámci toho môže byť zaujímavé, že jedna hlavná postava turčianskej ľudovej rozprávky sa volá knieža Turán. Meno turán od najstarších čias označuje územie ležiace severne od Iránu, najčastejšie takto volali západnú časť Turkestanu (Pallas Nagy Lexikona 16, Bp. 1897, 426.). Centrum Turca sa pôvodne volal hrad Turul (1251), ktorý stojí nad Kláštorom pod Znievom (Vlastivedný slovník obcí na Slovensku 2, VEDA, Bratislava 1977, 29.). Vták Turul je totemistickým predkom Maďarov, od ktorého odvíjali svoj pôvod králi z rodu Árpádovcov. Iná ľudová rozprávka spomína boha Tatier, ktorého nazýva Tatúr (po maďarsky pán Tat). Tieto príklady nemajú nič spoločné so slovanskou tradíciou.

Historické legendy spomínajú kráľa Mateja, kurucov, a sú spojené s tureckými vojnami. Maľujú väčšinou idylický obraz o vtedajších historických udalostiach. Slovansko-maďarské vzťahy sú ešte bezkonfliktné a dokumentujú vzájomnú solidaritu v bojoch proti

nepriateľom vlasti, veď nielen predkovia Slovákov, ale aj Rusíni sa ich zúčastňovali v hojnom počte.

Predkovia Slovákov teda po stáročia žili v mieri s Maďarmi v danom historickom rámci. Zúčastňovali sa ich bojov za slobodu v XVII. a XVIII. storočí na strane sedmohradských kniežat proti Habsburskému útlaku, čoho dokladom sú zase rozprávky, legendy a ľudové piesne. Predovšetkým preto, lebo títo hlásali náboženskú slobodu.

Daniel Krman, evanjelicky superintendent vstúpil do služieb Františka Rákócziho II. a stal sa jeho verným diplomatom. Najväčšia legenda Slovákov, Juraj Jánošík začínal svoju kariéru ako poručík Rákócziho. Juraj Jánošík (1688-1713) vojenčil medzi jeho kurucmi (1707-08), potom padol do zajatia cisárskych po nešťastnej trenčianskej bitke (1708.VIII.3.). Zradca László Ocskay, ktorý hral dôležitú úlohu pri tom, aby spomínaná bitka bola prehratá – vyhrázkami a sľubmi – ho prinútil slúžiť v cisárskej posádke. Tak sa Jánošík dostal do bytčianskeho zámku so svojimi druhmi už ako cisársky vojak. Tu sa zoznánil ako žalárnik s Tomášom Uhorčíkom, ktorý predtým tiež bojoval na strane Rákócziho. Pomohol mu pri úteku a potom ho uvoľnili z vojenskej služby. Pripojil sa k Uhorčkovej skupine a vzhľadom na svoje vojenské skúsenosti, stal sa ich vodcom. Stál v spojení s kuruckou emigráciou v Poľsku. S kuruckými plukovníkmi Ádámom Jávorkom a Vilmosom Vinklerom, ale aj s Pálom Lányim (1670 k.-1733), ktorý bol vojenským komisárom Františka Rákócziho II. (1704), potom jeho krajinským železiarskym inšpektorom (1706). Z poverenia kniežaťa založil dva hámre v Dobšinej. V rokoch 1704-11 zabezpečoval pre kurucov sanitru, pušný prach a železo. Rákócziho nasledoval aj do poľskej emigrácie, ale využil amnestiu a r. 1711 sa vrátil domov. V rokoch 1711-15 pôsobil ako gemerský podžupan a bol vyslancom Gemera na krajinskom sneme (1712-15, 1722-23, 1728-29). Jeho brata, Mártona cisársky generál Siegbert Heister dal v Kežmarku popraviť (1709).

Jánošík pôsobil na území Trenčína, Liptova, Oravy, Gemera a Malohontu a v Poľsku, ba aj na Morave. Svoju činnosť vyvíjal vedome tak, aby získaval súkno a zbrane, ktoré prídu vhod, keď sa knieža vráti, aby boj mohol pokračovať. Bolo všeobecne známe, že dával pozor, aby pri lúpežiach nikomu neublížili, alebo nikoho neusmrtili. Nie je známy ani jeden prípad, keby boli niekoho čo len zranil. Jeho druhovia však neboli takí citliví, a konali svojvoľne. V Malohonte sa ho podarilo zatknúť, ale podarilo sa mu ujsť.

Lányi sa snažil Juraja Jánošíka a niekoľko jeho druhov zachrániť, lebo vedel, že sa pripravujú na návrat Rákócziho. Viackrát verejne prehlásil, že Jánošík je počestný a vážny človek. Raz, keď ho náhodou chytili a držali zatvoreného v kaštieli v Hrachove, vyslobodil ich bez toho, aby prezradil jeho identitu (X.1712). Jánošíka chytili r. 1713 v Klenovci. Odsúdili ho na smrť a obesili v Liptovskom svätom Mikuláši tak, ako aj jeho brata Jána. Počas mučenia nič neprezradil o svojich vzťahoch, a svojich pomocníkoch. Zamlčal aj fakt, že v Čičmanoch ukryl súkno a v Terchovej zbrane. Aj o tom mlčal, že stál v spojení s kurucmi, i keď súd by bol rád našiel na to dôkaz, veď mnohí si budovali kariéru na tom, že sú labanci (prívrženci cisára). Súd chcel ukázať, ako dôrazne vie zatočiť s kuruckými rebelmi. Preto bolo pojednávanie povrchné a zaujaté. Bola zbytočná námaha z úradu vymenovaného obrancu, Baltazára Palugyaiho, ktorý vymenoval všetky poľahčujúce okolnosti. Prokurátor Sándor Csemiczky ho označil za kuruca, čo v daných podmienkach bola priťažujúca okolnosť.

Slovenský a poľský ľud jeho osobu opriadol legendami a stal sa národným hrdinom ľudových rozprávok. Je to dôkaz aj toho, že v období Rákócziho boja za slobodu, predkovia Slovákov sa srdcom i dušou stotožnili s ním. Toto zneužila najskôr nacionalistická, neskôr marxistická historiografia, ktorá jeho rabovačkám dávala ráz protimaďarskej revolty, potom protifeudálneho triedneho boja, s určitým ostňom nacionalizmu (Kočiš, Jozef: Neznámy Jánošík, Osveta, Martin 1986).

Do druhej polovice XVIII. storočia – nepočítajúc lokálne etnické rozpory miestneho charakteru, ktoré sa prejavovali v právnych zvykoch a vo vydávaní rôznych obranných spisov – medzi vytvárajúcim sa slovenským národom a Maďarmi nikdy nedošlo k vážnejším potýčkam. Vonkoncom už nehovoriac o ozbrojenom konflikte. Jedine v meruôsmych rokoch sa stalo po prvýkrát, že bezvýznamný počet Slovákov sa obrátil so zbraňou v ruke proti maďarskému boju za slobodu, ale aj tých na mnohých miestach vyhнали sami Slováci, ako napr. pri muránskom hrade. „...ani Štúr, ani Hurban nemali v úmysle naozaj spolupracovať s Maďarmi“, ani vtedy, keď na čele maďarskej politiky oligarchiu vystriedala liberálna šľachta: „predtým i potom sa orientovali na konfrontáciu“ Teda „Štúr-politik... v rokoch meruôsmych zaviedol národ na dlhý čas do slepej uličky.“ (Ladislav Szalay, in: Slovenské pohľady 1989, č. 11, 71-73.). Veď pre väčšinu Slovákov bolo oslobodenie z pod povinného desiatku a urbárskych robôt, rovnosť pred zákonom a náboženská sloboda milšia ako hmlistá a nejasná „národná vec“.

Napriek tomu, že rad dôležitých problémov bolo treba riešiť – hlavne ak sa pozeráme na vtedajšie pomery z pohľadu XX. storočia – situácia Slovákov pred r. 1918 nebola taká vážna, aby bolo potrebné siahnuť po radikálnych nástrojoch. „...žili sme tak medzi národnosťami – písal v r. 1909 anglický maliar Richard Stokes, ktorý dlhšiu dobu sa pohyboval medzi Slovákami –, ako málokto cudzinec, ale my sme nepočuli od nich také ponosy, že Maďari zaobchádzajú s nimi zle. Všade, kde sme sa zvrtili, školské vyučovanie prebiehalo v ich jazyku, a keď sa učia aj po maďarsky, to neznamená záťaž, veď je zjavne osožné, ak všetci obyvatelia krajiny rozumejú jednému spoločnému jazyku, a to je samozrejme, že výber padol na jazyk dominantnej a najľudnatejšej národnosti. Štát prejavuje čulú starostlivosť o hejno veľmi dôležitých otázok, ako je poľnohospodárstvo, lesníctvo, baníctvo, priemysel, ba umenie atď. – a celá krajina kypí od života a od energie.“ (Jeszszky Géza: Az elvesztett presztízs [Stratená prestíž], Bp. 1994; 279.) „Kým Monarchia hrala rolu v britskej politike rovnováhy, pre nich bolo Uhorsko vzorným ústavným štátom, keď v Londýne zrevidovali svoju tradičnú zahraničnú doktrínu kvôli germanofóbie, Uhorsko sa jedným švihom degradovalo na inkarnáciu národnostného útlaku.“

Pričom hovorilo v Írsku 11% populácie svojim materinským jazykom, v Uhorsku len 12% národností ovládalo maďarčinu. V Nemecku zakazovali, v Uhorskom kráľovstve zákonom zabezpečili vyučovanie v materinskom jazyku. Kým v Uhorsku sa zatváralo za tlačový prečin, alebo za národnostné štvanie na niekoľko mesiacov, čo zodpovedalo úrovni domáceho väzenia, v Rusku sa odsudzovalo za národnostné štvanie na sibírske vyhnanstvo (Diószegi 10-11.).

26. prezident USA, Theodor Roosevelt v budove uhorského parlamentu v apríli 1910 povedal nasledovné: „Svoje pocity voči Uhorsku môžem vyjadriť celkom krátko. Ja si nielen ctím Uhorsko a nielen sympatizujem s ním, ale ho obdivujem, lebo viem že v dejinách Uhorska je mnoho takých učení, čo sa nášmu a každému inému národu oplatí naučiť. Môžeme dostať lekciu z odvahy, môžeme dostať lekciu zo železného odhodlania a vytrvalosti. Páni! Celý civilizovaný svet je dlžníkom Uhorska pre jeho minulosť. Keď Amerika bola ešte len v maternici Európy, Uhorsko bolo tým faktorom, ktorý zabránil rozširovaniu barbarizmu a ktorý chránil bezpečnosť civilizovaného sveta. Je zásluhou vašich predkov, že tieto nájazdy boli odrazené, ktoré boli namierené proti západnej kultúre a pochádzali zo sveta barbarizmu, lebo telo vašich predkov zastavilo postup barbarstva. Ľud Washingtona vo veľkomestách západnej pologule aj dnes s obdivom oceňuje vašich veľkých, smelých a čestných kráľov, v Sedmohradsku, na pravej a ľavej strane Dunaja bojujúcich slávnych bojovníkov a na mnohé vyhrané bitky, ktoré oni vybojovali. Neexistuje vynikajúcejšia história, ako dejiny maďarského národa. Ja poznám tieto dejiny a nepovažoval by som sa za vzdelaného človeka, keby som ich nepoznal.“ (Zászlónk 1910. V.15., 193-94.) Benešov a Masarykov spolupracovník, francúzsky štátny občan Milan Rastislav „Štefánik

pobúrene sa vrátil zo Spojených štátov, nazývajúc Wilsona satanom. Je faktom, že americký prezident pred ním rozhodne prehlásil, že nepovažuje za nutné, aby Slovensko odlúčil od Uhorska, nanajvýš by Slovákom určil širokú autonómiu v rámci maďarského štátu, ktorému ináč po dlhé storočia Prešporok (Bratislava) bol hlavným mestom, hlavné mesto dnešného Slovenska.“ (Fejtó 264.) Veď americký prezident Wilson 6. januára 1918 predstúpil pred Kongres so svojim 14-bodovým programom, v ktorom navrhoval federalizáciu Rakúsko-Uhorska (10. bod).

V prvej svetovej vojne Slováci chabro bojovali. Premietnuc na územie dnešného Slovenska, počas vojny narukovalo 400.000 mužov. Slováci figurovali v armáde adekvátnym počtom, tvorili 4%-á (Hronský, Marián: Slovensko pri zrode Československa, Pravda, Bratislava 1987, 69.). Berúc ohľad na národnostné pomery tohto územia, počet narukovaných Slovákov mohol byť 240. 000 (57, 9% Slovákov v r. 1910 – Szarka László: A szlovákok története [Dejiny Slovákov], Bereményi, Bp. b, u. r., 186.). Slovenskí vojaci bojovali na východnom fronte, v Sedmohradsku proti Rumunom a na talianskom fronte. Zhruba 69.700 mužov padlo a 61.680 osôb bolo trvale zmrzačených (Hronský 73.). Zsigmond Prey, veliteľ trenčianskeho 71. pešieho pluku sa vyjadril o vzorovo príkladnej obetavosti slovenských vojakov. Generál Svetozár Borojevič nazval svojich slovenských vojakov „nádherným materiálom“. Náčelník generálneho štábu Conrad von Hötzendorf vo svojom elaboráte z r. 1915 o Slovákoch poznamenal: „bojovali hrdinsky a často javili oduševnené zmýšľanie, patriotizmus a vernosť dynastii.“ (Hronský 74.) Do ruského zajatia sa dostalo asi 30.000 Slovákov, ale s pomedzi nich – napriek všetkému úsiliu – len tritisíc sa podarilo naverbovať do československých légií. Na všetkých ostatných bojiskách na strane Dohody bojovalo cca. 40.000 Slovákov, ale väčšina z nich mala cudzie štátne občianstvo – z nich 25.000 malo americké (Hronský 90.).

Na konci prvej svetovej vojny, keď české jednotky obsadzovali územie neskôr nazvané Slovenskom, ani vtedy nezdvihlo zbraň početné množstvo Slovákov voči svojej vlasti. Ba mnoho ľudí slovenského pôvodu opustilo územie nového štátu, keď od nich požadovali prísahu vernosti. Takto slovenský národ stratil mnoho charakterných a nadaných ľudí.

D2. V I. Československej republike (1920-1938)

V súvislosti s trianonskou zmluvou „je nutné konštatovať, že zakotvila prvú Československú republiku v rozporných vojensko-strategických oblastiach so všetkou jej mocenskou problematikou: v českej kotline s Moravou a Sliezsom (Nemecko, Poľsko, Rakúsko) a súčasne v Podunajsku, Karpatoch (Maďarsko, Rumunsko, Poľsko, ZSSR) a v jadranskom priestore (Juhoslávia, Taliansko). Vojensko-strategické danosti, podmienky a nároky tohto zakotvenia kládli požiadavky presahujúce optimálne možnosti československej štátne-politickej koncepcie a zvyšovali tlak na národnostné, politické a sociálne štruktúry československého štátu.“ „...modernej československej štátnosti chýbala skúsenosť konfrontujúca ich národy s nutnosťou uplatniť sa v otvorenom boji i za cenu obetí ako jednoliate spoločenstvo, vystavené najťažšej skúške v zápase o existenciu.“ (Oswald Kostrba: Vojenské aspekty kapitulácie 1938; Reportér /Praha/ 1990/19, V.) Pripomeňme: Nemecko, Taliansko, Poľsko a Maďarsko boli nepriateľské štáty. Rakúsko bolo neutrálne ale Tretia ríša ho anektovala (11-13.III.1938). Sovietsky zväz síce uzavrel s Československom zmluvu (16.V.1935), ale pretože sa nevzdal svojich plánov ovládnuť svet, jeho pomoc znamenala riziko, ktoré sa v r. 1945 v plnej miere potvrdilo. Rumunsko a Juhoslávia boli spojencami republiky. Protimaďarskú Malú dohodu vytvorili spoločne (17.VI.1921-1938), ale len Rumunsko malo krátku spoločnú hranicu s Československom. Medzi dvomi najvzdialenejšími bodmi Československa bola vzdialenosť takmer zodpovedajúca diaľke medzi Londýnom a Plzňou (takmer 950 km), šírka krajiny vzhľadom na jej dĺžku nebola významná (pohybovala sa medzi 300 a 50 km-ami).

Československo získalo 21% z plochy Monarchie, 26% z počtu obyvateľov a 70% priemyselnej výroby. Táto sa koncentrovala prevažne v českých zemiach.

Od Uhorska odčlenené územie (Slovensko a Podkarpatská Rus) tvorilo 22,3% niekdajšieho kráľovstva. Získalo taktiež 19,5%-a obyvateľstva. Z priemyselnej výroby na Slovensko pripadalo 18,2%.

Francúzske ministerstvo zahraničných vecí dalo vypracovať rozsiahlu štúdiu pre mierovú konferenciu: „Slovensko nie je nič iné, ako mýtus: Slovenské kmene v severnom Uhorsku nikdy netvorili štát; ich typy tiež nie sú jednotné, menia sa z dediny na dedinu...” „...skutočne Slovácki obývanú oblasť môžeme obmedziť po čiaru Hrona, od nej na východ sa rozprestierajúcom území totiž vždy žili len menšiny. Hornaté oblasti Liptova, Zvolena, Trenčína sú skutočne slovenské zeme.“ (Paix, vol. 69. ff. 28-64. „Les limites au point de vue ethnique de l'Etat tchécoslovaque”, 1918. nov. 20.)

To, že Slovensko sa stane súčasťou Československa bolo rozhodnuté pomerne neskoro. Slováci – nepočítajúc jednotlivcov, ktorí nikoho nerepresentovali – na to ani nemysleli. Ani medzi Čechmi nebola jednoznačná zhoda v tejto otázke. „Úplné novum českého politického programu bola požiadavka pripojenia Slovenska k českému štátu. ...Slovensko so dostalo do prehlásenia Českého zväzu z 30. mája 1917 na poslednú chvíľu a bez nadväznosti na doterajší vývoj českej oficiálnej politiky a štátoprávnej doktríny.“ – píše český historik – „...pri príprave prehlásenia Českého zväzu sa vyskytla rada odporcov začlenenia Slovenska do českého štátu.“ „Česká verejnosť mala o Slovensku len hmlisté predstavy. J. Hajšman si pri národnej prísaha všimol, že ľudia si často pletú Slovákov s Juhoslovanmi.“ Veď s nimi boli v politickom a hospodárskom styku, spolu s nimi sedeli vo viedenskom parlamente. „Oproti tomu styky česko-slovenské boli hlavne za svetovej vojny veľmi skromné. Uhorsko bolo v podstate iným štátom a slovenská politika v rokoch vojny takmer neexistovala.“ „Slováci na rozdiel od Juhoslovanov, sa nezúčastnili Trojkráľovej deklarácie, ani národnej prísahy.“ Prehlásenie vzniklé dňa 6.I.1918 požadovalo zjednotenie Čiech a Slovenska. „Príčiny spočívajú na jednej strane v celkovej slabosti slovenskej politiky, na strane druhej v nedostatočnom záujme a malej agilnosti na českej strane. Slovensko zostávalo pre českých politikov exotikom.“ V českom Národe si pošťožoval autor pod pseudonymom Nivko v článku „Slováci a Česi – niekoľko myšlienok uhorského Slováka“: „Málokto český politik má solídnejšie vedomosti o Uhorsku. A tak sa stalo, že niektorí vynikajúci českí politici sa síce tešia, že Slováci sa vzdávajú svojho separatizmu, ale súčasne považujú slovenskú otázku za kukučie vajce, ktoré bolo <prenáhlenosťou a kompromisom> položené do hniezda Českého zväzu.“ (Jan Galandauer: Vznik Československej republiky 1918, Svoboda, Praha 1988; 170; 171-72; 173.)

„Pre tvorcov samostatného československého štátu to bola veľká skúška ich demokratičnosti, o ktorej toľko a tak kvetnato hovorili – neobstáli v tejto skúške a toto ich fiasko malo pre oba národy tragické dôsledky.“ (Kučera, Rudolf: Kapitoly z dejín strednej Evropy, Mníchov 1989, 109.)

„Československá republika vznikla v mimoriadne pre ňu priaznivej situácii takmer v maximalistických hraniciach, a to za použitia dvoch nezlúčiteľných zásad: zásady historickej kontinuity Zemí Koruny českej a zásady sebaurčenia národov v štátoprávnom zmysle. Politici však v tejto chvíli nepreukázali dost' predvídavosti; prijali územný rozsah, ktorý bol nezbytný pre životaschopnosť štátu, ale neprijali záväzok z toho vyplývajúci: koncipovať národnostnú politiku takým spôsobom, ktorý by prial harmonickému súžitiu národov a predišiel by vnútorným napätiam a odstredivým tendenciam.“ (názor Bohemusa – Kučera, Rudolf: Kapitoly z dejín strednej Evropy, Mníchov 1989, 148.)

Vojenské obsadenie Slovenska sa začalo 1. novembra 1918 a skončilo sa 20. januára 1919. V šľapajach českého vojska prichádzalo české četníctvo, ktoré postupne odzbrojilo a rozpustilo slovenské národné gardy, miestne Slovenské národné rady ba aj Slovenskú

národnú radu ako takú (20.I.1919). 25. marca 1919 minister s plnou mocou pre Slovensko, Vavro Šrobár vyhlásil na celom území Slovenska stanné právo. To vstúpilo v platnosť aj na Podkarpatskej Rusi. 14.VI.1919 francúzsky generál Destremaux zaviedol vojenskú diktatúru a cenzúru. Stanné právo a diktatúra bola odvolaná len 6. apríla 1922. „Na Slovensku bola proste vyhlásená vojenská diktatúra, ktorá mala násilím vynútiť súhlas obyvateľov Slovenska, Slovákov, Nemcov a Maďarov s novou mocenskou realitou.“ (Kučera 90.) „Skutočnosť, že Slovensko muselo byť oslobodené vojensky a tak začlenené do československého štátu, ovplyvnilo i jeho postavenie v republike.“ (Slovensko – Dejiny, OBZOR, Bratislava 1978², 674.)

V júli 1922 došlo v mestách na maďarskom etnickom území k zladeným zhromaždeniam na záchranu vyučovania v materinskom jazyku.

Na českej strane nazerali na Slovensko aj nasledovným zjednodušujúcim spôsobom: „Môžeme povedať, že na S-[lovensk]u je sústredený skoro celý uhorský textilný priemysel a to z 80%. Avšak slovenský priemysel musí byť náležite očistený od maďarského a židovského kapitálu. Židia sa na S.[lovensko] sťahovali z Galície, ktorí tu statky dostávali skoro zadarmo. Totiž niektorí Slováci, keď nemohli statky pred odjazdom do Ameriky predat', nechali ich ladom a odišli. Odchod zo S-[lovensk]a bol značný, v spišskej, šarišskej a užhorodskej stolici boli každoročne i celé dediny ľudoprázde. A preto nie je možné povedať, že vytlačiť dnes naraz maďarsko-židovský kapitál zo S-[lovensk]a bude také ľahké, ak uvážime, že akciový kapitál, fondy, investičný majetok je dnes temer z 90% v maďarsko-židovských rukách. Avšak nesmie sa zabudnúť, že prehlásením pripojenia Slovenska k nám sa situácia už zmenila. Ako v Čechách, kde veľká časť priemyslu je v nemeckých rukách, politická udalosť zmenila nemecko v češtvo, tak i na S-[lovensk]u maďarské firmy sa zmenia na slovenské. A s vonkajšou premenou iste príde ruka v ruke vnútorná premena. Pripojením S-[lovensk]a náš štát dostal tvar elipsy. Dôležitú úlohu bude hrať mesto Bratislava, lebo je hospodárskym strediskom dopravy nielen z Juhoslávie, ale aj z Grécka, Bulharska a Rumunska. Je isté, že cesta zo severu na juh, z Poľska, pôjde cez hlavné mesto Slovenska a tým bude citeľne oslabený hospodársky význam Pešti. K zabezpečeniu nášho hospodárskeho vplyvu sa musíme starať o rýchlu úpravu našich vnútorných dopravných pomerov. Obchod s obilím je na S-[lovensk]u takmer úplne v rukách židovských. Židia taktiež skupovali všade po dedinách ovocie, ľan, konope a vajcia. Z pozemkov má žid najúrodnejšie pole a lúky. Židia skupovali na S-[lovensk]u chalupy na spadnutie za 5-10 zl.[atých], podopreli trochu kôlovitými stĺpmi a potom predali už za niekoľko stovák. Židia držali na Slovensku 70% pôdy. Teda úžasné pomery. Hocikde patrili židom celé dediny, pozostávajúce z malých chalúpok. Avšak najhoršie pomery sú v najvzdialenejšej časti S-[lovensk]a, v okolí Užhorodu. Ako priemysel a obchod tak aj malé remeslá opanovali na S-[lovensk]u židia. Na S-[lovensk]u je 21 slovenských peňažných ústavov, ale 133 maďarsko-židovských. V nich je 100 mil. K. [korún], ktorého kapitál sa užíva na maďarizáciu úbohého ľudu. Je nesporné, že slovenská inteligencia dnes nestačí na veľké úlohy tu musí vypomôcť slov. inteligencia z Ameriky a naša inteligencia. S.[lovensko] bude našou koloniálnou krajinou; je mylný názor, ako by azda koloniálna krajina nesmela s materskou hraničiť. Príkladom je Rusko so Sibírou.“ (Pl. - Ottův Obchodní slovník II., 2 časť, Praha-Bratislava 1921, 1217.)

Latentný antisemitizmus žil aj naďalej. Židov obviňovali z toho – a dodnes sa tento názor z času na čas objaví –, že sú zodpovední za „maďarizáciu“. Tento názor bol v propagande vojnovnej Slovenskej republiky veľmi rozšírený. Po r. 1945 tiež viedol k vážnym protizidovským násilnostiam.

Aké osobnosti stáli pri zrode nového československého štátu? „... naši predkovia v rokoch 1. svetovej vojny... viedli militantnú, demagogickú, hysterickú, lživú a štvavú protirakúsku a protinemeckú propagandu, zvolení poslanci, ktorí kedysi zložili sľub vernosti

štátu, suverénne prešli na stranu nepriateľa a zahájili boj, v mene ktorého dokázali sfaľovať dejiny Českého kráľovstva a strednej Európy a dokonca si, aby dosiahli svoj cieľ, vymysleli celý neexistujúci národ, ktorého predstaviteľa dodali veľmi chytrou aktualizovanú a pragmaticky umelú «ideu» a «zmysel dejín a existencie».“ – pripomína Miroslav Balcar. (Bratislavské paradoxy; In: Střední Evropa /Praha/ 1992/23., 113.) Ale potom sa na akom základe požaduje lojalita voči štátu?

Prvým prezidentom republiky sa stal Tomáš Garrigue Masaryk, poslanec rakúskeho parlamentu, ktorý porušil svoju prísahu a pôsobil ako agent anglickej tajnej služby v druhej polovici prvej svetovej vojny. Prezident korešpondentovi *Le petit Parisien* prehlásil: „Slovenský národ nejestvuje. To je iba výmysel maďarskej propagandy.“ (Vnuk, František: Dedičstvo otcov, Toronto-Bratislava 1991, 39.) Stál na čele mnohonárodnostného štátu, ktorý nedisponoval potrebnými kohéznymi silami a historickými tradíciami. V rámci Uhorska žilo 48% Maďarov, 14% Rumunov, skoro 10% Nemcov, 9,5% Slovákov a skoro 9% Chorvátov (1910), ostatné národnosti sme zanedbali. V čerstvo vytvorenej Československej republike – podľa oficiálnych údajov (1921) – žilo 52% Čechov, 23% Nemcov, 14% Slovákov, 6% Maďarov a 3,4% Rusínov. Čechov a Slovákov vykazovali spoločne a tak získali 66% „Čechoslovákov“, čo štatisticky malo demonštrovať prevahu štátotvorného elementu. K tomu musíme hneď pripomenúť, že sčítania ľudu boli manipulované, veď na Slovensku a Podkarpatskej Rusi občania nevyplňovali sčítacie hárky, čo viedlo k mnohým bezúspešným protestom aj na medzinárodných fórach, ale tieto štatistiky sa dodnes používajú. Západná tlač kritizovala predmetné manipulácie (*Giornale D'Italia*, *Maasbode*, *Daily Mail*, *Times*, *Manchester Guardian*). Tieto údaje musíme brať s rezervou (počet Maďarov podľa oficiálnych štatistík bol nasledovný: 1910: 884.309; 1930: 650.597; československý odhad v r. 1945: 751. 000, pričom Židov sčítali osobitne /66.000/, ktorých značnú časť tvorili taktiež Maďari). Totiž vytvorili osobitnú židovskú národnosť a občanov židovského vierovyznania nútili, aby sa hlásili za Čechoslovákov alebo Židov (1921: bolo 70.529 slovenských Židov). Tento výsledok bol dôsledkom aj toho, že medzi rokmi 1919-24 sa presťahovalo do Maďarska 106.841 osôb a oficiálne štatistiky nevykazovali národnosť osôb bez štátneho občianstva na Slovensku (v r. 1921 42. 313 osôb).

D21. Vnútorne pomery

Ako sme videli, konflikty medzi Slovákami a Maďarmi sa začali koncom XVIII. storočia. Tieto sa však spočiatku obmedzovali len na slovenskú elitu, široké vrstvy ich prakticky vôbec nevnímali. Len časť duchovenstva ich propagovala, resp. s rozširovaním vzdelania dostávali sa tieto názory medzi ľuďmi a negatívne ovplyvňovali vzťahy medzi oboma národmi. Avšak tieto predstavy sa v masovej podobe rozšírili len po r. 1918 a spôsobili značné škody. Aj už citovaný názor Ľudovíta Nováka to potvrdzuje. Česi museli nejakým spôsobom zdôvodniť, prečo obsadili Slovensko, kde žili len v nepatrnom počte (1910: 7.489 osôb). Ako druhý dôvod sa udávala asimilácia Slovákov.

Národnosť bola pre väčšinu ľudí novotou, veď predtým štátny rámeček, resp. panovník rozhodoval o lojalite. Skoro do konca XIX. storočia sa príslušnosť k spoločenskej vrstve a k náboženstvu zdali byť dôležitejšími, ako národnosť. Dokazuje to aj epizóda, ktorú sme citovali od Peroutku.

Napriek všetkým sľubom a dohodám, sa Československo nestalo východným Švajčiarskom, ba ani pravou demokratickou krajinou, ale unitárnym, centralistickým „československým“ národným štátom. V československých pomeroch bola prakticky nemožné poraziť vládnu koalíciu. Systém viazaných mandátov všade viedol k straníckej diktatúre a k znižovaniu osobnej iniciatívy a zodpovednosti poslancov. Priam vojensky prísna stranícka poslušnosť mohla pozbaviť poslanca mandátu, ak sa prial straníckym rozhodnutiam. Prácu parlamentu riadili predsedovia koalíčných strán a oni rozhodovali o

všetkých podstatných otázkach. Parlamentná debata či hlasovanie bolo už len demonštratívnym, formálnym krokom. Teda zákonodarný zbor plnil funkciu hlasovacieho stroja. Viera v nadradenosť štátu bola dôvodom toho, že ten existoval skôr, ako krajina. Pre strany bola prijateľná hocikáko koalicía, lebo ak zostali v opozícii, boli odsúdené na absolútnu nečinnosť a neefektívnosť. Rezorty si vládne strany medzi sebou rozdeľovali podľa straníckych záujmov. Takže opozícia nemohla získať žiaden post.

V podstate vo všetkých dôležitých otázkach rozhodovali tri mocenské faktory. Jednu záujmovú skupinu tvorili banky a vedúce štruktúry hospodárskeho života, druhú hrad, teda prezident a okolo neho stojaca elita a tretiu práve vládna koalicía. Táto štruktúra však stála celkom mimo pôsobnosti a kontroly verejnej mienky. Tento model stál ďaleko aj od vtedajšieho ponímania demokracie.

Volebný zákon predpísal, že v Čechách a na Morave je potrebných 100 podpisov, aby zoznamy boli právoplatné, na Slovensku požadovali 1000 podpisov. Bolo však oveľa horšie, že v krajoch s maďarskou väčšinou pripadalo oveľa viac voličov na jeden mandát, ako v českých či slovenských okrskoch. V r. 1920 bolo pre získanie jedného slovenského mandátu potrebných v priemere 19.753 hlasov, na jeden platný maďarský mandát muselo pripadnúť aspoň 27.697 hlasov, skoro o 8000 – teda o 40% – viac.

Zákon o voľbách do samospráv mal tiež svoj háčik. Totiž bez ohľadu na výsledok volieb, práve vládnúca garnitúra vymenovávala jednu tretinu poslancov. V r. 1922 (vládne nariadenie č. 275) 32 municipiálnych miest degradovali na veľké obce. Len Bratislava a Košice si zachovali svoj štatút, lebo ich vyhlásili za mestá s regulovaným magistrátom. Vážnym dôsledkom tejto situácie bolo, že tento svojský spôsob vládnutia zdiskreditoval demokratické inštitúcie. Práve vtedy, keď po celej Európe získavali moc diktatúry. Stagnácia hospodárskeho života na Slovensku, a nezamestnanosť situáciu zhoršovala. Český priemysel totiž zničil slovenský. Bez toho, aby sme sa pustili do rozboru hospodárskej situácie, môžeme konštatovať, že začlenením obyvateľov severného Uhorska do Československa sa ich hospodárska situácia zhoršila.

O sľúbenej slovenskej autonómii nebolo ani reči. Slováci sa ocitli v zaujímavej situácii. I keď si vybudovali svoj systém inštitúcií a školskú sieť. Ich vzdelávacie možnosti, kultúrny život sa rozvinul nevídaným spôsobom, predsa len žili v polohe niekde medzi stavom národnosti a štátotvorného národa. Veď niekoľkokrát došlo k pokusom postupného čechizovania slovenskej reči a perspektívne sa mal vytvoriť československý jazyk, a neskôr aj československý národ. Tienistou stránkou tohto všeobecného rozvoja bolo to, že všetko sa dialo na úkor národností. Hodnotenie známeho publicistu, Pála Szvatkóa veľmi trefne charakterizuje toto obdobie: v Československu menšiny demokraciu ovoniavali od spodku. Básnik Štefan Krčméry a už spomínaný Ľudovít Novák s poľutovaním konštatovali, že niekdajšiu trojjazyčnosť (slovensko-maďarsko-nemeckú) vystriedala okypťujúca jednojazyčnosť.

D22. Situácia Maďarov

Naším cieľom nie je rozoberať národnostnú politiku prvej ČSR, veď sa zaoberáme dejinami Slovákov, predsa musíme spomenúť niekoľko faktov, aby sme videli, ako sa zmenilo postavenie Maďarov. Toto je možné porovnať so situáciou Slovákov pred r. 1918. Takým protimaďarským nariadením bolo vytvorenie kolónií. „Cieľom kolonizácie bolo narušenie homogénneho maďarského etnického územia, predovšetkým na severnej časti Malej podunajskej nížiny. V záujme toho českým a moravským taktiež zo severu prichádzajúcim, ďalej z Juhoslávie «repatriovaným» slovenským kolonistom dali možnosť, aby z veľmi priaznivo získaných úverov nakupovali vyvlastnenú pôdu, stavali domy. Takýmto spôsobom vznikli samostatné kolónie (Hodžovo, Hurbanova Ves, Hviezdoslavov, Okánikovo, Šrobárovo atď.), taktiež sa tvorili «kolónie» pri už existujúcich maďarských dedinách, na ich príľahlých osadách (Senec, Michal na Ostrove, Lehnice, Gbelce, Biňa, Veľké

Trakany atď.). Spomedzi 94 kolónií vzniklých na základe československej pozemkovej reformy 64 bolo vklinených do územia s väčšinovým maďarským obyvateľstvom, a spomedzi celkovo 2271 kolonistov 1746, teda zhruba 77% sa dostalo do maďarských oblastí.“ (Liszka József: A szlovákiai magyarok néprajza [Etnografia Maďarov na Slovensku], 2002)

V r. 1936 prijali na ochranu štátu taký zákon, ktorý z vtedajších 79 okresov 48 – hlavne pozdĺž hraníc – vyhlásili za pohraničné pásmo. To znamenalo 57% územia a obyvateľstva Slovenska. 95% Maďarov žilo na území, ktoré prakticky bolo pod vojenskou správou. V tomto pásme bola každá stavebná činnosť (cesty, kostoly, skladištia, telocvične, podniky) viazaná na povolenie vojenského veliteľstva. Navyše, v spomínaných okresoch mohol štát nehnuteľnosti hocikedy vyvlastniť. Ako dôvod stačilo uviesť, že dotýčný majiteľ je zo štátno-bezpečnostného hľadiska nespoľahlivý. Cudzinci sa na tomto území mohli zdržiavať len s povolením vojenských orgánov. Dosah tohto zákona môžeme pochopiť hlavne vtedy, keď vieme, že v r. 1930 ľudí so spornou štátnou príslušnosťou či zahrnutých do kategórie cudzích štátnych príslušníkov bolo 91.832 – ktorí boli hlavne Maďari. Teda väčšina národností žila vlastne pod vojenskou správou, aby sme nepovedali: pod diktatúrou.

D23. Slovenské politické predstavy

Politické zmeny v 30-tich rokoch aj v slovenskej politickej elite vyvolali kvasenie. Slovenské krivdy sa spomínali predovšetkým v súvislosti s chýbajúcou autonómiou, a vyčítalo sa, že voči Slovákom uprednostňujú Čechov pri obsadzovaní úradov, v dôstojníckom zbore a inde. Na riešenie situácie vznikli skupiny, ktoré mali rôznu medzinárodnú orientáciu. Predovšetkým tu boli čechoslovakisti, ktorí boli za jednotu. Potom protimaďarská polonofilská skupina, protimaďarská a protipolská časť spektra, orientujúca sa na nacistické Nemecko, a nakoniec i skupina orientujúca sa tak na Poľsko ako Maďarsko. Nakoniec zvíťazila nemecká orientácia, i keď Jozef Tiso v Maďarsku viedol neoficiálne rokovania o tom, že Slovensko v rámci Maďarska by dostalo autonómiu (koniec mája 1938).

V období pohybu a nespokojnosti národností sa slovenské strany zišli v Žiline a jednostranne vyhlásili autonómiu Slovenska (6.X.1938). Nasledovalo polročné obdobie. Meno štátneho útvaru sa stalo oficiálne Česko-Slovensko, pričom na základe mníchovského diktátu (29-30.IX.1938), druhá Česko-slovenská republika musela väčšinu Nemcami obývaných území odstúpiť nacistickému Nemecku. Dôsledkom toho sa prezident Edvard Beneš – „korteš sovietskych záujmov“ (Josef Kalvoda) – vzdal svojej funkcie (5.X.1938) a odišiel ako súkromná osoba na západ. Československo vzniklo pri zelenom stole. Za jeho vytvorenie nebolo potrebné bojovať. A toto jej obyvateľov ochudobnilo o poznanie spoločného boja za nezávislosť, v ktorom jedinec riskuje svoj život, ale stuží sa a cíti sa byť členom národa. Český vojenský historik Miloslav Hauner to vyjadril celkom neúprosne: „Štáty nebojujúce za svoju nezávislosť nepriamo popierajú svoj nárok byť štátom, a kapitulácia bez boja, na ktorú pristúpi celá spoločnosť, zodpovedá návratu k primitívnym sociálnym formám. Berie štátu jeho funkciu subjektu medzinárodnej politiky, jeho obyvatelia sa vzdávajú štatútu občanov a vracajú sa k stupni vývoja, v ktorom prevláda psychóza stáda a inštinkt biologického prežitia.“ (Oswald Kostrba: Vojenské aspekty kapitulace 1938; in: Reportér /Praha/ 1990/19., V.)

Prvá viedenská arbitráž (2.XI.1938) prisúdila Maďarsku pás územia v drvinej väčšine obývanú Maďarmi (10.307 km²). Po tom, ako československo-maďarské jednanie nevedli k výsledku, obe krajiny sa oficiálne obrátili na medzinárodný rozhodcovský súd. Slovensko sa tak zbavilo väčšiny maďarskej minority. Poliacy si vojenskou silou vynútili odovzdanie nárokovaných území v Čechách.

D3. I. Slovenská republika (1939-1945)

Vyhrotenie česko-nemeckého vzťahu, ktorý sa nedá celkom prisúdiť na konto Hitlera, ale svoju neblahú rolu zohrala aj úzkoprsosť vládnucej českej politickej elity. Svojou protinárodnostnou politikou sudetských Nemcov priamo vohnala do osídiel nemeckého diktátora, lebo počnúc r. 1918 premeškala uplatniť oprávnené a medzinárodne garantované práva v praxi. Pred okupáciou Čiech a Moravy, zastrašení Slováci vyhlásili samostatný Slovenský štát (14.III.1939). Hlinkova garda pochodovala ulicami Bratislavy a vyvolávala: Česi peši do Prahy, Židia do Palestíny, Maďari do Ázie!

Hitlerovské Nemecko chcelo z tejto krajiny – z propagandistických pohnútok – urobiť vzorový štát.

Na území Slovenska (38.629 km²) žilo 2,66 miliónov obyvateľov. Z nich 61.000 (2,3%) bolo Maďarov. Žilo tu ešte 88.000 osôb bez slovenského štátneho občianstva, z pomedzi ktorých mohlo byť 14.000 etnických Maďarov. Vzhľadom na to, že Židov vykazovali osve (74.000 osôb), celkový počet Maďarov musel byť podstatne vyšší.

Jediná povolená strana, Hlinkova Slovenská ľudová strana (HSLŠ) držala moc v rukách. Na čele štátu stál rímsko-katolícky kňaz Jozef Tiso (1887-1947), absolvent viedenského Pázmánea (1906-10). Počas prvej svetovej vojny bol vojenským kaplánom (1914-15), potom profesorom teológie na nitrianskom piaristickom gymnáziu (1915-21), neskôr na nitrianskej teológii prednášal morálnu a pastorálnu teológiu (1921-24). Potom pôsobil v Bánovciach ako dekan-plebán (1924-45). Stal sa poslancom československého parlamentu (1925-38), v rokoch 1927-29 bol ministrom športu a zdravotníctva v československej vláde, predsedom slovenskej autonómnej vlády (1938-39). R. 1939 a potom prezidentom protimaďarskej a protizidovskej I. Slovenskej republiky (1939-45). Po druhej svetovej vojne ho popravili ako vojnového zločinca. Bol podpredsedom totalitnej a slovenský národný socializmus hlásajúcej HSLŠ (1930-39), neskôr jej predsedom (1939-45). Napriek svojmu vysokému vzdelaniu považoval za zlúčiteľnú neľudskosť s učením Krista, čím veľmi poškodil nielen kresťanstvo, ale podviedol mnoho jednoduchých ľudí. Na jeho politické názory mal veľký vplyv krajne protimaďarsky ladený antisemita Karl Lueger, viedenský primátor, ktorého spočiatku i Adolf Hitler považoval za svojho učiteľa. Stačí niekoľko citátov od Tisu: „Strana je národ a národ je Strana. Národ cez Stranu hovorí, Strana namiesto národa rozmýšľa... Čo národu škodí, to strana zakazuje a biľaguje... Strana sa nikdy nepomýli, keď vždy a jedine bude mať záujem národa pred očami...“ (Organizačné zvesti HSLŠ 1943, č. 3) V auguste 1939, vo svojej trnavskej reči považoval „za jeden z najmúdrejších krokov našej vlády po 6. októbri, že prijala zásadu jeden Boh, jeden národ, jedna organizácia, jedna strana na Slovensku.“ (Slovák 13.VIII.1939) „Národný socializmus má svoje náboženské základy.“ (Obžalovaný prehovorí, Kalligram, Bratislava 1994, 26.) Čo sa týka židovskej otázky, stačia dva citáty: „Učením katolíckej morálky hlásaná láska k národu sa na Slovensku prejavila aj účinným bojom proti všetkým škodcom slovenského národa. K týmto škodcom oddávna patril Žid, ktorý politicky potláčal a hospodársky vykorisťoval slovenský ľud a usiloval sa o jeho zničenie... Všetko, čo sme podnikli v židovskej otázke, zodpovedá láske k nášmu ľudu.“ (Slovák 7.XII.1941) Po deportáciách vo svojom vychýrenom príhovore v Holíči nasledovne vykrúcal učenie Biblie: „A pýtam sa ja: je to kresťanské, keď sa národ slovenský chce zbaviť svojho večného nepriateľa Žida? Je to kresťanské? Láska k sebe je príkazom božím a tá láska k sebe mi rozkazuje, aby som od seba odstránil všetko to, čo mi škodí, čo mi ohrozuje život. A že Slovákov židovský živel ohrozoval život, myslím, o tom nikoho netreba presvedčovať... Bolo by to vyzeralo ešte horšie, keby sme sa neboli vzchopili včas, keby sme sa neboli od nich očistili. A urobili sme tak podľa príkazu božieho: Slováku, zhoď, zbav sa svojho škodcu! V tomto zmysle robíme a budeme robiť ďalšie poriadky.“ (Slovák 18.VIII.1942) V jeho rodnom dome nedávno otvorili pamätné miesto takému človekovi, o ktorom sa akademik György Ránki vyjadril

dodnes platným spôsobom: „Z Tisa klamná samostatnosť Slovenska zväčša vyhubila všetko, čo sa niekedy učil o Kristovi a humanizme kresťanstva čo sám učil.“

Tisu v r. 1942 prehlásili za vodcu. Polovojenský zbor strany, Hlinkova garda terorizovala obyvateľstvo, ktorého hlavným veliteľom bol prezident. Oficiálnou ideológiou sa stal slovenský národný socializmus a bolo na dennom poriadku prenasledovanie Židov, Maďarov a Rusínov. Nemecká menšina mala privilegované postavenie za cenu jej nacistifikácie. Slovensko sa podieľalo na vojenskom ťažení proti Poľsku (1.IX.1939) rovnako, ako aj na vojne proti Sovietskemu zväzu. Z poľských území anektovali oblasti, ktoré 28. júla 1920 pripojili z Oravy a Spiša k Poľsku (589 km²; 22.XII.1939). Vyhlásili najprísnejšie židovské zákony na svete (9.IX.1941), a následne deportovali svoje židovské obyvateľstvo (1942, 1944; celkove 70.000 osôb).

V auguste 1944 v rámci slovenského vojska sa vytvorila odbojová skupina, ktorá pripravovala slovenské národné povstanie. Vypuklo však nie v plánovanom termíne. Sovieti ho prílišne nepodporovali, veď to odporovalo ich hegemonistickým predstavám, lebo by im nebolo prišlo vhod, aby sa jeden národ sám oslobodil z pod jarma nacizmu. V r. 1945 sa Slovensko znovu stalo súčasťou Československa a každý sa tváril tak, ako keby na Slovensku boli žili len partizáni, nacisti a kolaboranti skoro vôbec. Pred ľudové súdy postavili oveľa viac Maďarov ako Slovákov (medzi odsúdenými bolo 29% Slovákov a 60% Maďarov). Ich vina bola väčšinou len to, že sa tešili, keď ich pripojili späť k Maďarsku.

D4. Naposledy Československo (1945-1992)

Po r. 1945 by bolo ťažké hovoriť o demokracii. Skôr išlo o etnokráciu. Dnes tak často spomínané Benešove dekréty, ktoré boli v rozpore s vtedajšou československou ústavou a preto sú neplatné, posunuli nacistické tiene, ktoré sa zdali byť mŕtve, do budúcnosti. Oproti Nemcom a Maďarom boli zavedené také isté opatrenia, ako ani nie tak dávno voči Židom. Svet však zjavné analógie nechcel vidieť. „Ak ten, kto odsun presadil a previedol, nie je vojnovým zločincem, tak ním iste nebol ani K. H. Frank alebo Rosenberg, a ak odsun nebol zločinom, potom tento pojem nemusí existovať.“ – konštatuje jeden český historik (Kučera, Rudolf: Kapitoly z dějin střední Evropy, Mnichov 1989, 237.). Čo sa stalo s Nemcami a Maďarmi vytkol Benešovi aj Slovák, Anton Kittner, major ČA: „Vydané dekréty narušili ľudskú dôstojnosť a násilne trhajú rodiny, čiže robíme to isté, ako robili fašisti...“ (Slovenské ozveny 1991, č. 19, 7.) Maďarské školy a inštitúcie boli zatvorené, dôchodky boli zrušené, rozhlasové prijímače boli zhabané, Nemcov a Maďarov prepustili. Po maďarsky hovoriaci ľudia boli vystavení rôznym represáliám. Časť Maďarov deportovali do Maďarska (89.660 osôb), inú časť odviezli do Čiech na nútené práce (43.546 osôb, z toho 5422, mladších ako 6 rokov), zbytok chceli odnárodniť za základe tzv. reslovakizácie. 352.038 osôb sa prihlásilo „dobrovoľne“, nechceli byť vysídlení a stratiť zamestnanie. Školy s vyučovacím jazykom maďarským tri roky neexistovali. Ideovým pozadím týchto represálií bola falošná predstava, že Maďari žijúci na Slovensku sú vlastne pomadžarčení Slováci, a týmto spôsobom sa len naprávajú krivdy histórie. Napriek všetkým snahám, sa nepodarilo tento neľudský plán realizovať, i keď počet Maďarov na Slovensku stále klesá (medzi rokmi 1921-91: o 89%). Traumy ešte aj dodnes pôsobia. Posielanie detí do slovenských škôl a zmiešané manželstvá, taktiež migrácia majú svoj podiel na tomto trende.

Pri Bratislave, na pravej strane Dunaja, pri rakúsko-československých hraniciach, v máji a júni 1947 bolo zavraždených deväťdesiat 16-19 ročných mladíkov s maďarským štátnym občianstvom, ktorí sa na konci vojny pokúsili dostať domov, do Maďarska. Našli ich v druhej polovici júla zahrabaných v zákopoch, ktoré boli budované v apríli 1945. Totožnosť vrahov je dodnes zahalená rúškom tajomstva (Janics Kálmán: A hontalanság évei [Roky bez domoviny], Hunnia, Bp. 1989).

Komunisti po druhej svetovej vojne ihned' začali s prípravami na prevzatie moci, ku ktorému došlo vo februári 1948. V Československu sa do väzníc, pracovných táborov a iných nápravno-výchovných zariadení dostalo zhruba 130.000 ľudí, V r. 1951 v českých uránových baniach vykonávalo životu nebezpečných podmienkach otrockú prácu 25-30.000 osôb. V r. 1955 v 230-tich nápravno-výchovných zariadeniach bolo väznených asi 240.000 osôb. Z nich 80% tvorili politickí väzni. Bohatých roľníkov perzekvovali, inteligenciu vysídľovali z miest do dedín. Po krajine sa prehnala vlna procesov. Medzi rokmi 1949 a 1953 súdy v rámci zinscenovaných procesov odsúdili na smrť 233 ľudí. Spomedzi nich 171 rozsudkov vykonali. V tomto počte nie sú zahrnuté smrteľné obete policajnej brutality. Druhý človek KSČ, Rudolf Slánsky a ďalších desať komunistických vodcov židovského pôvodu padli za obeť čistkám. Druhú svetovú vojnu z 52.000 komunistov prežilo 27.000. Z nich 75% sa stalo obeťou brutality komunistického režimu v 50-tich rokoch.

Po prevzatí moci komunistami sa atmosféra uvoľnila čo sa týka národnostného útlaku. Drvivá väčšina reslovakizantov si zachovala svoju maďarskú identitu, ale mnohí zo strachu, sa oficiálne nehlásili k Maďarom. Totiž v československom občianskom preukaze až do obdobia po Nežnej revolúcii bola zaznačená aj národnosť. Tak isto aj v rôznych úradných listinách, či formulároch sa národnosť uvádzala. Aj kádrové oddelenia evidovali národnosť. To dalo možnosť úradom, aby latentným a nedokázateľným spôsobom diskriminovali národnosti.

Najskôr sa budovala ľudová demokracia, so všetkými, všeobecne známymi neduhmi a neľudskosťami, ktoré boli tak charakteristické pre režimy pod sovietskou mocenskou kontrolou. Protimaďarské fobie sa zachovali, aj keď pre sovietske záujmy, tieto sa otvorene neprejavovali.

Básnik Milan Rúfus v r. 1965 videl svoj národ nasledovne: „Že sme ustrnuli vo vývoji kdesi pred päťdesiatimi rokmi, že sme neabsorbovali civilizáciu za okolností normálnych a dôstojných pre národ. Jazyk to na nás vyzrádza, jazyk, ktorý nepozná organického prechodu od svojho rustikálneho štádia k štádiu civilizačnému, mestskému. Náš súčasný mestský jazyk sa hemží bohemizmami. Nikto nás do nich úradne nenúti, preberáme ich pozvoľna a nevyhnutne. Odkiaľ by sme tie slová inak brali. V päťdesiatych rokoch sme aj zárodky toho, čo bolo, s príslovečnou slovenskou honelníckou ochotou rozbili. Je zbytočné sa tu na niekoho vyhovárať. (...) Obrovské a protihistorické úsilie urobiť z Bratislavy centrum národného mýtu vychádza naprázdno. A teraz zasa s vypätím síl budujeme na Slovensku ďalšie veľkomesto, s ktorým to po jazykovej stránke skončí hádam ešte horšie – Košice. O čo sa tu má zachytiť národný jazyk, hmatajúci nové podoby sveta a hľadajúci pre ne pomenovanie? (...) Jazyk nás vyzrádza, jazyk, ktorým hovoríme, každý deň. Počúvajte sa, znie to ako pulz chorého. Čím sme vlastne chorí? Svojou národnou labilitou v nás samých. Prejavuje sa ako čudná ľahostajnosť, nedostatok vedomia súvislostí, kultúrnej tradície, sme ako tabula rasa, na ktorú si môže ktokoľvek čo chce napísať. Veci inde nemysliteľné sú u nás možné. Máme v sebe akúsi bohémsku ľahkomyselnosť – á, voľáko bude, – v každom z nás je kus Oblomova, radi sa vidíme na stupni víťazov za burácajúceho potlesku preberať vavríny, ale drina nepretržitej prípravy nám je cudzia, chýba nám disciplína civilizácie, sme ešte vždy akosi prírodne neviazaní. Sme alergickí na každú poznámku zvonku o sebe, ale sami sme ešte od pľúc nepovedali, kto vlastne sme. Podnik, ktorý sa ešte nerealizoval. A možno sa ani nebude. Naša šťastná ľahkomyselnosť a úplná nezaťaženosť vedomím tradície dáva na to celkom reálne predpoklady.“ (Smutno po sviatku, in: Milan Rúfus: Človek, čas a tvorba, Smena, Bratislava 1968, 74-75.)

Vedúcou silou Pražského jara v r. 1968 zostala komunistická strana. 5. apríla prijala Akčný program, ktorý sľuboval demokratizáciu. 77% obyvateľov Slovenska tento program podporovalo. V máji skoncovali s cenzúrou.

Počas Pražského jara sa v tlači a pred verejnosťou preukázalo, že slovenská spoločnosť sa nevedela celkom zbaviť protimaďarských fóbií. Citujeme z dobovej reportáže, ktorá odznela v maďarskom vysielaní Slovenského rozhlasu: „Na východnom Slovensku bol pomerne klud a napriek menším lokálnym prehatom, tunajší Maďari si zachovali svoju rozvážnosť a doposiaľ neopätovali útoky tých, ktorí provokatívnym spôsobom sa snažia vytvoriť nepriateľské ovzdušie. Zostali sme nemí aj vtedy, keď na tej či onej košickej verejnej manifestácii mládež vyvolávala nesprávne heslá – radili nám ísť za Dunaj – nemôžeme ich viniť, sú mladí, len tých ideových pôvodcov-poradcov, niektorých pedagógov a umelcov odsudzujeme, ktorí medzi rokmi 1945-48 v Košiciach na stránkach reakčného denníka Demokrat zo dňa na deň uverejňovali tieto heslá. Teraz po dvadsiatich rokoch znova vyliezli zo svojich úkrytov, aby vyvolali zmätok, obviňovali tunajších Maďarov za nikdy nespáchané údajné hriechy.

Žiaľ, tieto pre socializmus celkom cudzie heslá, názory už sa ozývajú nielen na ulici, ale aj na podujatiach Matice slovenskej, ako to dokazuje včera večer usporiadané verejné ľudové zhromaždenie Matice slovenskej. (...)

Ústrední predstavitelia Matice slovenskej, na čele s Daňom Okálím, navrhovali scenár absolútneho pozbavenia práv Maďarov.

Pre krátkosť času nemôžem vymenovať tie najnemožnejšie návrhy a predstavy, ktoré odzneli za dobu dlhšiu ako tri hodiny. Ale snáď v telegrafickom štýle predsa sa len odvolám na niekoľko takýchto perspektívnych «opatrení»: Zrušenie maďarských škôl, uzákonenie používania slovenského jazyka, zákaz používania maďarčiny v úradoch, odstránenie maďarských nápisov – kde ešte sú – zredukovanie, zrušenie maďarskej tlače, neslobodno dovoliť, aby pedagóg maďarskej národnosti učil slovenčinu na maďarských školách, ale takýto učiteľ nech nevyučuje ani na slovenských školách. Občan maďarskej národnosti nesmie zastávať funkciu v okresných alebo krajských orgánoch, prípadne v straníckom aparáte, je potrebné vyžadovať od maďarských obyvateľov, aby stopercentne ovládali slovenský jazyk ap.

Najohromujúcejšie je to, že tieto slová odzneli v drvivej väčšine hlavne z úst slovenských pedagógov, stredoškolských a univerzitných profesorov, ktorí sú členmi československej komunistckej strany, ba niektorí aj členmi Ústredného výboru strany. Daniel Okáli vo svojej odpovedi jedným ťmahom vybavil túto otázku, keď doslova povedal: «U nás sa učí veľa afrických študentov, ktorí si za tri mesiace tak osvoja slovenský jazyk, aby úspešne mohli na našich vysokých školách pokračovať v štúdiách. Nie je teda opodstatnené, aby v prípade prijímacích skúšok sme robili hocaký ústupok pre študentov maďarskej národnosti, nech sa naučia dokonale po slovensky.» Že to nie je také jednoduché, to my vieme najlepšie, ktorí po roky s húževnatou, vytrvalou prácou sme si osvojili slovenský jazyk. Ale vedia to aj tí Slováci, ktorí žijú jedno či dve desaťročia na južnom Slovensku, na Maďarmi obývaných územiach a do dnešného dňa sa nenaučili po maďarsky. Ale naskytne sa otázka: načo sa učiť po slovensky, keď podľa návrhu a predstavy viacerých diskutujúcich, aj tak pre náš maďarský pôvod nemôžeme zastávať žiadnu dôležitejšiu funkciu vo verejnom živote?

Ale dost! Z týchto zarážajúcich výstrelkov, protirečení už nebudem viac citovať, už len jedno: Daňo Okáli ani po dvadsiatich rokoch nezaprel sám seba. Jeho nenávisť voči Maďarom sa ani dodnes nezmiernila. Ak od niekoho, tak od neho ako od «vysídľovacieho vládneho komisára» a povereníka vnútra sme mohli právom očakávať, že povie aspoň niekoľko «vysvetľujúcich» či «kajúcnych» slov. Verili sme, že medzičasom uznal nesprávnosť a bezúčelnosť vysídlenia, deportácie, reslovakizácie a iných nezmyselných nariadení, nestalo sa tak. Na jednu náruživú otázku: «Bude ukončená deportácia Maďarov, je možné výmenu obyvateľstva dokončiť po terajších zmenách?» – Dr. Daňo Okáli bez mihnutia oka a bez najmenej výčitky svedomia odpovedal: «Účelné by bolo, keby k tomu došlo.»“ (redaktor József Béres, rozhlasová stanica Bratislava II., 26. VI. 1968, 17,40)

Politické uvoľnenie však tanky Varšavskej zmluvy rozdrtili. V r. 1968 sa zopakovala kapitulácia z r. 1938.

Český historik Andreas, majú na zreteli historické súvislosti, majsterským spôsobom vrhá svetlo na súvislosti: „A krátko po vojne veľká časť národa súhlasila s uchvátením moci komunistami, ktorých program bol natoľko príbuzný s nedávno prežitým národným socializmom. (...) Zo sociálnych demokratov sa stali komunisti (...), z mnohých bývalých vlastencov kolaboranti a z avantgardných umelcov prostitúti. Ostatní prijali heslo «hlavou múr neprerazíš» a národ sa oddal ľži a súťaži v klamaní. Štátnym a národným náboženstvom sa stal ateizmus.

Príliš lacným pokusom vymaniť sa z absurdít boľševizmu bez pokánia bolo Pražské jaro 1968. ... z národnej scény sa začali vytrácať skalní a objavili sa «komunisti s ľudskou tvárou». (...) Päťdesiate roky, roky vraždenia a ničenia všetkého, bolo podľa nich nedorozumením alebo «dobou prehmatov» v ináč skvelej histórii národa s «hlbokými demokratickými tradíciami». Československo bolo pupkom sveta a jeho socializmus vzorom pre Európu. (...)

Obsadenie krajiny Červenou armádou bolo v roku 1968 všeobecne považované za národnú tragédiu, avšak jednalo sa len o znovupotvrdenie zániku samostatnosti, ktorý sa odohral už v roku 1939. V skutočnosti táto udalosť bola aktom vyššej spravodlivosti, dávajúci národu šancu skutočnej obrody cez úplnejšie poznanie chýb a hriechov národa, podstaty socializmu, podnet k revízii ponímania zmyslu dejín a apel k statočnému odporu proti vnútenému poriadku. Tragédiou nebolo obsadenie krajiny, ale ochota, s akou sa po všeobecnom odpore väčšina národa znovu rýchle podriadila reštaurácii komunizmu.“ (Kučera, Rudolf: Kapitoly z dejín Střední Evropy, Mníchov 1989, 242-44.)

Pretože nedošlo k vážnemu odporu, nacionalista a komunista Gustáv Husák (1913-1991; právnik, generálny tajomník KSS /1968-69/, potom KSČ /1971-87/, prezident ČSSR /1975-90/) sa dostal na čelo neostalinistického štátu, ktorého sa nedotkla ani Gorbačovova perestrojka.

Nasledovali dve desaťročia stagnácie. 250-300.000 ľudu muselo opustiť svoje zamestnanie. 130-140.000 občanov emigrovalo. Nemecký spisovateľ a filozof Heinrich Böll hovoril o Československu ako o kultúrnom cintoríne (1972). Len koniec roka 1989 znamenal zmenu, keď Nežná revolúcia dala bodku za neslávnu totalitnú minulosťou.

D41. Asymetrický model

Verejná správa Slovenska v rámci Československa sa po druhej svetovej vojne vyvíjala zaujímavým spôsobom. Vznikla Slovenská národná rada (SNR), ktorá vlastne slúžila ako parlament. Zbor povereníkov (ZP) bol národným orgánom vládnej a výkonnej moci spolu s SNR. Naproti tomu v Čechách tieto orgány nevznikli. Presnejšie, Českú národnú radu na nátlak soviетov ešte v r. 1945 rozpustili, pretože na konci vojny stála na čele protinacistického Pražského povstania a nebola pod vplyvom komunistov. V Prahe vznikli ústredné orgány štátnej moci. Československá vláda a národné zhromaždenie. SNR a ZP časom boli degradované prakticky na výkonné úrady československej vlády. Poslednú z nich v r. 1960 rozpustili a jeho kompetencie prešli na SNR. Česko-slovenské vzťahy – podľa oficiálneho názoru – mala vyriešiť industrializácia Slovenska.

Túto anomáliu šikovne využil Gustáv Husák v r. 1968, a za slovenské národné ambície skryl sovietske mocenské aspirácie. Česi chceli demokraciu, Slováci federáciu. Teda zaštitenie národných aspirácií.

27. októbra 1968 – v predvečer päťdesiateho výročia vzniku ČSR – parlament prijal zákon o československej federácii, ktorý vstúpi v platnosť 1. januára 1969. Avšak poslanci nehlasovali o pôvodne prijatom a udobrenom, ale o podstatne pozmenenom návrhu, pričom o tom ich nikto neinformoval. Prijatý zákon bol teda neplatný, veď poslanci boli podvedení.

Veď podľa práva, ak je niekto úmyselne uvedený do omylu a vykoná právny úkon bez toho, aby o tom vedel, je tento neplatný (László Zsilka: Alkotmányhamisítás 1968-ban [Falšovanie ústavy v r. 1968] 23. a 30.I.1994., 5.). Podľa neho, na čele republiky stojí prezident s ministerským predsedom a vládou, s ministerstvami. V Čechách vládne. Česká národní rada (ČNR) s českou vládou, na Slovensku SNR a vláda Slovenskej socialistickej republiky. Toto boli iba formálne inštitúcie, veď do konca r. 1989 vedenie krajiny bolo v rukách komunistov. Toto štátoprávne usporiadanie bolo platné až do rozdelenia Československa.

Diskusia o štátoprávnom usporiadaní sa začala v r. 1991 a vyvolala značné vlnobitie. Iniciátorom bol premiér Vladimír Mečiar. Poslanec Vladimír Čečetka (VPN) na jednej tlačovej besede poznamenal, poukazujúc na rôzne federatívne, konfederatívne a iné, množiace sa predstavy: „Pri štátoprávných úpravách neexistuje Kámasútra, aby sme skúšali, v akej polohe bude lepšie.“ (10.II.1991)

D5. Rozchod

Po zmenách koncom roka 1989 bolo stále jasnejšie postrehnuteľné, že Československo zanikne. Zahraničná sila ho už nepodporovala. Francúzsko a Anglicko po r. 1945 sa vzdalo záujmu o toto územie, na ktorom len Sovietsky zväz udržoval v ideologickej mrazničke status quo. Po jeho zoslabení, resp. zmiznutí z mapy, došlo k rozdeleniu tejto krajiny, ktorá nemala takmer žiadne historické tradície. Česi sa chceli za každú cenu stať súčasťou Európy, a vtedajšia slovenská politická garnitúra, na čele s vychýreným Vladimírom Mečiarom, chcela čo najviac vytĺcť z danej situácie. Vydierala českú stranu. Stále sa kaziace slovensko-maďarské vzťahy boli taktiež záťažou českého politického života a týchto ťažkostí sa chcela čo najskôr zbaviť. Tak sa 1. januára 1993 na mape objavil nový útvar: Slovenská republika.

Matica slovenská sa znovu stala jedným z hlavných semeníšť protimaďarských snažení a spolu so Slovenskou národnou stranou i s niekoľkými inými zoskupeniami. Jozef Markuš, predseda Matica napríklad vyhlásil: „Kto je optimista, nech sa učí po slovensky, kto je pesimista, nech sa učí po maďarsky, kto je realista, nech kupuje zbrane!“ (1990.X.4.) Docent prešovskej filozofickej fakulty Dr. Juraj Furdík vo svojej výzve pod názvom Anti-Matica vyjadril najostrejšie svoje zásadné stanovisko voči MS: „Veľmi dobre poznám peripetie vzájomných vzťahov týchto národov [rozumej: slovenského, maďarského, českého a nemeckého] a ich kultúr. Nikdy som ich však nechápal ako vzťah ohňa a vody, ako niečo navzájom sa vylučujúceho.“

„Obviňujem vedenie Matice slovenskej, že urobilo z Matice semenisko národnostnej neznášanlivosti. ..., že sa dalo do služieb pokútnych politických krikľúňov, ktorí popierajú elementárne základy demokratického spolužitia občanov jednej vlasti. ...je ochotné zneužívať slovenčinu ako bič na iných. ...«upevňuje» ich [rozumej: Slovákov] národné povedomie šírením nenávisť. ...,že ...začalo politizovať tým najnešťastnejším možným spôsobom – vyvolávaním nízkych vášní, nastoľovaním pseudoprotiblenov..., že rozniecovaním nevraživosti voči všetkým susedným národom prispieva k izolácii Slovákov od všetkých susedných národov v strednej Európe. ..., že nás zavliekla do stavu keď sa každý z nás bude musieť pred príslušníkmi ktorejkoľvek civilizovanej krajiny sveta hanbiť, že je Slovákom, alebo dokonca pred nimi poprieť príslušnosť k slovenskému národu. ...že premenilo Maticu slovenskú na **protislovenskú, protinárodnú a protikultúrnu organizáciu**. (...) Táto tzv. Matica slovenská nie je organizáciou, v ktorej by mala pracovať moderná slovenská národne uvedomelá inteligencia. (...) Dávam na uváženie každému, ...aby si svoj vzťah k dnešnej tzv. Matici slovenskej opätovne premyslel a pouvažoval o tom, či takáto organizácia je v súčasnosti na Slovensku naozaj potrebná.“ (Kultúrny život /Bratislava/ 1990/30. č, 16.) Žiaľ jeho smelá výzva zostala bez odozvy. I keď v ďalšom politický význam Matice zoslabol, s pomocou dotácie štátu pracuje ďalej a jeho vedenie sa nič nenaučilo zo Svätého písma, ba ani zo svojej minulosti.

Vzťah oboch častí federácie sa po r. 1989 stal prvoradou vnútropolitickou otázkou. Publicista Boris F. Lazar situáciu videl nasledovne: Otázka, „či chápeme Česko-Slovensko ako svoju vlasť – teda niečo vlastné, čoho sa nemôžeme zriecť bez toho, že by sme sa zriekli sami seba. Ak naša odpoveď nie je jednoznačne «áno», potom je secesia Česko-Slovenského štátu iba otázkou času. V tom prípade majú pravdu tí Česi, ktorí chcú urobiť túto secesiu čím skôr. Predlžovať agóniu ČSFR kvôli zahraničiu vyhovuje politickému kalkulu slovenskému, avšak českému nie. Pri «ceste do Európy» nevládne medzi Čechmi a Slovákmi symetria. Česká cesta rozhodne nevedie cez Slovensko, ale Slovensko v nijakom prípade nepreskočí do Európy cez Čechy a cez Maďarsko. (...) Argumentovať proti nacionalistom hrozbou vyčlenenia z Európy, preto, že sa nenájde ani jeden-jediný západoeurópsky štát, ktorý by našu separáciu od Čechov schvaľoval, nepovažujem ani za etické, ani za rozumné. Táto argumentácia nám totiž spolunažívanie opäť iba vnucuje a s pojmom národa sa opäť narába iba ako s objektom a nie ako so subjektom. (...) Paradoxným dôsledkom slovenského nacionalizmu je skutočnosť, že sa manévrovací priestor pre slovenskú politiku nerozšíril, ale zúžil. Osud Slovenska je dnes v českých rukách viac než kedykoľvek predtým. Česi rozhodujú o tom, či ostane republika zachovaná, a nie Slováci. Česká vláda a prezident majú možnosť postaviť slovenskú politiku pred rozhodnutie, buď ustúpiť na celej čiare a stratiť tvár – alebo Slovenský štát, so všetkými dôsledkami, ktoré z toho vyplývajú. Posledné, čo si politik môže dovoliť, je vmanévrovať sa do situácie, keď sa musí rozhodovať medzi dvoma zlými alternatívami. (...) Na Slovensku sa črtá hrozivá politická situácia, keby nebolo možné vytvoriť vládu bez účasti nacionalistov, alebo komunistov. Oboje znamená politickú nestabilitu.“ (Boris F. Lazar: O slovenskom nacionalizme, Európe a iných radoostiach, Literárny Týždenník č. 49/1990.XII.7., 13.)

Podľa reprezentatívneho výskumu verejnej mienky v októbri 1990, občania mali nasledujúci názor na túto otázku:

Štátoprávne usporiadanie česko-slovenských vzťahov:		
Názor:	Česká republika	Slovenská republika
Nejaká forma federácie	81,8	75,2
Konfederácia	6,7	9,7
Dva samostatné štáty	5,3	9,6

(Kipke-Vodička: Rozloučení s Československem, 1993; 51.)

Podľa výskum z januára 1992, 76% obyvateľov Slovenska považovalo za výhodné udržať spoločný štát. 18% bolo opačného názoru (Kipke 132.). Premiér Mečiar sľuboval o tejto otázke referendum. Ale slovo nedodrжал. Podľa výskumu z marca 1993, 50% obyvateľov Slovenska by v prípade referenda hlasovalo proti secesii, za rozchod 29%. (13% by sa nebolo zúčastnilo hlasovania a 8% nemalo názor na túto otázku Kipke-Vodička 134.).

D6. Slovenská republika (1993-)

Po zmene pomerov, aj Slovensko sa pustilo do neľahkého budovania demokracie. Na niekdajšie slobodné voľby sa už skoro nikto nepamätal, veď tie sa uskutočnili pred rokom 1938. Prešlo od vtedy šesťdesiat rokov. V r. 1938, po jednostrannom vyhlásení autonómie, bolo potrebné zvoliť poslancov slovenského snemu. Ale vtedy už nemôžeme hovoriť o slobodných voľbách, lebo HSĽS zostavila jednotnú kandidátku, na ktorú bolo možné hlasovať. Počas trvania vojnovnej Slovenskej republiky (1939-45) sa voľby nekonali. Po druhej svetovej vojne však sa uplatnila Benešova koncepcia obmedzenej demokracie. Bolo možné hlasovať len na kandidátku Národného frontu, na ktorej boli kandidáti povolených strán. Na Slovensku KSS a DS. Neskôr povolili účasť ešte dvom stranám (Strana slobody /SS/ a Strana práce /SP/), ale tieto nemali žiadnu šancu. Ani preto nemôžeme hovoriť o demokratických voľbách, lebo Nemci a Maďari stratili občianstvo a tak sa volieb zúčastniť

nemohli. Vtedy síce vyhrala DS (62%), ale komunisti postupne dostali pod svoju kontrolu politický život, a po prevzatí moci (1948) dali bodku za hocakou možnosťou demokratického vývoja. Československo sa dostalo do mocenského vplyvu Sovietskeho zväzu a tým aj do „sibírskej mrazničky“. V r. 1968 sa zdalo, že bude možnosť slobodne voliť, ale sovietska invázia brutálne zmarila všetky nádeje.

Právny nástupca SS a DP, a Strana slovenskej obrody aj po r. 1948 mohla s mnohými obmedzeniami pôsobiť – mala predpísaný maximálny počet členov, obe mohli mať niekoľkotisíc členov –, v skutočnosti nemala žiadnu politickú váhu. Jej úlohou bolo demonštrovať, že Československo má pluralitný politický systém.

Keď došlo k rozpadu sovietskeho impéria a k Nežnej revolúcii (1989.XI.), vznikla nová situácia, na ktorú nebol nikto popravený, ved' podľa všeobecnej mienky, zrútenie sovietskej moci bolo v nedohľadne.

Komunisti spočiatku nepochopili, že ich éra sa skončila. Do určitej doby sa bránili, ale nakoniec museli odovzdať moc dočasnej vláde, ktorá do prvých slobodných volieb riadila chod štátu.

V ďalšom sa pozrieme na výsledky slovenských volieb:

Volebné výsledky na Slovensku (%)					
Strana	Československo		Slovenská republika		
Rok	1990	1992	1994	1998	2002
Účasť	95,4	84,2	75,7	84,2	70,1
HZDS	-	37,3	35,0	27,0	19,5
VPN	29,3	-	-	-	-
SDK	-	-	-	26,3	-
SDKU	-	-	-	-	15,1
KDH	19,2	8,9	10,1	(SDK)	8,3
SDL	(KSS)	14,7	(SV) 10,4	14,7	1,4
SMER	-	-	-	-	13,5
SNS	13,8	7,9	5,4	9,1	(7,0)
KSS	13,3	-	2,7	2,3	6,3
SMK-MKP	(8,7)	(7,4; MOS: 2,4)	(10,2)	9,1	11,2
DU	-	-	8,6	(SDK)	-
SOP	-	-	-	8,0	-
ANO	-	-	-	-	8,0
ZRS	-	-	7,3	1,3	0,5
DS	4,4	3,3	3,4	(SDK)	-
SZS	3,5	2,1	(SV)	(SDK)	1,0

V tabuľke v zátvorke figuruje koalícia v ktorej sa daný politický subjekt zúčastnil volieb. Ich parciálne výsledky samozrejme nie sú kvantifikovateľné. Hrubou kurzívou sme vyznačili strany, ktoré po voľbách vytvorili vládnu koalíciu.

K prvým dvom slobodným voľbám došlo ešte v Československu. V r. 1990, resp. v r. 1992 ukazujú výsledky volieb do Slovenskej národnej rady, neskôr do Národnej rady Slovenskej republiky.

Začiatkom r. 1994 koalícia HZDS a SNS padla, takže v období do ďalších volieb vládla koalícia SDE, DÚ a KDH (marec-december 1994).

V tabuľke figurujúce strany môžeme charakterizovať nasledovne:

ANO – Aliancia nového občana, je stranou Pavla Ruska. Bola založená pred voľbami v r. 2002.

DS – Demokratická strana je právnym nástupcom niekdajšej Demokratickej strany.

DU – Demokratická Únia; vytvorili ju vystúpivší nespokojenci z HZDS a zo SNS.

HZDS – Hnutie za demokratické Slovensko je stranou Vladimíra Mečiara, ktorá vznikla v r. 1991, keď vystúpili z VPN.

KDH – Kresťansko demokratické hnutie; katolícka konzervatívna, skryte nacionalistická strana. Otec zakladateľa, právnika Jána Čarnogurského bol počas vojnového Slovenského štátu poslancom a verejným činiteľom. Svoju ľudácku minulosť nikdy nepopieral a jeho syn sa nedištancoval od neľudských výrokov svojho otca po r. 1989. Pavol Čarnogurský sa vyjadril, že Židov bolo potrebné vydať Hitlerovi, lebo boli priateľmi Maďarov.

KSS – Komunistická strana Slovenska; z tejto totalitnej strany vznikla SDL po r. 1990. Akonáhle SDL ako člen koalíciej vlády neuspokojil očakávania svojich voličov v sociálnej sfére, SMER sa posilnil a dostal sa do parlamentu. KSS je pokračovateľkou totalitnej komunistickej strany po každej stránke.

SDK – Slovenská demokratická koalícia – vytvorilo ju 5 strán v lete 1997 (DS, DU, KDH, sociálni demokrati a SZS). Ako volebná strana dobre poslúžila svojmu účelu, ale potom sa rozpadla.

SDKÚ – Slovenská demokratická a kresťanská Únia; z SDK ju vytvoril Mikuláš Dzurinda, po tom, čo sa mu nepodarilo stať predsedom KDH (2000). KDH si zachovalo nezávislosť po vystúpení nespokojencov. S touto stranou sa zlúčila DÚ (2000). Stále viac sa začína podobať na stranu jedného muža.

SDL – Strana demokratickej ľavice; v r. 1990 sa ešte volieb zúčastnila ako KSS, z nej sa vyprofilovala po voľbách (preto v zátvorke figuruje pod hlavičkou KSS). V podstate je nástupcom totalitnej a nacionalistickej komunistickej strany. V r. 1994 išla do volieb v koalícii s názvom Spoločná voľba (SV) so sociálnymi demokratmi, s hnutím poľnohospodárov a zelenými (SZS). Jej volebný tábor sa neskôr preorientoval na SMER a na KSS.

SMER – (1999-), strana jedného muža, ktorú založil Róbert Fico, ktorý politizoval predtým v rámci SDL. Jej program je ťažko čitateľný.

SMK-MKP – Strana maďarskej koalície; vznikla pred voľbami v r. 1998, zlúčením troch maďarských strán (Együttélés-Spolužitie a MKDH – Maďarské kresťansko-demokratické hnutie), ktoré predtým sa volieb zúčastňovali v koalícii (1994), s výnimkou MOS (Maďarská občianska strana), ktorá v r. 1990 išla spolu s VPN, potom sa pokúšala samostatne dostať do parlamentu (1992).

SNS – Slovenská národná strana; táto extrémna a nacionalistická strana sa po posledných voľbách rozštiepila, takže volieb sa zúčastnili dve národné strany. Do parlamentu sa nedostali, lebo nedosiahli potrebných 5%. Spolu však ich preferencie ukazujú, že extrémnemu nacionalizmu na Slovensku ešte neodzvoni.

SOP – Strana občianskeho porozumenia založená v r. 1998 Rudolfom Schusterom, vtedy primátorom Košíc, ktorý bol predtým komunistickým funkcionárom a neskôr prezidentom (1998-2004). Program mala politicky dosť ťažko čitateľný. Pretože išlo o stranu jedného muža, potom čo sa jej predseda stal prezidentom, strana zanikla.

SV – Spoločná voľba; volebná koalícia strán (SDL, sociálni demokrati, SZS).

SZS – Strana zelených na Slovensku

VPN – Verejnosť proti násiliu vznikla hneď v období nežnej revolúcie. Keď v Prahe vzniklo Občanské fórum, na Slovensku – s výnimkou Košíc – vytvárala táto organizácia svoje pobočky. Aj toto predznamenovalo, že rozdelenie Československa nedá na seba dlho čakať.

ZRS – Združenie robotníkov Slovenska založil robotník Ľubomír Lipták, ktorý vystúpil s SDL. Mal nejasné a naivné politické ciele. Potom, čo vstúpil do vládnej koalície s HZDS, Mečiar podľa svojich predstáv manipuloval s ich poslancami a lídrami, takže nakoniec sa dostala celkom na perifériu politiky.

Ak jednotlivé strany posudzujeme podľa programu, resp. politizovania, môžeme ich zdeliť do nasledujúcich kategórií (%):

		Československo		Slovenská republika			
Strana	Rok	1990	1992	1994	1998	2002	Priemer
Ľavicová		13,3	14,7	20,4	26,3	21,7	19,3
Pravicová		52,9	12,2	22,1	26,3	31,4	29,0
Populistická		-	37,3	35,0	27,0	33,0	33,1
Jednej osoby		-	37,3	35,0	35,0	41,0	37,1
Nacionalistická		46,6	54,1	59,1	(45,1)	49,7	50,9

Pravicové strany: SDĽ, KSS, ZRS, SMER

Ľavicové strany: SDK, SDKÚ, KDH, DS, VPN

Populistické strany: HZDS, SMER

Strany jednej osoby: HZDS, SMER, ANO – SDKÚ sa v poslednej dobe začína vyprofilovať ako strana jedného muža, a to premiéra Dzurindu (v tabuľke sme ju však zatiaľ nezahrnuli do tejto kategórie)

Nacionalistické strany: HZDS, KDH, SDĽ, SMER, KSS, DU, SNS

Súčet percent za jednotlivé roky samozrejme presahuje 100%, veď jedna strana figuruje aj vo viacerých kategóriách. V prípade nacionalistických strán v r. 1998 je 36,1%, ale KDH sa volieb zúčastnilo v koalícii, takže sme kalkulovali s 9%-ným ziskom tejto strany, čo sme pripočítali k výsledku týchto strán. Výsledky maďarských strán, resp. SMK sme nebrali v úvahu, lebo sme sledovali správanie sa slovenského voliča, aj keď nie celkom v nezanedbateľnej miere, aj Maďari dávali hlas slovenským stranám a malá časť Slovákov dala hlas maďarským politickým subjektom.

Z výsledkov môžeme vyvodiť, že jedna pätina slovenskej spoločnosti je ľavicového zamerania a 30% pravicového. Pravicové zmýšľania sa mierne posilňuje, a naopak, ľavicové sa znižuje.

Populistická politika má odozvu medzi jednou tretinou Slovákov. O niečo viac sympatizuje so stranami jedného muža, čo znamená, paternalistické zmýšľanie, ktoré sa domnieva, že „múdry a dobrý vodca všetky za nás vyrieši“, je ešte silné. Stanislav Novák, bývalý minister práce a sociálnych vecí sa o tomto vyjadril nasledovne: „Jedno z mojich najväčších sklamaní je, že som zistil, že náš národ nie je pripravený svojou kultúrnou výškou na to, aby sa sám riadil, aby sám rozhodoval o svojej budúcnosti.“ (Marta Ďurovská: Komu to osoží?; Národná Obroda 1990.X.31., 3.)

Slovenské historické vedomie sa koncentruje okolo niekoľkých osobností. Pribinu môžeme vidieť na 20-korunáčke, i keď snáď Svätopluk je častejšie spomínaný. Cyril a Metód je na päťdesiatkorunáčke. Mýtizovaný Juraj Jánošík: tiež žije ďalej: „bohatým brával a chudobným dával“. Druhým „svätcom“ je Ľudovít Štúr. Jeho portrét zdobí päťstokorunáčku. Generál Milan Rastislav Štefánik sa po návrate domov stal obeťou leteckého nešťastia (1919). Jeho portrét vidíme na päťtisíckorunačke. Prelátovi Andrejovi Hlinkovi sa ušla len tisíckorunačka. Osoba Jozefa Tisu spoločnosť už rozdeľuje. Verejne sa k nemu hlási len SNS, ale nejednoznačne aj priaznivci KDH a Matice slovenskej. O nich sme sa už zmienili. V období po druhej svetovej vojne bol najpopulárnejším politikom zaručene komunist Alexander Dubček (1921-1992), vedúca osobnosť Pražskej jari, veď stál na čele KSČ. Jeho ľudské a odborné kvality – napriek všetkej dobromyseľnej snahe – z neho neurobili jednoznačne pozitívneho hrdinu. Po sovietskej invázii sa podriadiť násiliu

a zúčastnil sa likvidácie všetkých vymožeností, ktoré mohli dať pozitívnu perspektívu vývoja v krajine. Samozrejme ani s ostatnými by nebol mohol prekrižiť sovietske hegemonistické snahy, ale bol by mohol svojim nekompromisným jednaním dať vývoju slovenského historického vedomia svetlý príklad. Jeho tragický skon dal bodku za protirečivým životom. Zomrel následkom autohavárie, v ktorej – podľa opodstatnených domnienok – mal podiel Vladimír Mečiar.

Po zmene režimu sa stal najpopulárnejším človekom Vladimír Mečiar. Na jeho politické mítingy prichádzali aj staré babky z najvzdialenejších kútov, aby ho mohli vidieť. V tlači sa objavila fotografia, kde mu jeden muž v stredných rokoch chce pobozkať ruku. Svojou vydieračskou politikou dosiahol rozdelenie krajiny, napriek tomu, že väčšina Slovákov si nepriala samostatný štát. Antidemokratické metódy vládnutia, ba ani únos syna prezidenta Michala Kováča nepoškodili jeho popularite. To naznačuje, aj to, že síce s miernym poklesom hlasov, ale z piatich volieb na Slovensku po r. 1989, štyri vyhral. V r. 1998 práve preto bola taká vysoká účasť voličov vo voľbách, lebo každý cítil, že s obdobím mečiarizmu treba skoncovať. Následný vývoj ukázal, že demokracia na Slovensku je ešte slabá, veď tohto človeka sa nepodarilo dostať dodnes pred súd. V tomto hral roľu aj to, že nacionalisticky orientované strany Mečiara považujú za otca slovenskej štátnosti a tak ho vyhlasujú za nedotknuteľného.

Nacionalistické zmýšľanie spojené s protimaďarskou orientáciou je stálym sprevádzajúcim javom slovenskej spoločnosti. Takéto heslá, ako sme poukázali, Majú u polovice populácie pozitívnu odozvu. To môžeme dokumentovať tak citátmi z tlače, ako aj z historiografie. V období prijímania jazykového zákona napísal jeden publicista dodnes platnú myšlienku: „Zásadný problém slovenského nacionalizmu spočíva v tom, že sa stal súčasťou politického programu doslova všetkých politických zoskupení. Otázka, «viac, či menej», je nepodstatná. Podstatná je však tá skutočnosť, že sa na Slovensku neozval ani jeden-jediný hlas proti návrhu zákona o slovenskom jazyku, ktorý má jasne diskriminačný charakter voči Čechom, Maďarom a všetkým ostatným menšinám na Slovensku.” (Boris F. Lazar: O slovenskom nacionalizme, Európe a iných radostiach, Literárny Týždenník 49/1990.XII.7., 13.)

Od r. 1998 je vo vládnej koalícii aj SMK. Bolo to výsledkom vážneho medzinárodného tlaku. Síce svojou zmierlivou, ba až oportunistickou politikou sa slovensko-maďarské vzťahy ukludnili (podľa výskumu verejnej mienky, v septembri 2003, len 2,6%-a obyvateľov Slovenska znepokojujú tieto vzťahy – Új Szó 2.X.2003), ale svojím politizovaním dostala maďarskú komunitu na Slovensku do krízy a mala neblahý vplyv aj na asimiláciu. Väčšinu populácie zaujíma predovšetkým hospodárska a sociálna situácia (38,5%). 86,9%-a obyvateľov je rozčarovaná s momentálnej politickej a spoločenskej situácie (tamže).

E1. Podmienky a možnosti spolužitia

Podmienky slovensko-maďarského spolužitia sú v rámci historických súvislostí dané. Obidva národy žijú čiastočne v susedstve, ba veď a seba a tak budú žiť aj naďalej, ak nedôjde k nejakej nepredvídateľnej katastrofe. Teda ich podmienky na Slovensku je žiadúce v prehľadnej podobe usporiadať legislatívnou cestou. Ako sa čitateľ mohol presvedčiť, medzi Slovákami a Maďarmi v histórii nedošlo ku konfliktom vo vážnej, či tragickej miere. Nezhody by sa dali riešiť s troškou dobrej vôle a s empatiou, a dá sa povedať: s rytierskosťou. Prekážkou v ceste je však, že Slováci a Maďari hodnotia rozličným spôsobom svoju históriu, ktorá sa dodnes v mnohých bodoch prelína.

Historickými deformáciami by sa mali zaoberať slovenskí historici a publicisti. Podľa historika Ladislava Kováča, „Profesionálna slovenská historiografia existuje iba od roku 1918. V medzivojnovom období však historický výskum nevyústil do významnejšej syntézy...” Medzi rokmi 1939 a 1945 „nevzniklo nijaké významnejšie historické dielo,

vytvorila sa však celá sústava idealizovaného, neoromantického a mýtického pohľadu na slovenskú minulosť.“ Po r. 1945 došlo k dvom pokusom o vedeckú syntézu slovenských dejín, ale na nich sa podpísala doba, v ktorej vznikli. Dejiny Slovenska vyšli v šiestich zväzkoch. „V slovenskej historickej literatúre v súčasnosti chýbajú odborne fundované a pre širšiu verejnosť určené dejiny Slovenska.“ (Ladislav Kováč: Dejiny Slovenska, Praha, 1998; 8-10.) Situácia sa odvtedy pramálo zmenila. Mýty žijú ďalej.

Ak chceme hodnotiť situáciu Maďarov na Slovensku, musíme sa pozrieť podrobne na údaje migrácie populácie predošlého desaťročia.

Oficiálne štatistické údaje sú nasledovné:

Rok	Maďari			Rast	Rast (%)	
	Materinský jazyk	Národnosť	%		Maďari	Slováci
1989		577.614	10,92	1159	2,0	4,5
1990		578.408	10,89	794	1,4	4,5
1991*	608.221	567.296	10,76	-11.112	-19,6	-15,6**
1991		567.893	10,72	597	1,1	3,6
1992		568.218	10,69	325	0,6	3,6
1993		568.545	10,65	327	0,6	4,7
1994		568.714	10,62	169	0,3	3,6
1995		568.368	10,59	-346	-0,6	2,1
1996		568.444	10,57	76	0,1	1,9
1997		568.291	10,55	-153	-0,3	1,4
1998		567.756	10,53	-535	-0,9	0,9
1999		566.962	10,50	-827	-1,5	0,7
2000		565.929	10,48	-1.033	-1,8	0,5
2001*	572.929	520.528	9,68	-45.401	-8,7	-1,8

(Štatistická ročenka Slovenskej republiky, Bratislava 1993; 1994; 1996; 2002)

* Sčítania ľudu (3.III.1991; 26.V.2001). V ostatných rokoch v figurujú údaje platné na konci decembra. V r. 2001 celkom 232.807 (4,3%) osôb priznalo odlišný materinský jazyk ako národnosť.

** V. r. 1991 po prvý krát figurujú Rómovia medzi sčítacími údajmi (108.705 osôb). Celková populácia krajiny klesla o 36.376 osôb od konca r. 1990 do sčítania v r. 1991 (za dva mesiace). Štatistické zníženie počtu Slovákov spôsobil práve tento jav (86.797). Počet Rómov, ktorí znížili počet Maďarov v r. 1991 odhadujú na 5-7.000 osôb, v r. 2001 na 4-6000.

Zo štatisticky vykázaných Maďarov za desať rokov (1991-2001), 48,9% sa poslovenčilo, 10,6% sa prihlásilo za Rómov a 23,4% sa dá pripísať na vrub intolerantnej menšinovej politiky väčšiny (Új Szó – Gondolat /príloha / 4.IV.2003).

Zatiaľ ani jedna slovenská vláda nemala v programe rozbor a návrh riešenia, aby nedochádzalo k poklesu počtu Maďarov napriek tomu, že SMK od r. 1998 koalíčným partnerom všetkých vlád.

Slovenská republika sa musí vysporiadať s tým faktom, že medzi Maďarmi so slovenským štátnym občianstvom je najväčšou traumou diskriminácia po druhej svetovej vojne, keď ich len kvôli materinskému jazyku pozbavili všetkých ľudských práv a v mnohých prípadoch aj ľudskej dôstojnosti. Toto by bolo aspoň na úrovni gesta potrebné riešiť. Slovenský parlament požiadal o prepáčenie Nemcov (20.XII.1990) a Židov (12.II.1991) za na nich páchané neľudskosti. Morálnou povinnosťou by bolo toto gesto urobiť aj voči svojim maďarským občanom už aj preto, lebo Nemcov po r. 1945 šikanovali na základe tých istých právnych noriem, ako Maďarov. Bolo by potrebné odškodniť aj do Čiech deportovaných Maďarov so slovenským štátnym občianstvom. Združenie obetí deportácií a ich potomkov so

sídlom v Košiciach urguje aj na medzinárodných fórach, aby v zime r. 1946/47 protiprávne odvlečených 41.000 Maďarov na nútené práce právnou cestou odškodnili. S malým úspechom. „Podľa Árpáda Duka Zólyomiho [SMK], jednotlivé vládne strany momentálnej vládnej koalície na začiatku jej vzniku prejavili určitú ochotu o riešenie otázok súvisiacich s obdobím bezprávia po druhej svetovej vojne, ale tieto prejavy mali krátku životnosť. (...) Bolo by potrebné prijať také parlamentné uznesenie, ktoré by odsúdilo obdobie bezprávia. Avšak aj tie slovenské parlamentné sily, ktorým sa hovorí demokratické, prejavujú absolútny odpor k tejto otázke – prehlásil Árpád Duka Zólyomi ktorý nevidí ani šancu na to, aby iniciatíva SMK mohla byť úspešná v hocakej otázke, ktorá s touto témou súvisí.“ (Új Szó /Bratislava/ 22.IX.2003) Poslanec Miklós Duray, výkonný podpredseda SMK tiež nevidí možnosť na to, aby boli tieto krivdy usporiadané: „Čo sme si medzi rokmi 1945 a 1948 vytrpeli, to sa nedá odčiniť. Žiaľ to vyzerá tak, že legislatíva a vláda rozmýšľa o každom odškodnení takto. (...) Nasledujúce skupiny nie je možné odškodniť: tie, ktoré medzi rokmi 1945 a 1948 odvliekli na nútené práce do Čiech na miesto sudetských Nemcov a tie ktoré v rámci [vynútenej československo-maďarskej] výmeny obyvateľstva utrpeli nejakú ujmu a materiálne škody; tie, ktoré po r. 1945 vyhnaní z rodnej zeme; tie, ktoré ožobračila zmluva podpísaná medzi Československom a Maďarskou ľudovou republikou na Štrbskom plese. Tieto skupiny podľa slovenského právneho poriadku nie je možné odškodniť, a ich je viac, ako tých, ktorým sa stala krivda po r. 1948.“ (Új Szó 11.X.2003, 5.)

Spisovateľ Vladimír Mináč v tejto veci zaujal jasné stanovisko a musíme mu poďakovať za jeho gesto: „My tiež máme svoju vinu. Pamätám sa na niekoľko vlŕn protimaďarskej nenávisťi, najmä na tú povojnovú, keď sme sa sústredili bez rozdielu politickej príslušnosti, ba aj vierovyznania na svoju malú slovenskú pomstu, keď sme boli ochotní súhlasiť hoc aj s Benešom, ak odsunie dostatočný počet slovenských Maďarov do vyprázdnených Sudiet, keď sme prenasledovali Maďarov ako takých, nie ako kolaborantov, ale ako cudzích a nežiadúcich, keď sme paušálne nenávideli nielen Maďarov, ale aj ich reč.“

Treba sa v pokore ospravedlniť za každú konkrétnu slovenskú vinu, za každé konkrétne maďarské utrpenie. Ved' nejde o vlkov, ale o našich spoluobčanov.

Bolo to surové, nedôstojné a aj – neslovenské.“ (Mináč, V.: Návraty k prevratu, Bratislava, 1993, 115–116.)

Druhou zásadnou otázkou je prvá veta slovenskej ústavy: „My, slovenský národ...“ Toto už samo osebe diskriminuje ostatné komunity na Slovensku (Čechov, Maďarov, Nemcov, Rómov...). Každého siedmeho občana – deklaruje druhoradým.

Je nevyriešená otázka majetku pôdy. „Dve nariadené pozemkovej reformy v Československu zostali nedokončené, nevznikol konečný právny stav. Ale to sa už dá povedať, že od maďarských vlastníkov pôdy na Slovensku nikdy nedošlo k takému rozsiahlemu, právne dokonanému vyvlastneniu, ako za Dzurindových vlád.“ (1998-) „Do programu dnešnej vlády sa dostal návrh, ktorý popri kolíziách rôznych záujmov, by raz prisúdil pôdy neznámych vlastníkov štátu, inokedy zas samosprávam“ a to je „protiústavné,... lebo je dokázaným faktom, že konfiškované parcely nie sú v súlade s pôvodnou katastrálnou evidenciou, ani s údajmi pozemkových kníh. Tri štvrtiny parciel spomínané ako neznáme, majú známych a oprávnených vlastníkov.“ Dohromady ide o plochu 550.000 ha. (Soóky László: Ismeretlen tulajdon vagy tudatos manipuláció? – avagy miért ismeretlen tulajdon a magyar ember földje?; [Neznáme vlastníctvo alebo manipulácia? – alebo, prečo je vlastníctvo pôdy maďarského človeka neznámym?] Vasárnap /Bratislava/ 3.X.2003, 11.)

Ani otázka maďarskej vysokej školy ešte stále nie je doriešená v potrebnej miere. Poslanci odsúhlasili potrebný zákon, ale vláda „nemá peniaze“. Čo sa týka reformy verejnej správy, ktorá Slovensko rozdelila takým spôsobom (1996), aby Maďari nikde nedisponovali väčšinou, zabraňujúc tak možnosti vytvorenia autonómie.

Osobitnú kapitolu by bolo možné venovať podpore maďarskej kultúry na Slovensku. Máme k dispozícii len údaje týkajúce sa divadiel. Na Slovensku v r. 2003 pôsobilo 51 divadiel. Z toho dve maďarské (v Komárne a v Košiciach), jedno rómske (Romathan v Košiciach) a jedno ukrajinské-rusínske (v Prešove).

Rok	Slováci	Maďari	Rusíni/Ukrajinci	Rómovia	Spolu
2001	4. 614. 854	520. 528	35. 015	89. 920	5. 379. 237
	85,8%	9,7%	0,7%	1,7%	100%
Počet divadiel (2003)	51	2	1	1	51
Počet občanov pripadajúcich na jedno divadlo	98.188	260.264	17.008	89.920	103.054
Počet miest	10.532	597	261	80	11.470
	91,8%	5,2%	2,3%	0,7%	100%
Plocha (km ²)	49.000	11.000	3.500	-	49.035
Plocha pripadajúca na 1 divadlo	1.043	5.500	3.500	-	962
Počet zamestnancov divadiel (2002)	2.247	114	80	55	2496
	90,0%	4,4%	3,2%	2,4%	100%

Priemerné platy	Slovensko	Slovenské divadlá (Sk)	Maďarské divadlá na Slovensku (Sk)	Zárobok v maď. divadlách na Slovensku v pomere ku slov. divadlám
Rok				
1994	6.294	7000	4420	63,0%
1995	7.195	7490	4775	63,8%
1996	8.154	7690	5560	72,3%
1997	9.226	9450	6300	66,7%
1998	10.003	11600	6920	59,7%
1999	10.728		7130	
2000	11.430		8.000	
2001	12.365		8.500	
2002	13.511	17200	10200	58,4%

Divadelná dotácia na jedného občana	1994-99		2002	
	Sk/osobu	%	Sk/osobu	%
Občania Slovenska	91,48	100,0	140,84	100,0
Slováci	99,56	108,7	143,94	102,2
Národnosti	48,22	52,7	69,82	49,6
Ukrajinci/Rusíni	205,87	225,0	516,30	367,0
Rómovia	56,01	61,2	84,59	60,0
Maďari	24,65	27,0	54,65	38,8

Divadlá	Slovenské	Maďarské – optimálne (pomerné)	Maďarské – 2003	deficit
Populácia (2001)	4. 614. 854 (85,8%)	520. 528 (9,7%)		
Divadlá (2002)	47	5	2	-3
počet obyvateľov pripadajúcich na jedno divadlo	98.188	104.106	260.264	-156.158
Počet miest	10.532	1.197	597	-600
Počet miest na tisíc obyvateľov	2,3	2,3	1,1	-1,2
Štátna dotácia na jedného obyvateľa	580 Sk	580 Sk	310 Sk	-270
Počet zamestnancov (osôb)	2.247	254	114	-130
Platy (Sk)	17200	17.200	10200	-7000

Vyššie uvedené údaje neznamenajú, že by v prípade maďarských divadiel za každých okolností bolo potrebné držať sa predmetných – berúc v úvahu pomernosť – výpočtov. Toto sú len matematické výpočty, ktoré vyplývajú z počtu Maďarov na Slovensku. Slúžia ako dôkaz, že SMK je zbytočne členom vládnej koalície, protimaďarská diskriminácia stále existuje, veď pozitívna diskriminácia sa nedá vykázať ani v prípade jedného ukazovateľa.

Slovensko a Maďarsko sú už členmi EÚ. Brusel navrhoval, aby v novej európskej ústave boli zakotvené kolektívne práva národných komunit. Slovenský minister zahraničných vecí, Eduard Kukan 29. septembra 2003 kvôli tomu napadol Maďarskú republiku (Új Szó /Bratislava/ 2003.IX.30.). Na to však nemal mandát, veď podpísaná Slovensko-maďarská základná zmluva kolektívne práva zakotvuje (Paríž, Palác Matignon, 19.III.1995.; slovenský parlament ho ratifikoval až 26.III.1996). Súčasťou Zmluvy je aj Doporučenie Rady Európy č. 1201, ktoré nepriamo obsahuje aj kolektívne práva.

V mene ľudskosti sa minulosť nesmie používať ako bumerang. Žiadúca štátnická múdrosť vyžaduje, aby slovenská verejná mienka a politická elita prijala ten všeobecný a tolerantný princíp, že poučenie si musíme zobrať nielen z vlastných, ale aj z cudzích chýb. Ak boli v minulosti niektoré maďarské kroky a nariadenia pre Slovákov pokorujúce, tak nech sa podobné nikto nesnaží opakovať. Profesor Miroslav Kusý sa vyjadril jasne: „Podľa mňa tzv. tretia generácia ľudských práv – medzi nimi kolektívne práva menším – sa dostali do takého štádia, že je ich potrebné zakotviť do medzinárodných dokumentov. (...) Väčšina reprezentantov samostatnej Slovenskej republiky od svojho vzniku vždy nesúhlasila s kolektívnymi právami. Michal Kováč, Vladimír Mečiar, Rudolf Schuster [ktorého rodičia ani nevedeli po slovensky], všetci verejnoprávni hodnostári sa príležitostne chopili možnosti, aby vyjadrili svoj odmietavý názor. Kukan sa len organicky začleňuje k tejto línii. (...) Slovenský politici sú náchylní brnkať na maďarskú strunu, a z času na čas vytiahnu maďarskú kartu, lebo vedia: ak chcú získať podporu, výpad proti Maďarom im vždy zabezpečí úspech. (...) Ani jedna politická strana vo svojom volebnom programe sa nezaoberala právami a ochranou menšín. Len SMK má nejakú predstavu o téme. Z tohto hľadiska slovenská politická reprezentácia hrá na jednu strunu, takže Kukan len nasleduje «módu». Tento trend je

dlhodobo neudržateľný, ale momentálne vyhráva.” (B. Szentgáli Anikó: Aki balkezes, maradjon is az [Kto je ľavák, nech im aj zostane]; Új Szó 2003.X.1., 5.)

Je zväženiahodné, že z 550 miliónov občanov EÚ je zhruba 220 miliónov (40%) v menšinovom postavení. Teda túto otázku je v budúcnosti potrebné riešiť na celoeurópskej úrovni.

E2. Obraz budúcnosti

Čo sa týka budúcnosti, v tomto náčrte sa budeme držať len jestvujúcich európskych príkladov pre riešenie slovensko-maďarského zmierenia a vytvorenia modu vivendi. Už aj len preto, lebo sú to žijúce a fungujúce modely.

Na zreteli máme štyri možnosti. Asimilácia Maďarov, resp. ich splynutie so Slovákmi nie je priateľné riešenie. Slovensko je multikulturálna a multietnická krajina. Toto považujeme za jej pozitívnu hodnotu, preto musíme hľadať iné riešenie. Do prvej skupiny patrí fínsky, švajčiarsky resp. belgický model. Do druhej autonómia Južného Tirolska. Poslednou teoretickou možnosťou je secesia.

Realita jednotlivých možností závisí od štyroch činiteľov.

Predovšetkým závisí od rozhodnutia a odhodlanosti maďarskej komunity na Slovensku a od medzinárodnej podpory. Tu predovšetkým myslíme na Maďarskú republiku a na Európsku Úniu. Ale riešenie situácie závisí aj od toho, ako bude EÚ pozeráť na svoju legitimitu. Či ako na úniu národných štátov, alebo ako na úniu národov, resp. regiónov. Slovensko-maďarská základná zmluva – napriek svojim nezrovnalostiam – dáva na to základ. A nie na poslednom mieste to závisí aj od slovenskej politickej vôle. Táto zatiaľ nebude pôsobiť želaným smerom, o čom môže svedčiť predošlé desaťročie. Teda je potrebné vyvinúť vonkajší politický tlak. A to závisí aj od odhodlanosti a šikovnosti Maďarov žijúcich na Slovensku.

Vo Fínsku žije 6,5%-ov Švédov. Napriek tomu je krajina v plnej miere dvojjazyčná. Švédi majú svoju univerzitu. Švédsko-fínsky vzťah má tiež svoje tienisté historické stránky, napriek tomu sa Fíni neorientujú na politiku odčinenia domnelých alebo skutočných krívd a ani sa nedali na cestu historickej pomsty. Problém riešili veľkoryso.

Švajčiarsko je pyšné na svoj kantonálny systém, ktorý zabezpečuje pre štátotvorné národne komunity ich všestranný rozvoj. Podobný je aj belgický model. Flámi, Valóni a Nemci žijú svoj autonómny život na ohraničených územiach. Hlavné mesto má zvláštny štatút.

V Sasku žije asi 40.000 lužických Srbov. V r. 1999 saský krajinský snem jednohlasne schválil zákon na ochranu tejto menšiny. Podľa neho majú právo užívať svoj jazyk na súdoch a na úradoch. Lužická srbčina sa tak stala v Sasku popri nemčine druhým úradným jazykom (Sme 1999.IV.13., 6.).

V prípade Južného Tirolska trvalo vybojovanie autonómie niekoľko desaťročí, v ktorom nechýbali ani dramatické obraty (1948-1992). K tomu ale prispela zásadovosť južno-tirolských Nemcov a podpora, resp. pomoc Rakúskej republiky. Ale bola k tomu potrebná aj zhovievavosť Talianov. Nemecký jazyk je oficiálny a je rovnoprávny s taliančinou vo všetkých úradoch. Úradníci v správe sú dvoj-, v menšej miere trojjazyční – s ohľadom na ladínsku menšinu. A tak nemecky hovoriaca komunita a Ladini si môžu uchovať identitu, resp. môžu ju rozvíjať ďalej bez toho, aby v Južnom Tirolsku žijúci Taliani boli ukrátení o svoje základné ľudské práva. Taliansko si takto zachováva svoju teritoriálnu integritu, Rakúsko si pritom svoje kultúrne a jazykové vlastníctvo – aj za hranicami – bolo schopné zachovať. Ako je známe, Južné Tirolsko so svojim pol miliónovým obyvateľstvom leží v blízkosti taliansko-rakúskych hraníc a susedí so svojou „ochrannou mocou“, Rakúskom.

Hrozba, že autonómia posluží ako prvý stupeň k odtrhnutiu, je napriek tomu minimálna, nie tak, ako sa to stalo v Československu pred druhou svetovou vojnou.

Ministerská komisia Európskej rady, ktorá je v prípade autonómie veľmi zdržanlivá, 3. júla 2002. vo svojom rozhodnutí konštatovala, že Taliansko v Južnom Tirolsku svojou ochranou národností dosiahla úroveň hodnú nasledovania.

Andreas Gross, švajčiarsky poslanec zostavil správu o autonómiách. Túto Ministerská komisia Európskej rady prijala. Parlament Európskej rady 24. júna 2003. vo svojom rozhodnutí č. 1334. s názvom „Pozitívne skúsenosti s autonómnymi regiónmi ako prameňom riešenia konfliktov v Európe“, prijala dôležité zásady týkajúce sa autonómie a je prvom rade dôležité, že Doporučenie č. 1609, ktoré má obdobný názov, oslovila Ministerskú komisiu, aby vypracovala európsku konvenciu autonómie.

V poslednom prípade by sa mohla spomenúť aj tá alternatíva, keby sa väčšina Maďarov na Slovensku odtrhla, ak by nebolo možné jej ľudské práva spravodlivo zabezpečiť. Toto by nebolo to najšťastnejšie riešenie, ale teoreticky sa nedá vylúčiť.

„Sú hranice typického národného štátu naozaj také spravodlivé či nespochybniteľné, ako váš alebo môj dom, pozemok či továreň?“ –pýta sa Murray N. Rothbard (1926-1995), profesor ekonómie na las-vegaskej University of Nevada. – „Je absurdné označiť každý národný štát, ktorý si sám vytýčil hranice, v ľubovoľnom čase, za niečo správne a sväté, vyhlásiť jeho teritoriálnu integritu za majetok, ktorý musí zostať nedotknutý a úplný ako vaše alebo moje telo či súkromné vlastníctvo. Ved' tieto hranice sa nadobudli násilím, alebo medzištátnou zmluvou, bez dohody s obyvateľmi daného miesta, a časom sa výrazne posúvali tak, že vyhlásenia o územnej celistvosti sú z tohto pohľadu úplne smiešne.“ „Po prvé môžeme konštatovať, že nie všetky štátne hranice sú spravodlivé. Jedným z cieľov libertiánov by mala byť transformácia jestvujúcich národných štátov do národných entít, ktorých hranice by sa mohli označiť za spravodlivé, to jest rozložiť existujúce násilné národné štáty do skutočných národov alebo konsenzuálnych národov.“ „Skratka, každá skupina, každá národnosť by mala mať možnosť odtrhnúť sa od hocikakého národného štátu a pripojiť sa ľubovoľne k inému národnému štátu, ktorý s tým súhlasí.“ (OS 2001/1.; 21, 22.)